

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

ATATÜRK'ÜN BATI ANADOLU ŞEHİRLERİNDEKİ FAALİYETLERİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜLENT ERKMEN

İSTANBUL 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

ATATÜRK'ÜN BATI ANADOLU ŞEHİRLERİNDEKİ FAALİYETLERİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜLENT ERKMEN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BÜLENT BAKAR

İSTANBUL 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Bülent ERKMEN'in "Atatürk'ün Batı Anadolu Şehirlerindeki Faaliyetleri (1923-1938)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bülent BAKAR
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERAY BIBER
Üniversitesi : MSGS. Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24...106...1 2019 tarih ve 2019...114...5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Osman YEŞİLOĞLU
Müdür

Prof. Dr. Osman YEŞİLOĞLU
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İZMİR SEYEHATLERİ.....	2
1.1 TBMM Başkanı Olarak Ziyaretleri	2
1.1.1 Zaferden Sonra İlk Ziyaret (10 Eylül – 29 Eylül 1922).....	2
1.1.2 İkinci Ziyareti Batı Anadolu Gezisi Sırasında İzmir’e Gelişi (28 Ocak, 9 Şubat, 17 Şubat 1923).....	5
1.1.3 Üçüncü Ziyareti Evlilik Sonrası İlk İzmir Seyahati (23 Temmuz – 3 Ağustos 1923)	10
1.2 CUMHURBAŞKANI OLARAK ZİYARETLERİ	12
1.2.1 Mustafa Kemal Paşa’nın Cumhurbaşkanı Olarak İlk İzmir Ziyareti (31 Aralık 1923 – 23 Şubat 1924).....	12
1.2.2 İkinci Ziyaret (11-16 Ekim 1925).....	14
1.2.3 Üçüncü Ziyaret (16 Haziran – 9 Temmuz 1926).....	19
1.2.4 Dördüncü Ziyaret (26 Şubat – 5 Mart 1930)	21
1.2.5 Beşinci Ziyaret (25 Ocak – 4 Şubat 1931).....	23
1.2.6 Altıncı Ziyaret (31 Ocak – 4 Şubat 1933).....	30

1.2.7 Yedinci Ziyaret (9 Nisan – 13 Nisan 1934).....	32
1.2.8 Sekizinci Ziyaret (22 Haziran – 24 Haziran 1934).....	33
2. BÖLÜM: MANİSA, KÜTAHYA, AYDIN ZİYARETLERİ	35
2.1 MANİSA SEYAHATLERİ	35
2.1.1 Birinci Ziyaret (29 Eylül 1922)	35
2.1.2 İkinci Ziyaret (25-27 Ocak 1923)	35
2.1.3 Üçüncü Ziyaret (10-11 Ekim 1925).....	38
2.1.4 Dördüncü Ziyaret (8-9 Nisan 1934).....	40
2.1.5 Beşinci Ziyaret (22 Haziran 1934).....	40
2.2 KÜTAHYA SEYAHATLERİ	41
2.2.1 Birinci Kütahya Ziyareti (6 Ağustos 1920)	41
2.2.2 İkinci Kütahya Ziyareti (24 Mart 1923)	41
2.2.3 Dumlupınar Ziyareti (30 Ağustos 1924).....	43
2.2.4 Üçüncü Kütahya Ziyareti (23-24 Ocak 1933)	52
2.3 AYDIN SEYAHATLERİ	53
2.3.1 Birinci Ziyaret (3 Şubat 1931).....	53
2.3.2 İkinci Ziyaret (9 Ekim 1937)	54
3. BÖLÜM: AFYON, DENİZLİ, UŞAK ZİYARETLERİ.....	56
3.1 AFYON SEYAHATLERİ	56
2.3.1 Birinci Ziyaret (2,6 Ağustos 1920).....	56
2.3.2 İkinci Ziyaret (28 Ağustos 1920).....	56

2.3.3 Üçüncü Ziyaret (27-30 Ağustos 1922)	56
2.3.4 Dördüncü Ziyaret (23 Mart 1923)	57
2.3.5 Beşinci Ziyaret (16 Ekim 1925).....	63
2.3.6 Altıncı Ziyaret (21 Ekim 1925)	63
2.3.7 Yedinci Ziyaret (2 Mart 1931).....	64
2.3.8 Sekizinci Ziyaret (24 Ocak 1933).....	65
2.3.9 Dokuzuncu Ziyaret (21 Haziran 1934)	65
2.3.10 Onuncu Ziyaret (20 Kasım 1937)	66
3.2 DENİZLİ SEYEHATLERİ.....	66
3.2.1 Birinci Ziyaret (6 Mart 1930)	66
3.2.2 İkinci Ziyaret (4 Şubat 1931).....	67
3.3 UŞAK SEYAHATLERİ	68
3.3.1 Birinci Ziyaret (2-4 Eylül 1922)	68
3.3.2 İkinci Ziyaret (18-19 Şubat 1923)	68
3.3.3 Üçüncü Ziyaret (16 Ekim 1925)	69
3.3.4 Dördüncü Ziyaret (26 Ocak 1931).....	69
3.3.5 Beşinci Ziyaret (8 Nisan 1934).....	70
3.3.6 Altıncı Ziyaret (21-22 Haziran 1934)	70
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	73
EKLER	76

ÖNSÖZ

Atatürk'ün Ege seyahatleri üzerine yapılan bu çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Bölümler oluşturulurken ziyaretler hakkında özellikle basındaki bilgiler esas alınmış, konu kapsamında incelenen yedi ilden İzmir için iki kısımdan oluşan birinci bölüm ayrılırken yolculuklar sırasında uğradığı Manisa, Kütahya illeri ikinci kısımda ele alınmış Mustafa Kemal Atatürk'ün iki kez bulunduğu Aydın ili de bu bölümde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise seyahatler sırasında çok defa durakladığı Afyon ve Uşak illeri ile birlikte halkına kalacağına dair söz verdiği ve sözünü yerine getirmek üzere özellikle ziyaret ettiği Denizli iline gidişleri anlatılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın seyahatleri ile ilgili ortaya metin koyabilmek için dikkat edilecek ilk kaynaklar dönemin basını olsa da özellikle cumhuriyet öncesindeki ziyaretlerin yeterince yer bulamaması araştırmacıları hatıрата yöneltmektedir. Ancak 1924 ve sonrasında gerçekleştirdiği ziyaretlerde dönemin şartlarının da iyileşmesi ile gün gün veri sağlayacak kaynak sayısı artmıştır. Basın haricinde, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Atatürk'ün söylevlerini ve demeçlerini derleyen çalışması oldukça faydalı bir kaynak olmuştur. Bu kitabın hem orijinal metinleri hem de dili sadeleştirilmiş metinleri içeren iki farklı şekli görülmüş, konuşmaların herhangi bir değişikliğe uğramış olmasının bilimsel metoda aykırı olacağı değerlendirilerek orijinal konuşmalar imlâ düzeltmeleri ile verilmiştir.

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk çok defa Ege bölgesine seyahat etmiştir. Zaferden sonra gerçekleştirdiği ziyaretlerde halkın dertleri ile yakından ilgilenmiştir. 1922-1923 yıllarında yaptığı ziyaretlerde vatandaşların acılarını hissetmiş, şehirlerin halinden üzüntü duymuştur.

Birinci bölümde İzmir ziyaretleri anlatılmıştır. İzmir'e olan sevgisi burada yaptığı konuşmalardan anlaşılmaktadır. İzmir halkı da Yunan işgali sırasında yaşadığı acıların ardından kendilerine bağımsızlığı sağlayan Mustafa Kemal Paşa'ya büyük sevgi beslemektedir.

İkinci bölümün ilk kısmında Manisa ziyaretleri anlatılmıştır. Manisa'da gerçekleştirdiği görüşmeler ve yaptığı incelemelerden bahsedilmiştir. İkinci bölümü ikinci kısmında Kütahya ve Dumlupınar ziyaretleri anlatılmıştır. 30 Ağustos zaferinin ikinci yıldönümü olan 30 Ağustos 1924 tarihindeki törenler detaylıca anlatılmıştır. İkinci bölüm Aydın ziyaretleri ile sonlandırılmıştır.

Üçüncü bölümde Afyon ve Uşak ziyaretleri esas alınmıştır. Denizli'ye yaptığı iki ziyaret de bu bölümde anlatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Denizli'de çok az süreyle kalmış, dolayısıyla ziyaretler kısa anlatılmıştır. Bu ziyaretler hakkında kaynaklardan elde edilen bilgiler tarih yazım metoduna uygun hale getirilerek yazılmıştır.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk has traveled to the Aegean region many times. During his visit after the victory, he was very interested in the troubles of the people. In the 1922-1923 year, the citizens have felt the pain of his visit, regretted the case of the city.

In the first chapter, Izmir visits were explained. His love for İzmir is evident from his speeches. The people of Izmir also had great affection for Mustafa Kemal Pasha, who provided them with independence after the suffering of the Greek occupation.

In the first part of the second chapter, Manisa visits are explained. His interviews and investigations were carried out in Manisa. In the second part, the second part of the course is visited by Kütahya and Dumlupınar. The ceremonies on 30 August 1924, which is the second anniversary of the 30 August victory, are explained in detail. The second chapter was ended with Aydın visits.

In the third section, visits to Afyon and Uşak are taken as basis. Two visits in Denizli are described in this section. Mustafa Kemal Atatürk's short stay due to the short time could be explained. The information obtained from the sources about these visits has been written in accordance with the method of historiography.

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geen Eser

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

der: Derleyen

hızl: Hazırlayan

ev: eviren

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

s.Sayfa

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk için Ege bölgesi demek, daha özelinde İzmir, bağımsızlığın sembolüydü. İzmir'e giden yol kurtuluş yoluydu. Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda ilk karargâhını Afyon'a kuran Mustafa Kemal Paşa, Uşak'ta Yunan ordusundan esir alınan generalleri çadırında ağırlamış, İzmir'e girmeden önce şehri hayranlıkla seyretmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1922 yılında zafere yürüyen ordu ile yaptığı ziyaretler hakkında basından yeterli veri elde edilemese de daha sonraki seyahatlerinde bu ziyaretlerinde yaşanan hadiselerdeki anılarından sıkça bahsetmişti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) Başkanı olarak 1920 yılı Temmuz'unda bir heyetle Kütahya ve Uşak'a ziyaretlerde bulunmuştur. Ardından bu bölgeye 1922'de zafere yürüyen Türk Ordusu ile birlikte gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk Ordusu zafere yürürken geçtiği yerlerde halkla yakından ilgilenmişti. Türk öncülerinin peşinde olduğu Yunan kuvvetleri çekilme esnasında köylere fazlaca zarar vermekteydi. 3 Eylül'de Yunan Ordusu komutanlarının emri ile Alaşehir'i yakmıştı. Mustafa Kemal Paşa Dumlupınar'dan İzmir'e kadar birçok bölgede bizzat incelemelerde bulunmuştu. Türk Karargâhı ordunun ilerleyişiyle birlikte kurtarılan şehir ve köylerde yoluna devam etmişti.¹

Zaferden sonra Lozan Barış Görüşmeleri sürecinde İzmir'e ziyarette bulunan Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık hakkında duygu düşüncelerini anlatan konuşmalar gerçekleştirmişti. 1925 yılından sonra ise inkılâpları anlatmak ve muhalif bazı hareketleri bastırmak için halkla buluşan Atatürk'ün 1931-1934 yıllarında yaptığı ziyaretlerde iktisadi gelişmeler ön plandaydı. Yine 1933 ve 1937 ziyaretlerinde ordu manevralarını takip eden Mustafa Kemal Paşa her ziyaretinde kültürel gelişmelere öncelik vermektedir.

---

¹ Enver Konukçu, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emri: İlk Hedefiniz Akdenizdir, İleri...İlerleyişinin Eşme, Alaşehir ve Salihli Kesiti, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012 / Uşak*, Arzu Güvenç, c. II, Murat Saygın (hzl.), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 919-932.

1. BÖLÜM: İZMİR SEYAHATLERİ

1.1 TBMM Başkanı Olarak Ziyaretleri

1.1.1 Zaferden Sonra İlk Ziyaret (10 Eylül – 29 Eylül 1922)

Mustafa Kemal Paşa, 9 Eylül 1922’de İzmir’in kurtarılmasının ardından 10 Eylül 1922 tarihinde şehri ziyaret etmiştir. Yol boyu sevgi gösterileri arasında ilerleyen Mustafa Kemal Paşa, Uşak’ta esir Yunan Generalleri Trikopis ve Dighenis ile görüşmüştür. Bu ilerleyiş sırasında Paşa’nın yanında İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Asım Paşa, Galip Paşa, Sıhhiye Başkanı Hulusi Bey, Erkânıharp Kaymakamı Hüsnü Himmetoğlu ve Halide Edip, Mustafa Kemal Paşa’ya eşlik etmekteydi.² İzmir’e ilerleyen Mustafa Kemal Paşa, Avrupa gazetelerinin bakışına dair örnekleri incelemiştir. Ruşen Eşref’e göre gazeteleri okumasının ardından tepkisi “*Zavallı Lloyd George, yarın ne olacak? Yıkılacak*” olmuştu. Paşalar ilerlerken Belkahve mevkiine geldiklerinde nihayet İzmir görünmüştü. Kadifekale’ye Türk Bayrağı çekilmiş, İzmir’de yangın belirtisi görülmemekteydi. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa şehrin durumunu bilmediği sırada “*Bu şehre bir şey olsaydı, çok üzülürdüm*” ifadesini kullanmıştır. İzmir’e yaklaşırken karşılaştığı bir arabacıya geldiği yerde neler olduğunu sormuştur. Arabacı Mustafa Kemal’i tanımadan cevap vermiş, İzmir’den geldiğini ve süvarinin henüz şehre girdiğini söylemişti. Mustafa Kemal İzmir’e girmeden önce hazırlıkların tamamlanması için bir süre İzmir’i gören Nif mevkiinde beklemek durumunda kalmıştır. 9 Eylül gününü 10 Eylül’e bağlayan gece burada kalan Mustafa Kemal, 10 Eylül’de İzmir’e girmiştir. Karargah, Bornova’ya yerleşmiştir.³ O gün İzmir kıyısından denize bakan Mustafa Kemal “*Bir rüya görmüş gibiyim*” demişti.

İzmir’de büyük bir coşku hâkimdi. Tüm şehir bayraklarla donatılmıştı. Mustafa Kemal, Hükümet Konağı’nın balkonundan halkı selamlamaktaydı. Zaferin ardından Yunan kuvvetleri Anadolu’yu boşaltırken TBMM Hükümeti için sıradaki iş bir ateşkes imzalanmasıydı. Şehirdeki Rumlar endişeliydi. İzmir halkının kutlamaları arasında bir kısım Rum bölgeyi terk etmekteydiler.⁴ İzmirli Gazi Mustafa Kemal Paşa için özel bir otomobil hazırlamış, olabildiğince süslemişlerdir. Mustafa Kemal’in bu araç ile Karşıyaka’ya geçmesini istemişlerdi. Halkın isteğini kırmayan Mustafa Kemal otomobil

² Nilgün İnce, “Kurtuluş’tan Sonra Atatürk’ün İzmir’e Gelişi – İzmir’de İlk Günleri ve Demeçleri”, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, c. II, Ankara 1996, s. 995-996.

³ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c. II, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1971, s. 563-565.

⁴ Nilgün İnce, *a.g.e.*, s. 996-997.

ile orada kendisi için hazırlanan köşke gitmek üzere araca binmiştir. Karşıyaka'ya gidilirken yolda İngiliz garnizonları görülmüştür. Paşa'ya burada beyaz bir köşk hazırlanmıştı. Bu köşk aynı zamanda işgal döneminde Yunan Kralı Konstantin'in kaldığı yerdirdi. Mustafa Kemal ve beraberindekiler köşke geldiğinde onları İzmir kızları ve hanımları karşılamıştı. Mustafa Kemal Paşa tam merdivenleri çıkacakken durmuş, sert bir tavırla basamaklara serilmiş Yunan Bayrağı'nı göstererek "Bu nedir" diye sormuştu. Karşılayanlardan orta yaşlı bir kadın, Kral Konstantin'in bu köşke girerken taşlıkta Türk Bayrağı'nın üzerine bastığını söylemiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa bayrağın milletin şerefi olduğunu söyleyerek kaldırılmasını istemiş, bu hareketin bir hata olduğunu ve kendisinin bunu yapmayacağını ifade etmişti. Karargâh Bornova'ya yerleşmiş, Mustafa Kemal ise Karşıyaka'ya yerleşmiştir. Paşanın Kordonboyu'nda bir çalışma evi vardı.⁵ Ancak Mustafa Kemal'in gelirken bir şey olursa çok üzülürüm dediği İzmir'de çıkan bir yangın neticesinde Kordonboyu'ndaki evden ayrılması gerekmişti. Bu durumda Mustafa Kemal Uşakizade Latife Hanım'ın Göztepe'deki konağında misafir olmuştur.⁶ İzmirli bu ziyarette Mustafa Kemal'e hemşerilik teklif etmişti. Mustafa Kemal bu teklifi olumlu karşılamış, İzmir halkına teşekkürlerini sunmuştu.⁷ Hemşerilik teklifini kabul ettiğine dair şu yazıyı göndermişti:

"İzmir'in muhterem ve kıymetli ahalisine:

İzmir Belediye ve İdare Meclisleri vasıtası ile bana İzmir hemşehriliği unvanını tevcih ettiğinize muttali oldum. Vatanımızın Akdeniz'e karşı nuru aynı olan, düşman istilâsından tahlisi için bütün memleketi seve seve senelerce mihnet ve fedakârlıklara sevk etmiş bulunan İzmirimizin hemşehrileri arasında sayılmak benim için nihayetsiz bir meserret ve mübahat hasıl etmiştir. Bundan takriben üç sene evvel İzmir felâketi ile kalbi en büyük ıstırap ve aynı zamanda en şiddetli bir azmü imanla çarpmış ve başladığımız davayı istiklâlde bana en kuvvetli ümidleri vermiş olan cesur Erzurum ahalisi de beni hemşehrileri arasına almakla taltif eylemişti. Bana mücahede-i milliyemizin mühim bir kademe-i teşebüsünü hatırlatmakta bulunan Erzurum hemşehriliğine davamızın muzafferiyetini tebşir eden İzmir hemşehriliğini ilâve suretiyle aziz bir mükâfat bahsetmiş oluyorsunuz. İzmir hemşehrilerime muhabbet ve merbutiyetle teşekküratımı takdim ederim. İzmir âlâmını tamir ve tasfiye için umumi vazifelerimizin verdiği mecburiyetten başka

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, c. II, s. 569-571.

⁶ Falih Rıfkı Atay, "Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri", Pozitif Yayınları, İstanbul 2017, s. 37-38.

⁷ Nilgün İnce, *a.g.e.*, s. 999.

*olarak hususi ve samimi bir alaka ile de çalışmak benim için bir mefkûre olacaktır.
Cümlemize selam ve sevgiler hemşehrilerim. 24 Eylül 338”⁸*

Mustafa Kemal burada iken 18 Eylül 1922 tarihinde kendisini Fransızların İstanbul’daki Yüksek Komiseri General Pelle ziyaret etmiştir. Kendisi ile mütarekenin bir an önce yapılması gerekliliğini vurgulayan bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda evinde misafir olduğu Latife Hanım’dan Fransızca bir ultiatom yazıp yazamayacağını sormuştur. Hanımefendinin yapabileceğini söylemesi üzerine İzmir limanındaki donanmanın 24 saat içerisinde çekilmesi talimatını içeren uyarıyı yazdırmıştı. O sırada evde bulunan bir kesimin durumdan endişe etmesine karşın kararlı olan Mustafa Kemal’in uyarısı sonuç vermiş, donanma çekilmiştir.⁹ General Pelle’nin ziyareti sırasında gerçekleşen konuşmada bir keskin husus ise Mustafa Kemal’in Anadolu’da yaşanan hadiseler hakkındaki düşüncesi olmuştu. Yunanlıları silahlandırarak Türkiye’ye gönderenlerin Fransız ve İngilizler olduğunu ifade eden Mustafa Kemal yaşanan hadiselerin sorumlusunun İtilaf Devletleri’nin önde gelen iki gücü olduğunu söylediği cümleleri tercüme sırasında Saffet Bey tarafından yumuşatılmaya teşebbüs edilince düzeltilmesi bu konudaki tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktaydı.¹⁰

Mustafa Kemal Paşa ile İngiliz Konsolosu Harry Lamb arasında oldukça sert bir konuşma geçmiştir. Konsolosun vatandaşları için garanti istemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, konsolosa Yunan işgali döneminde tebaanızdan eminseniz Yunanistan’a gidiniz demişti. Konsolosun Mustafa Kemal’e İngilizlerle bir savaş mı istediği sorusuna barış sağlanmış mıdır ki savaş olsun şeklinde ağır bir yanıt vermişti.¹¹

Gazi Mustafa Kemal Paşa ile İngiliz Konsolos arasında geçen sert görüşme şehri bir anlamda kuşatma altında tutan Müttefik Filosunun sancak gemisi Iron Duke’ta da etki yapmıştı. İngiliz Zırhlıları ağır silahlarını şehre yöneltmişti. Daha sonra filonun amirali Sir Osmand de Beauvoir-Brock ile Nurettin Paşa bir görüşme gerçekleştirmiş,

⁸ *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964, s. 461.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, c. II, s. 574-576.

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, c. III, s. 23.

¹¹ Salih Bozok, Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk’ün Yanında Baba Oğul Bozoklardan Anılar*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 204-205.

Birleşik Krallık'ın tarafsız kalacağı Türk tarafına bildirilmişti. Bu günlerde Türk-İngiliz ilişkileri oldukça gergin bir havada geçmekteydi.¹²

İzmir'de Mustafa Kemal basınla ilişkilerini sürdürmüş yerli, yabancı pek çok gazeteye demeç vermiş, muhabirlerle mülakat gerçekleştirmiştir. 21 Eylül 1922 tarihinde Akşam gazetesinden Falih Rıfkı Bey'e zafer hakkında beyanatta bulunan Mustafa Kemal, taarruzu anlatmıştı.¹³ Ertesi gün İkdâm gazetesinden Yakup Kadri'ye muhtemel bir barış hakkında beyanat vermiştir.¹⁴ 26 Eylül günü Daily Mail muhabirine demeç veren Mustafa Kemal artık muharebeye gerek kalmadığını ifade etmiştir.¹⁵ Yine bu dönemde Amerikalı gazeteci Richard Danin'e verdiği demeçte Misak-ı Milli sınırlarından bahsetmiştir. Tüm Türk toprakları kurtulmadığı sürece durmayacaklarını ifade etmiştir.¹⁶ Mustafa Kemal'in demeç verdiği bir diğer yabancı gazeteci Chicago Tribune muhabiri Clayton olmuştur.¹⁷ Görüşmede yeniden Misak-ı Milli'de kararlı olduklarından bahsetmiştir.¹⁸

Mustafa Kemal'in bu ziyareti Eylül ayı boyunca sürmüş, 30 Eylül 1922 akşamı Ankara'ya dönmüştür.¹⁹

1.1.2 İkinci Ziyareti Batı Anadolu Gezisi Sırasında İzmir'e Gelişi (28 Ocak, 9 Şubat, 17 Şubat 1923)

Mustafa Kemal Paşa 14 Ocak 1923 tarihinde Batı Anadolu'da zafer sonrası halkın durumunu yerinde görmek üzere bir seyahate çıkmıştı. Geziye Mustafa Kemal ile birlikte Karabekir Kazım Paşa, Milli Savunma Bakanı (Milli Müdafaa Vekili) Kazım (Özalp) Paşa katılmıştır.²⁰ Bu gezi kapsamında 28 Ocak günü İzmir'e ulaşmıştır. Burada ilk ziyaret ettiği annesi Zübeyde Hanım'ın kabri olmuştur. Burada oldukça hüznlenmiş, annesiyle beraber geçiremediği vakitlerden bahsetmiştir. 1904 yılında kurmay yüzbaşı iken sürgün edildiği günden bahseden Mustafa Kemal Paşa, mütareke döneminde annesini İstanbul'da bırakmak zorunda kaldığını anlatmıştı. O dönemde

¹² Lord Kinros, *Atatürk Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, Necdet Sander (çev.) Altın Kitaplar, 28. Baskı, İstanbul 2016, s. 382.

¹³ "İzmir muhabir-i mahsusumuzun Gazi Başkumandanımızla mülakatı", *Akşam*, 21 Eylül 1922.

¹⁴ "İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın <ikdam> muharririne sulh şartlarımız hakkında beyanatu", *İkdâm*, 22 Eylül 1922.

¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1961, s. 44.

¹⁶ N. İnce, *a.g.e.*, s. 998.

¹⁷ N. İnce, *a.g.e.*, s. 1000.

¹⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1961, s. 45.

¹⁹ "Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya hareket etti", *Akşam*, 1 Teşrinievvel 1922.

²⁰ Ertuğrul Zekâi Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, c. 1, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Merkezi, İstanbul 2000, s. 47.

annesinin kendisi hakkında endişelenerek felç geçirdiğinden bahseden Mustafa Kemal üzüntüsünü dile getirmişti.²¹ Burada yaptığı konuşmasında milletin çektiği zorluklardan da bahsetmiş, zaferin dayanağı olan milletin fedakârlığından bahsetmiştir.²²

Mustafa Kemal Paşa, “Yaşasın Gazi” tezahüratları eşliğinde ilerlerken Karşıyaka’dan İzmir’e uzanan yol boyunca süslenmiş mahalle ve köyleri görmekteydi. Saat öğleden sonra 1’de içinde bulunduğu tren Basmahane istasyonuna ulaşan Mustafa Kemal’i burada geniş bir kalabalık beklemekteydi. Komutanlar, süvari, piyade ve jandarma birlikleri, idareciler, memurlar, belediye heyeti ve şehrin yüksek yöneticileri ile birlikte İzmir’deki tüm okullardan öğrenciler ve halk karşılamaya gelmişti. Öğrencilerden bir kız güzel sözler söylerken, bir erkek öğrenci paşaya şiir okumuştur. Bindikleri araçlarının etrafı halk tarafından sarılan Mustafa Kemal, “yaşa” sesleri eşliğinde yoluna devam etmişti. Hükümet konağına gelen paşa için burada kurbanlar kesilmiştir. Mustafa Kemal burada bir süre kaldıktan sonra Göztepe’de Uşakizade Muammer Bey’in köşküne gitmiştir. Paşanın şerefine hükümet konağının büyük salonunda akşam ziyafet verilmiştir. Yemek sırasında Ertuğrul Mızıkası müzik çalmıştır. Piyano ve sazlardan oluşan bir müzik topluluğu da yemekte oldukça güzel parçalar icra etmişlerdi.²³

Mustafa Kemal Paşa’nın onuruna verilen yemek sırasında İzmirli adına Eğitim Müdürü Vasıf Bey bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Mustafa Kemal’e şu sözleri söylemiştir:

“Siz memleketi yalnız düşman saldırısından değil, aynı zamanda düşman süngülerine dayanan şahısları keyfi davranışlarından da kurtardınız. Ve bütün İzmirli bu muazzam eserinizde sizinle beraberdir Bu eser karşısında her türlü irtica ölmeğe mahkûmdur. Çok yaşayınız, siz yaşadıkça dehanızın ışık vereceği yükselme yollarında milletimiz layık olduğu egemenlik ve saltanata sahip olun.”

Yine aynı yemekte Müftü Efendi de bir konuşma yapmıştır. Müftü Efendi konuşmasında benzer ifadeler kullanmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa’yı milletin olağanüstü sevgisine mazhar olmasıyla birlikte yeni bir devletin kurucusu olduğunu

²¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1959, s. 74-76; Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 83-85.

²² “Bu millet üç buçuk seneden beri çok fedakârlık yapmıştır, icap ederse bundan sonra da hayat ve namus için daha çok fedakârlık yapacaktır”, *Akşam*, 29 Kânunusani 1923.

²³ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 85.

vurgulamıştı. Konuşmasında Mustafa Kemal adının gelecek nesillere gurur vereceğini söylemiştir.²⁴ Mustafa Kemal bu sözlere şu hitabıyla cevap vermiştir:

“ Saygıdeğer efendiler

Bu gece İzmir halkını bilhakkın temsil eden kıymetli heyetinizin muvacehesinde bulunmak benim için büyük bir saadet oldu. İzmir halkının geçen defa olduğu gibi, bilhassa bu defa hakkımızda izhar eylemiş olduğu samimi tezahürata karşı hissettiğim memnuniyeti doğrudan doğruya kendilerine ifade etmek mümkün olmadı. Fakat bunu heyet-ı aliyenize arz ve heyet-ı alieniz vasıtası ile bütün halka iblağı mümkün olacağını zannediyorum. Binaenaleyh bütün teşekküratımı heyeti aliyenize arz ediyorum. Dermeyan edilen kıymetli sözler arasında bilhassa milletin ve kahraman ordumuzun istihsal ettiği mufakkiyat ve muzafferiyatı benim şahsında temsil edilmiş görmekten dolayı hassaten teşekkür ederim. Fakat bir noktayı kaydetmek mecburiyetindeyim. Ve bunu gayet ehemmiyetli olarak arz ederim ki, bütün bu mufakkiyat yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün muvaffakiyat bütün milletin azim ve imanı ile tevhidi mesai etmesi neticesidir. Kahraman milletimizin ve güzide ordumuzun muvakkıyat ve muzafferiyatıdır.

Efendiler. Bir millet, bir memleket için bağımsızlık, kurtuluş ve başarı istiyorsak bunu hiçbir zaman yalnız bir şahıstan isteyemeyiz. Herhangi bir şahsın başarısı demek o milletin başarısı demektir. Bir milletin başarısı, bütün milli kuvvetlerin bir yönde toplanması ve harekete geçmesiyle mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, milletimizin ulaştığı sonuçlar, milletin kuvvetlerini birleştirmesinden ve birlikte faaliyete geçmesinden ileri gelmiştir. Eğer bu başarıyı ve zaferleri geçekte gerçekleştirmek istiyorsak, aynı esasa dayanalım, aynı şekilde yürüyelim. Çünkü başarı ancak bu suretle elde edilebilir.”²⁵

Kendisine söylenen güzel sözlere bu hitap ile cevap veren Mustafa Kemal bu ziyaretinden İzmir’e dördüncü gelişi olarak bahsetmiştir. Bir önceki gelişleri ile ilgili hatıralarını da aktaran Mustafa Kemal ilk iki gelişinin sürgüne gidişi ve gelişinden olduğunu söylemiş, bu dönemlerdeki izlenimlerini anlatmıştır. Üçüncü gelişi olan kurtuluştan hemen sonra İzmir’de kaldığı günlerden uzunca bahsetmişti. İzmir limanında demirli İtilaf donanmasının bulunduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, henüz düşmanın tamamen atılmadığı bir dönem olduğunu ifade etmişti. O ziyaretinde sevinçle birlikte bir hüznün sahibi olduğunu da dile getiren Mustafa Kemal, İzmir yangının yarattığı hüznü de dile getirmiştir. Ancak o ziyaretinde insanların

²⁴ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e, s. 86.

²⁵ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 87.

gözyaşlarının üzüntüden değil kurtarıcı olan Türk ordularını görmelerinden olduğu paşanın konuşmasındaki hususlardan biriydi.²⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın hitabında yer verdiği konulardan birisi de Redd-i İlhak Cemiyeti'ne teşekkür olmuştu. İzmir'e düşmanın ayak basmasının İstanbul ve onun temsilcileri tarafından sessizlikle karşılandığını söyleyen Mustafa Kemal Redd-i İlhak Cemiyeti'nin bir "namus cephesi" oluşturduğunu ifade etmiştir. Paşa bu namus cephesi için yıkılmaz ve mağlup olmaz ifadelerini kullanmıştı. Henüz kurtuluşun tamamlanmadığını ifade eden Mustafa Kemal mevcut durumda dikkatli davranmak durumunda olduklarını ifade etmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında Lozan Barış Konferansı'ndan da bahsetmiştir. Konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti heyetinin yegâne amacının barış olduğunu, bunun için hayat güvencesinin sağlanmasının gerektiğini söylemişti. Gerçeklerden ayrılarak imzalanacak bir barışın milleti aldatmak olacağını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, milli haklarımızın kimseye verilmeyeceğini anlatmıştır. Yemeğin ardından Mustafa Kemal ve İzmir Valisi bir kısım idareci ile birlikte toplantıya geçmişti.²⁷

29 Ocak 1923 tarihi Mustafa Kemal Paşa'nın hayatında da bir değişim getirmiştir. 9 Eylül'de İzmir kurtarıldıktan sonra geldiği şehirde yangın sonrası misafir olduğu Uşakizade Latife Hanım ile 29 Ocak 1923 günü evlenmişti. Nikâh sırasında Mareşal Fevzi(Çakmak) Paşa, Karabekir Kazım Paşa, İzmir Valisi Abdülhalik Bey(Renda), Başyaver Salih Bey(Bozok) şahit olarak hazır bulunmuşlardı. İzmir kadısına gerekli işlemlerin yapılması talimatını veren Mustafa Kemal Paşa, İzmir ziyaretinde evlenmişti.²⁸

30 Ocak 1923 tarihinde bazı gazete başyazarlarını kabul etmişti. Anadolu, Ahenk, Sadayi Hak, Şark ve Yeni Turan gazeteleri bu kabule katılmıştı. Bu toplantıda devam eden barış görüşmeleri ile ilgili şu sözleri kullanmıştır:

"İtilâf devletlerinin henüz Türkiye'nin ve Türkiye halkının mevcudiyetinin ve inkişafının katiyen zaruri kaldığı şeraiti kabul ve tasdik edici bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Bütün medenî milletler ve memleketler için hiçbir vakit mevzuu bahis edilemeyecek olan bir takım muhilli istiklâl mutalebatı Türkiye için caiz görmekte olan İtilâf devletlerinin gösterdiği inat ve ısrar bütün cihanın hayret

²⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 87.

²⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 88-89.

²⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 90.

ve istiğrab ile karşılayabileceği bir mahiyettedir. Türkiye menafinin aleyhinde hareket eden Fransız ve İtalyan heyeti murahhasaları, İngiliz heyeti murahhasları âdeta müsabaka ediyor gibidir. Türkiye istiklâli tammını temin edecek bir sulh ister: ben müteemmen görülmedikçe cihanı medeniyetin hissi insanisine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine istinaden insanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbabı hayatiyeyi ve istiklâli temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır. Millettin ciddî kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehâl tatbik için her türlü tedbirler zaten emniyetle alınmış bulunuyor.”²⁹

Mustafa Kemal Paşa 31 Ocak 1923 günü İzmir halkına hitap etmiştir. Konuşmasına başlarken İzmir’de bulunmaktan duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmişti:

“Sizi böyle yakından vicahen selamlamak benim için çok büyük bir bahtiyarlıktır. Gerek bundan beş altı ay evvel muzaffer ordumuzun içinde geldiğim vakit ve gerekse bu defaki gelişimde halkın bana karşı gösterdiği samimi tezahürattan dolayı çok müteşekkirim. Mümkün olsaydı teşekküratımı bütün İzmir halkına ayrı ayrı arz ederim. Fakat maddeden imkân yoktur. Hissiyatımın umum hemşerilerine tebliğini burada hazır bulunanlardan rica ederim.”³⁰

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında İzmir’in işgalinin yarattığı üzüntü ve kurtarılması için duyulan isteği anlatırken buradan yükselen feryatların bağımsızlığın parolası haline geldiğini söylemişti. Yine burada konuşmasına devam ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Türkiye Devleti’ni oluşturduğunu ve Osmanlı Devleti’nin sona erdiğini şu sözlerle anlatmıştı:

“Bütün cihan görmüş ve anlamıştır ki Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Devletimiz yeniden bir devlet vücuda getirmiştir ki adına Türk Devleti derler ve bu devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti tarafından idare olunur.

Osmanlı Devleti maatteessüf ölmüştür. Babîâli hükümeti maatteessüf ölmüştür; af edersiniz hata ettim. Maatteessüf maalfithar ölmüştür. Çünkü onlar ölmeseydi milleti öldüreceklerdi. Sonra mükerreren hakaret ve tecavüze maruz bırakılan meclisi mebsanlar da ölmüştür. Onun yerine meclisi mebusan değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.”³¹

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında barış meselesine de değinmiştir. İtilaf Devletleri’nin tekliflerinin kabul edilemez olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa,

²⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 81-82.

³⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 83-84.

³¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 87-88.

“Biz sulh istiyoruz dediğimiz zaman istiklâli tam istiyoruz dediğimizi herkesin bilmesi lazımdır.” sözleri ile muhtemel barış konusunda Türkiye’nin kırmızı çizgisini ortaya koymuştu.³² Konuşma ardından soru cevapla birlikte Mustafa Kemal’in halk ile toplantısı 6 saat sürmüştür.³³ 4 Şubat günü İzmir’den Akhisar’a giden Mustafa Kemal Paşa, 9 Şubat günü tekrar İzmir’e gelmiştir.

Gazi Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, seyahati devam ederken İzmir İktisat Kongresi’ne katılmış, açılış konuşmasını gerçekleştirmişti. Buradaki hitabının henüz başında kongrenin amacını şu sözlerle anlattı:

*“Aziz Türkiye’mizin iktisadi taali esbabını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir gaye-i mukaddese için bugün burada toplanmış, olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunda bulunmakla çok mesut ve bahtiyarım. Efendiler, uzun gafletlerle ve derin lâkaydi ile geçen asırların bünye-ı iktisadiyemizde açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi mamuriyete, milli bir refaha, saadete ve servete isal edecek yolları bulmak için vuku bulacak mesainizin çok kıymetli ve muvaffakiyetli netayice iktiran etmesini temenni eylerim.”*³⁴

Kongrede uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa iktisadi bağımsızlığın önemini anlatmıştır. Bununla birlikte Lozan’da süren barış görüşmelerinden de bahseden Mustafa Kemal Paşa, muhataplarının kendileri ile son üç yılın değil son üç yüz yılın hesabını görmeye çalıştıklarını söylemişti. Yine buradaki nutkunda barışın ancak onurlu şartlarda mümkün olduğunu vurgulamıştı.³⁵

Mustafa Kemal Paşa 17 Şubat’ı 18 Şubat’a bağlayan gece tören yapılmaksızın İzmir’den Ankara’ya hareket etti. Yanında Mareşal Fevzi Paşa (Çakmak), Karabekir Kazım Paşa, Kılıç Ali ve yaverleri eşlik etmiştir.³⁶

1.1.3 Üçüncü Ziyareti Evlilik Sonrası İlk İzmir Seyahati (23 Temmuz – 3 Ağustos 1923)

Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılında Kurban Bayram’ından bir gün önce 23 Temmuz 1923 tarihi saat 18’de Ankara’dan hareket ederek 24 Temmuz’da İzmir’e ulaşmıştır. Bu ziyaret Latife Hanım ile evlendikten sonra ailesini ilk ziyaret olmuştur. Ziyaretin ve bayramın birinci günü olan 24 Temmuz 1923 tarihi aynı zamanda Türk

³² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 89.

³³ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 97.

³⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 99-100.

³⁵ “Gazi Başkumandanın İzmir Konferansındaki hitabı”, Akşam, 19 Şubat 1923.

³⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 115.

Devleti için bir dönüm noktası olmuştu. Lozan Konferansı nihayete ermiş, barış antlaşması imzalanmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu haber sonrası Genelkurmay Başkanlığı'na bir telgraf çekerek hem barışı bildirmiş, hem de bayramlarını tebrik etmişti.³⁷ Söz konusu tebrik metni şu şekildedir:

“1 – Bayramı idrak ettiğimiz bu günde heyeti murahhasamızla İtilâf Devletleri arasında Lozan’da sulh imza ediliyor. Sayısız müşkilâtla dolu bir yolun nihayetinde muvafakkitle ve şerefle vasil olduk. Harp sahasında olduğu kadar siyasi sahada da Türk milletinin hakları, metanetle ve ehliyetle müdafaa edilmiştir. Şimdiye kadar hiçbir ordunun tahammül etmediği derecede ağır bir vazifeyi büyük mazinin şöhretine lâyük bir surette ifa etmiş olan kahraman ordumuz bugün kurtulan vatanın ufuklarında bayram ve sulh güneşinin beraber doğduğunu görüyor. Dünya ve tarih karşısında Türk milletine karşı taahhüt ettikleri vazifeyi muvaffakiyetle başarmaktan dolayı şimdi pek haklı olarak mesut ve müftehir olan aziz silah arkadaşlarıma aynı hissi saadet ve iftihar ile bayramını tebrik ediyorum.

2 – Bilumum ordulara ve cephelere tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan Gazi

Mustafa Kemal”³⁸

Yine aynı gün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Belediye başkanlarına benzer bir telgraf ile barışı bildirmiştir.³⁹

Gazi Mustafa Kemal Paşa ziyaret sırasında Göztepe’de köşkte kalmıştır. Ziyaret boyunca halkın sevgisi içinde İzmir’de ziyaretlerini sürdüren Mustafa Kemal Paşa, eşi ile birlikte 27 Temmuz 1923 günü Uşakizadeler’e misafir olduktan sonra akşam köşklerinde bazı milletvekillerini kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım, İçişleri Bakanı Fethi Bey, Bayındırlık Bakanı Fevzi Bey ile birlikte İzmir’den Eskişehir’e, oradan Ankara’ya geçmiştir.⁴⁰ Bayram ve aile ziyareti niteliğindeki kısa gezi 3 ağustos günü sona ermiş oldu.

³⁷ “Gazi Paşa’nın ordulara beyannamesi”, *İkdam*, 25 Temmuz 1923.

³⁸ *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s. 512.

³⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 199.

⁴⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 200-201.

1.2 CUMHURBAŞKANI OLARAK ZİYARETLERİ

1.2.1 Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Olarak İlk İzmir Ziyareti (31 Aralık 1923 – 23 Şubat 1924)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Cumhurbaşkanı sıfatı ile yaptığı ilk ziyaret İzmir'e olmuştur. 31 Aralık 1923 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa eşi Latife Hanımla birlikte İzmir'e hareket etmiştir.⁴¹ Mustafa Kemal Paşa eşi ile birlikte seyahati özel trenle gerçekleştirmişti.⁴²

Mustafa Kemal ve eşi 2 Ocak'ta İzmir'e ulaştıklarında önce kendileri için hazırlanan köşke gitmiştir. Paşanın tören istememesine rağmen İzmir şehri bayraklarla donatılmış, Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım'ın geçecekleri güzergâhta halk sokaklardaydı. Trenden indikleri istasyonda ise İzmir'in mülki idarecileri ve askeri birlikler hazır bulunmuştu. Bir gün sonra Uşakizade Muammer Bey'in konağına yerleşmişlerdi.⁴³

Mustafa Kemal Paşa uzun İzmir seyahati sırasında birtakım ziyaretlerde de bulunmuştu. Bu kapsamda 16 Ocak 1924 günü İzmir Sanat Okulu'na gitmişti. İzmir Valisi ve vali vekilinin de hazır bulunduğu ziyarette okulun atölyeleri ve zanaatkâr yetiştirecek bölümleri gezilmiştir. Öğretmen ve öğrencilerle görüşen Mustafa Kemal Paşa, kendilerinden geleceğe dair söz almıştı. Burada düzenlenen bir törenden sonra okuldan ayrılmıştır.⁴⁴

Gazi Mustafa Kemal Paşa basınla güzel ilişkilerini bu ziyarette de sürdürmüştür. 5 Şubat günü basın temsilcileri buluşan Mustafa Kemal bir hitapta bulunmuştu.⁴⁵ Buradaki konuşmasında basınla bir arada bulunmaktan memnun olduğunu beyan eden Mustafa Kemal Paşa, inkılâp ve cumhuriyetten bahsetmiştir.⁴⁶ Gazi Paşa 11 Şubat ve 12 Şubat 1924 tarihlerinde Göztepe'deki Köşk'te İstanbul Üniversitesi Heyeti'ni kabul etmiştir. Bu toplantıya Rektör İsmail Hakkı, Edebiyat Fakültesi Dekanı Köprülüzade

⁴¹ "Gazi Paşa bugün hareket ediyor", *Vatan*, 31 Kânunuevvel 1923.

⁴² "Gazi Paşa'nın İzmir'e hareketi", *Vatan*, 1 Kânunusani 1923.

⁴³ "Gazi Paşa mühim bir nutuk söyledi", *Tevhidi Efkâr*, 6 Şubat 1924; E. Ökte, a.g.e., s. 222.

⁴⁴ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 223.

⁴⁵ "Reisicumhur hazretlerinin başmuharrirlere müheyyic hitapları", *Vatan*, 6 Şubat 1923.

⁴⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 224.

Fuat, Hukuk Fakültesi Dekanı Aynizade Tahsin, Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Vasıf, Fen Fakültesi'nden Şükrü Bey katılmıştı.⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa, bu ziyareti sırasında İzmir'de düzenlenen askeri tatbikatı takip etmişti. 15 Şubat günü başlayan tatbikatın ilk günü gerçekleştirdiği konuşmada Mustafa Kemal Paşa, ordunun ve vatan savunmasının öneminden bahsetmiştir. Paşa konuşmasında “... *Türkiye Cumhuriyeti mukaddes tanıdığı istiklâl ve hâkimiyetini müdafaa müsamahakâr olamaz...*” ifadesi ile vatan savunmasının önemini anlatmıştır.⁴⁸ Tatbikat süresince pek çok farklı senaryo çalışılmış ve başarı ile uygulanmıştır. Tatbikatı Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa yönetmiş, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı hazır bulunmuştu.⁴⁹ Gazi Mustafa Kemal Paşa 22 Şubat 1924 tarihinde tatbikatının bitişi sırasındaki hitabında Fevzi Paşa'yı da tebrik ederek şu sözleri kullanmıştır:

“Arkadaşlar:

Müşir Paşa Hazretleri kemali zevkle takip ettiğimiz harp oyununun cidden üstadane bir surette idare buyurmuşlardır. Tarafeyne esas olan vaziyeti umumiyenin tertibinde, cidden vaziyeti hakikiyeye büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında bugün çok kıymetli mütaleayını ve çok esaslı nokta-ı nazarlarını işittik; müstefit olduk. Kendilerine hassaten takdimi teşekkür ederim. Ordumuz Paşa Hazretleri gibi bir reise malik olmakla bihakkın iftihar edebilir. Başvekil Paşa Hazretleriyle Müdafaa-ı Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin de mebdeinden nihayetine kadar bu askeri iştigali takip buyurmuş olmalarının memleketimiz için, ordumuz için çok faydalar temin edeceğine şüphe yoktur.

Hepimiz için asıl olan milletin, vatanın temini hayat ve selâmetidir. Yollarımızın ve şimendiferlerimizin, vaziyeti iktisadiyemizin ıslah ve ihyası ve milletimizin tenevvürü nispetinde, tabii, milli müdafamız kesbi sühulet eder. Hükümetin bütün iştigalâtı esaslarına temas eden bu mesaide hazır bulunmak lüzumunu takdir buyurmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Zaten kıymet ve liyakatleri mücerrep olan kumandan ve erkânıharp arkadaşlarımızın bu münasebetle bir defa daha kıymeti askeriyelerinin şahidi olmakla memnun ve müftehirim. Kendilerine hararetle teşekkür ederim...”⁵⁰

⁴⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 224.

⁴⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 167.

⁴⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 227.

⁵⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 168-169.

Mustafa Kemal Paşa, tatbikattan sonra Ankara'ya dönmek üzere hazırlık yaptırmıştı. 22 Şubat'ı 23 Şubat'a bağlayan gece gizlice İzmir'den ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler güvenlik tedbiri gereği tren istasyonuna gidişte kendi makam aracına değil, İkinci Ordu Müfettişliği'nin aracına binmiştir. Paşa ve maiyetinin bindiği tren dönüş yolunda bir saat kadar mola vermiş, 23 Şubat 1924 günü 15.00'da Ankara'ya ulaşmıştır.⁵¹

1.2.2 İkinci Ziyaret (11-16 Ekim 1925)

Mustafa Kemal Paşa, sonbahar manevralarını takip etmek maksadıyla bir yurt gezisine çıkmış, Bursa'dan başlayan seyahatte 11 Ekim 1925 günü İzmir'e gelmiştir.⁵² Manisa'dan trenle İzmir'e geçen Mustafa Kemal, Menemen'de bir süre halkla temas ettikten sonra İzmir'e hareket etmişti. Karşıyaka istasyonuna ulaştığında dilsizler okulu öğrencileri kendisini karşılamıştı. Yine burada farklı kesimlerden kişiler paşaya çiçek sunmuştu. Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler 12.15'te İzmir'in Basmaşane İstasyonu'na ulaşmıştı. İzmir'de çeşitli temaslarda bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, belediye binası önünde toplanan kalabalığa bir konuşma yapmıştır:

“Muhterem İzmirli, aziz hemşerilerim! Siz bana bugün çok tarihî diğer bir günü hatırlattınız. Bugünkü hissiyatı vefakâranenizle bana İzmir'in istirdadı günü; bu sokaklardan geçtiğim dakikaları hatırlattınız. Muhterem arkadaşlar; hatta diyebilirim ki, o gün çok büyük elem ve kederden yeni çıkmış; coşkun bir messerret izhar ediyordunuz. Fakat ben bugün görüyorum ki; siz daha coşkunsunuz, hissiyatınız daha yüksektir. Arkadaşlar! O günden bu güne kadar geçen günler size birçok hakikatleri ispat ve ihsas etmiştir.

Muhterem vatandaşlar! Bu münasebetle Şunu ifade edeyim ki, her geçen sene pek çok hakikatler ifade edecektir. Yalnız tavsiye ederim ki; çok dikkatle ve teenni ile bu hakikatlerin anlaşılmasına intizar ediniz.

Muhterem hemşerilerim! Size çok eski bir nokta üzerindeki hâtıralarımı arz etmek isterim: Ben İzmir'i ilk gördüğüm gün mektebi terk ederek menfama gittiğim gündür. Bu güzel memlekette, menfama giderken birkaç saat geçirmiştım. O zaman bu güzel rıhtımı baştan başa bize hasmı can olan yabancı bir ırkın mensupları ile memlû görmüştüm. O zaman hükmetmişim ki; İzmir, hakikî, asîl ve necip Türk İzmirli,lerden gitmişti. Fakat ne yapayım ki, o tarihte bu hakikati ifşaya imkân yoktu. Çünkü menfama gidiyordum. O gün izharı hakikat edememek yüzünden bütün

⁵¹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 231-233.

⁵² “İzmir şarkında kolordu manevraları, Gazi Paşa hazretleri manevralarda hazır bulunacaklar”, *Cumhuriyet*, 12 Teşrinievvel 1925.

memleketin İzmir'le beraber ne kadar büyük, ne kadar acı felâketlere duçar olduğunu elbette bilirsiniz. Arkadaşlar! Birbirimize daima hakikati söyleyeceğiz. Felâket ve saadet getirsin, iyi ve fena olsun, daima hakikatten ayrılmayacağız. Arkadaşlar, hakikat suhuletle anlaşılır bir şeydir. Fakat hakikat diye gayri hakikiden bahsedener vardır. Çok rica ederim, o gibi muğfillere inanmayınız. Muhterem ahali! Kıymetli Belediye Reisi Beyefendi Hazretlerinin sizin hissiyatınıza tercüman olan hitabelerini dikkat ve hassasiyetle dinledim. Hiç şüphe yoktur ki, Belediye Reisi Beyefendi Hazretleri sizin hissiyatınızı ve sizin kalbinizi ifade etmiştir. Ben çok müteessirim ki huzurunuzda duyduğum hissiyatı olduğu gibi ifade edemiyorum. Anlıyorsunuz ki hemşerilerim, sizi çok seviyorum. Çünkü sizden de çok derin bir emniyet ve itimat görmekteyim. Bana ve mesai arkadaşlarıma gösterdiğiniz nihayetsiz itimada, bütün mevcudiyetimi hasretmek suretiyle, hak kazanmağa çalışacağım. Söz veriyorum.

Muhterem İzmirli, siz çok bedbaht oldunuz; çünkü çok acı zulümler gördünüz. Bahtiyarsınız, çünkü bütün memleket sizi mukaddes bir hedefi istihlâs telâkki etmiştir. Ahmak düşman buraya gelmeseydi, belki bütün memleket gaflette puyan kalırdı. Siz bütün millet namına, bütün memleket namına sıkıntı çektiniz. Fakat bugün bu sıkıntının mükâfakatına mazharsınız. Tebrik ederim. Bütün cihan işitsin ki, Efendiler; artık İzmir hiçbir mülevves ayağın üzerine basamayacağı mukaddes bir topraktır.

Efendiler, İzmir'e her geldiğimde ben çok mütehassis oluyorum. Bugün daha çok mütehassis oldum. Tekrar teşekkürlerimi takdim ederim.”⁵³

Mustafa Kemal konuşmasından sonra İzmir Türk Ocağı'na giderek Türk kadınının ilerlemesi ve gelişmesi konusunda bir toplantıya katılmıştır. Aynı günün gecesinde ise Mustafa Kemal Paşa şerefine fener alayı düzenlenmiştir. Gösterilerin ardından yapılan halkın arasına giren Mustafa Kemal, burada şu sözleri söylemiştir:

“Arkadaşlar, Hanım ve Bey arkadaşlarım; çok samimî vecd halinde, fakat yekpare bir vicdan, bir kalp karşısında bulunduğumu hissetmekle bahtiyarım. Arkadaşlar, bilirsiniz ki, hissiyat denilen şey aklın, mantığın, muhakemenin çok fevkinde bir kudrete, bir kuvvete maliktir. Bu kadar nezih bu kadar kuvvetli ve bu kadar ince hissiyata malik olan milletimizin terakkiyatın en son kademesine kemali muvaffakiyetle vasıl olacağına şüphe etmeyiniz.

Ben sizin bugünkü halinizden ziyade istikbalde yaratacağınız büyükleri görüyor ve çok bahtiyar oluyorum. Arkadaşlar; sizin gibi bir milletin aciz bir ferdi olduğumdan

⁵³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 225-227.

dolayı ne kadar mesut olduğumu düşünemezsiniz. Kendimi tebrik ediyorum. Çünkü size mensubum."⁵⁴

İzmir'e bu ziyaretinin bir amacı da ordunun sonbahar manevralarını denetlemektir. Fahrettin (Altay) Paşa komutasında gerçekleştirilen manevraları izlemek üzere 12 Ekim 1925 günü Kemalpaşa'ya gitmiştir.⁵⁵ Burada topluluğa hitap eden Mustafa Kemal, İzmir'de bulunmanın kendisinde oluşturduğu güzel hisleri anlatmıştı. Manevraları denetlemek üzere geldiği burada önce Türk Ocağı'na, ardından Halk Partisi binasına ziyarette bulunmuştur.⁵⁶ Ordu manevraları sürerken müstahkem mevki komutanlığında bir toplantıya katılan Mustafa Kemal, burada Fahrettin (Altay) Paşa'nın yaptığı bir konuşma üzerine şunları söylemiştir:

"Muhterem Müfettiş Paşa Hazretleri, muhterem arkadaşlarım; cumhuriyet ordusunun yüksek şerefli kumanda heyetiyle beraber bulunmaktan duyduğum saadet pek büyüktür. Hususiyle bu içtimain pek faydalı cereyan ettiğini müşahede eylediğim bir manevranın hitamını müteakip vuku bulmuş olması mesudiyetime meserretler ilâve etmiştir. Kahraman Türk ordularının ihraz ettikleri büyük zaferlerde şahsıma terettüp etmiş olan vazifeleri yapabilmişsem çok bahtiyarım. Yalnız bu noktada bir hakikati izah için arz edeyim ki: benim, ordularımızı sevk ve tevcih ettiğim hedefler, esasen ordularımın her neferinin, tekmil zabitlerinin ve kumandanlarının, nazarlarının, vicdanlarının, azimlerinin, mefkurelerinin müteveccih bulunduğu hedefler idi. şuurlu, mefkureli harekâta muvaffak olan ordularımızı, burada tâzimle yad etmeyi vazife bilirim. Zaten muttali idim. Bugün gözümüzün önünde cereyan eden harekât münasebetiyle bir defa daha kani ve müsterih oldum ki, cumhuriyet orduları tarihe yazdığı büyük zaferlerin neşesinden ancak daha âli vazifelerin ifasında lâzım evsaf ve mezayayı askerîyesini her gün tezyit etmek için istifade etmektedir. Bundan evvel yine İzmir'de ordularımızın erkân ve ümerasiyle bir harp oyunu yapmıştık. Onun bende bıraktığı itminana bugün yine İzmir civarında safahatını takip ettiğim manevranın bahşettiği kat'i itminanı ilâve etmekle mesudum. Bütün millete bilâtereddüt ve emniyeti kalple arz edebilirim ki, Cumhuriyet orduları cumhuriyeti ve mukaddes topraklarını emniyetle muhafaza ve müdafaya kadir ve hazırdır.

Milletimiz kemali azimle içtimai ve fikrî tekâmülüne çalışırken, onu yolundan alıkoyacak dâhili ve haricî maniaların karşısında kuvvetli, kudretli, vazife-i âliyesini müdrik kahraman ordumuzun hazır bulunduğunu düşünerek müsterih olabilir. Müfettiş Paşa Hazretleri, zatınızın ve âli kumanda heyetinin şahsıma ait kıymetli

⁵⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 227.

⁵⁵ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 389.

⁵⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 389.

muhabbetinin ve itimadının nişanesi olan son sözlerinize arzı teşekkür ederim. Hürmet Cumhuriyet ordularına, hürmet onların âli kumanda ve zâbitan heyetlerine.”⁵⁷

Ordu manevraları 13 Ekim 1925 günü sona ermiştir.⁵⁸ 13 Ekim günü Mustafa Kemal yanında TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa ve Fahrettin (Altay) Paşa ile beraber Türk Ocağı’nda kadınların hazırladığı bir çaya katılmıştır. Burada 17.30’a kadar kalan Mustafa Kemal ve beraberindekiler sonrasında Karşıyaka’ya geçmiştir. Karşıyaka’da belediye ve Karşıyaka Spor Kulübü’nü ziyaret etmişlerdi. İzmir merkezine döndükten sonra belediye tarafından şerefine düzenlenen yemeğe katılmıştı. Burada yaptığı konuşmada yemeğe katılanlara teşekkür etmiş, konuşmasının ikinci kısmında bağımsızlık ve cumhuriyetten övgü ile söz etmiştir.⁵⁹ Yemekten sonra Mustafa Kemal Paşa, Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu’na gitmişti. Burada paşanın onuruna düzenlenen merasimi takip etmekteydi. Konferans salonun tamamen dolu olduğu okulda Mustafa büyük sevgi gösteri eşliğinde yerini almıştır. İstiklâl Marşı ile başlayan etkinlik sırasında Selim Sırrı (Tarcan) Bey ve Mualla (Anıl) Hanım’ın zeybek oynaması oldukça ilgi çekmişti.⁶⁰ Burada kendisine sorulan bazı sorulara cevap vermiştir. Bu sorulardan cumhuriyetin sultanlıktan farkı ile ilgili olana şu şekilde cevap vermiştir:

“Cumhuriyet fazileti ahlâkiyeye müstenit bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık korku ve tehdide müstenit bir idaredir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuskâr insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide müstenit olduğu için korkak, zelil, sefil, rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir.”⁶¹

Yine burada İzmir Valisi tarafından sorulan⁶² Türk kadınının nasıl olması gerektiğine dair soruyu şöyle yanıtlamıştır:

“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklıkta değil; ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk’ü zihniyetiyle, bazusiyile, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletın membaı, hayatı içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır.

⁵⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 228-229.

⁵⁸ “Sonbahar manevraları bitti, Gazi Paşa’nın kumanda heyetine hitaben nutukları”, Cumhuriyet, 14 Teşrinievvel 1925.

⁵⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 391.

⁶⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 392.

⁶¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 231.

⁶² Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 392.

*Burada Fikret merhumun cümlece malûm olan bir söznünü hatırlatırım: Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.*⁶³

Mustafa Kemal Paşa konuşmasını tamamlamasından sonra okulun hatıra defterine şu satırları yazmıştır; “İzmir Kız Öğretmen Okulu’nda (Darümuallimat) geçirdiğim bu gecenin saatleri, bugün değil, gelecekte bütün milletin yaşayacağı hayattan örnek oldu.”⁶⁴

Gazi Mustafa Kemal 14 Ekim 1925 günü Darülelhan İlkokulu’nu temsilen gelen heyeti kabul etmiştir. Bu heyet öğrenci ve öğretmenlerden oluşmaktaydı. Sabah gerçekleşen kabulünden sonra Mustafa Kemal Paşa, Vali İhsan Paşa ve Belediye Başkanı Aziz Bey’in de olduğu bir heyetle İzmir Sanatlar Okulu’nu ziyarete gitmişti. Okulun atölyelerini gezen gördüklerinden oldukça memnun oldu. Buradan ayrıldıktan sonra İzmir Kız Lisesi’ne giden Mustafa Kemal Paşa, öğrencilerden oluşan orkestranın konserini dinlemiştir.⁶⁵ Öğrencilerin sevgi gösterileri ile gerçekleşen ziyaretten sonra Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler İzmir Erkek Öğretmen Okulu’na gitmişti. Okulun konferans salonunda öğretmenler birliği tarafından çay ziyafeti düzenlenmişti. Ziyafete şehrin okullarından öğretmenler davet edilmişti. Yemekte İzmir Erkek Lisesi öğretmeni Kemal Emin Bey, Paşa’ya bağlılıklarını bildiren bir konuşma yapmıştı. Mustafa Kemal Paşa burada öğretmenlere hitaben şu konuşmayı yapmıştı:

“Beyefendinin söylediği samimî sözlerden çok mütehasis oldum. Bilhassa mucibi memnuniyet telâkki ettiğim nokta şudur ki, bize mazinin felâketli noktalarını, belki intibahımızı teşdit için bir defa daha hatırlatmıştır. Hakikaten mazide bu milleti insanlıktan geri bırakan, bütün âlemin âdeta insanlık haricinde telâkkisine sebebiyet veren bir takım müesseseler ve mânialar vardı. Fakat millet onların hepsini bertaraf etti ve ne kadar çürük ve bîmâna olduğunu da ispat iktidarını gösterdi. Bu salonda bu kıymetli içtimai tertip edenlere çok teşekkür edeceğim. Çünkü ben de istikbalin kıymetli muallimlerinin arasında pek derin zevk ve saadet duymaktayım. Muallimliğin ehemmiyeti hakkında fazla söz söylemeğe hiç lüzum görmem. Çünkü siz onu benden daha iyi bilirsiniz. Yalnız bir ciheti hep beraber tekrar edelim: Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir. Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet henüz millet namını almak istidadını kesbetmemiştir. Ona alelâde bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere, muallimlere muhtaçtır. Onlardır ki, bir heyeti içtimaiyeyi hakikî millet haline koyarlar. Bizim milletimiz elbette dünyanın takdiratına liyakat kesbetmiş bir heyeti

⁶³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 231.

⁶⁴ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 393.

⁶⁵ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 393.

ıçtımıyedir. Fakat onu lâıık olduğu mertebeyi Őerefe isal edecek sizlersiniz. Millet, memleket, Cumhuriyet sizden yüksek hizmet intizarındadır. Siz faaliyete geşitikten sonradır ki âzami istidadı fiiliyata kalbedilmiş olacaktır.”⁶⁶

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması sırasında sık sık yaşa sloganları atılmış, alkışlar arasında okuldan ayrılmıştı.⁶⁷ Buradan Naim Palas Oteli'ne giden Mustafa Kemal Paşa, Bahri Baba Sineması'nda farklı okullardan oluşan grupların gösterileri takip etmek üzere oraya gitmişti. Buradaki etkinlikler 23.30'a kadar sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 15 Ekim 1925 günü Bornova'da İzmir Ziraat Okulu'nu ziyaret etmiştir.⁶⁸ Ardından İzmir Erkek Lisesi'ne giden paşa, İzmir Yetimler Okulu'na da uğramıştı. Buradaki durumdan üzüntü duyan Mustafa Kemal Paşa durumun iyileştirilmesi için gerekenlerin yapılması talimatını vermişti.⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa 15 Ekim'i 16 Ekim'e bağlayan gece özel trenle İzmir'den Konya'ya yola çıkmıştı.⁷⁰

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 11-16 Ekim 1925 tarihleri arasında süren ziyareti sırasında ordu manevralarını takip etmek ile birlikte İzmir mekteplerini de ziyaret ederek durumları hakkında bilgi edinmişti. Bu ziyaret Mustafa Kemal'in eğitimcilerle yakınlığı ve eğitime verdiği önemi göstermesi açısından önemli olmuştur.

1.2.3 Üçüncü Ziyaret (16 Haziran – 9 Temmuz 1926)

Gazi Mustafa Kemal Atatürk 7 Mayıs 1926 tarihinde bir yurt gezisine çıkarak bölgesel durumlar hakkında bilgi almak, inkılaplar ve iktisadi durum hakkında değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamıştı. Bu gezi kapsamında 16 Haziran 1926 günü İzmir'e ulaşmıştır.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa seyahat kapsamında Balıkesir'den İzmir'e gidecekken kendisine yapılması planlanan suikastın haberini almıştı. 15 Haziran günü yapılması planlanan suikastın Paşa'nın bir gün fazladan Balıkesir'de kalması nedeniyle başarısız olmuş, eylemciler yakalanmıştır.⁷¹ Mustafa Kemal Paşa 16 Haziran 1926 günü Soma, Kırkağaç, Akhisar, Manisa güzergâhını takiben 14.50'de İzmir'e hareket etmişti. 18.15'te ulaştığı İzmir'de büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Paşa 17 Haziran

⁶⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 232.

⁶⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 394.

⁶⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 395.

⁶⁹ “Gazi Paşa İzmir Mekteplerinde”, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1925.

⁷⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 395.

⁷¹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 424.

günü boyunca kendisine gelen heyetleri kabul etmiştir.⁷² Suikast hakkında 18 Haziran 1926 günü bir resmi bildiri yayınlanmıştı:

“... Reisicumhur Hazretlerinin seyahatleri esnasında, İzmir’de tatbik olunmak üzere bir suikast tertip edildiği keşfedilerek tertipçileri silahları ve bombalarıyla ve hazırlıkları ile Reisicumhur Hazretlerinin İzmir’e varışlarından bir gün önce tevkif edilmişlerdir. Mesele İstiklâl Mahkemesine tevdi olunmuş ve Mahkeme Heyeti davayı mahallinde takip ve rüyet eylemek üzere İzmir’e hareket etmişlerdir”⁷³

Suikast ile ilgili verdiği demeçte Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa 19 Haziran 1926 tarihinde Anadolu Ajansı’na suikast ile ilgili demeç vermiştir.⁷⁴ Demecinde *“Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır”⁷⁵* demiştir. Suikast teşebbüsünden sonra çeşitli yerlerde tutuklamalar başlamıştı. Bu tutuklamalar sırasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nda bulunmuş kişilerin olması da dikkat çekmişti.⁷⁶ Mustafa Kemal, İzmir’de kendi ifadesi ile hükümetin duruma hâkim olduğunu ve İstiklâl Mahkemesi’nin cumhuriyetin demir pençesi olduğu söylemiştir.⁷⁷ Paşa 20 Haziran 1926’da İsmet Paşa ile görüşmüştür. Ardından İzmir halkı ve ileri gelenleri tarafından suikastı lanetleyen bir heyeti kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu heyete hitaben bir konuşma yapmıştı. Burada endişe mahal olmadığını ifade etmişti.⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir’de bulunduğu günlerde suikastı lanetleyen birçok miting yurt çapında devam etmekteydi. Mustafa Kemal bu gösterilere teşekkür için 22 Haziran 1926’da ikinci bir bildiri yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa 24 Haziran 1926 günü İstanbul’dan gelen gazetecilerle görüşmüş bir durum değerlendirmesi yapmıştır.⁷⁹

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa 30 Haziran 1926 tarihinde beraberinde İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa, Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa, Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Genel Sekreteri Saffet ve parti müfettişi Saadettin Bey ile Çeşme’ye geçmiştir. Büyük gösteriler arasında ilerleyen Mustafa Kemal Paşa, Urla ve Çeşme’de bu coşku eşliğinde karşılanmıştı. Cumhurbaşkanı 8 Temmuz’a kadar

⁷² Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 426-427.

⁷³ Necati Çankaya (der), *“Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri”*, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1985, s. 234.

⁷⁴ Necati Çankaya , a.g.e., s. 234.

⁷⁵ “Gazi’nin millete beyannamesi”, *Son Saat*, 20 Haziran 1926.

⁷⁶ “Terakkiperverden tevkif edilenler kimlerdir”, *Yeni Ses*, 21 Haziran 1926.

⁷⁷ “Gazimiz diyor ki: Vaziyete hâkim olan hükümet cumhuriyetin demir pençesi, İstiklâl Mahkeme-i Aliyesi’nin adaletidir.”, *Milliyet*, 21 Haziran 1926.

⁷⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 428.

⁷⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 429.

Çeşme’de kalmıştır. 8 Temmuz 1926 akşamı önce Çeşme’den İzmir’e geçen Paşa, 9 Temmuz günü İzmir’den ayrılmıştır.⁸⁰

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 1926 yılında İzmir’e yaptıkları ziyaret Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Milli mücadelenin başarılması sürecinde dahi kendini gösteren siyasi rekabet en üst düzeyde görülmüş, suikast hadisesi arkasında pek çok siyasi gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Mustafa Kemal’in bu ziyareti sırasında kararlı duruşu ve halkın sevgisi cumhuriyetin sağlamlığını ortaya koymuştur.

1.2.4 Dördüncü Ziyaret (26 Şubat – 5 Mart 1930)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal 26 Şubat 1930 günü akşam saat 6’da İzmir’e doğru yola çıkmıştır. Bu ziyaretin 10 gün süreceği basında yer almıştır.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa, Ankara’dan ayrılırken uğurlamada Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, Genelkurmay Başkanı⁸² Mareşal⁸³ Fevzi (Çakmak) Paşa ve milletvekilleri ile meclis azaları hazır bulunmuştu.⁸⁴ Henüz yolculuğun başında basında Paşa’nın İzmir’de Naim Palas’ta misafir edileceği bilgisi bulunmaktaydı.⁸⁵ 27 Şubat 1930 Perşembe günü ulaştığı İzmir’de Vali, belediye başkanı askeri erkân ile birlikte on binlerce İzmirli akşam 10’a çeyrek kala gibi geç bir vakte rağmen karşılamaya gelmişlerdi.⁸⁶ Karşılamada Kızılay⁸⁷ Ticaret Odası Başkanları, basın temsilcileri de bulunmaktaydı.⁸⁸ Bayraklarla süslenen İzmir’de Mustafa Kemal Paşa, yaşasın Gazimiz, tezahüratları ile karşılanmıştı.⁸⁹

Gazi Mustafa Kemal Paşa, gezisinden önce basında yer aldığı gibi Naim Palas’ta ikamet etmiştir. 28 Şubat 1930 tarihinde ikamet ettiği otelden çeşitli incelemeler gerçekleştireceği Üçkuyular mevkiine hareket etmiş, yol boyunca sevgi gösterileri ile karşılaşmıştır.⁹⁰ Yolculuğu sırasında paşaya Ankara’dan kendisi ile İzmir’e gelenlerle

⁸⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 430-432.

⁸¹ “Gazi Hazretleri bugün hareket ediyorlar”, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1930; Milliyet gazetesinde yer alan bilgiye göre ziyaret 15 gün sürecekti; “Reisicumhur Hz. Dün İzmir’e gittiler.”, *Milliyet*, 27 Şubat 1930.

⁸² O dönemde Genelkurmay Başkanı ifadesinin yerine Büyük Erkânı Harbiye Reisi ifadesi kullanıldığı görüldü.

⁸³ Basında Müşir unvanı yer almaktadır.

⁸⁴ “Reisicumhur Hz. İzmir’e gittiler”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Şubat 1930.

⁸⁵ “Gazi Hazretleri bugün İzmir’e hareket edecekler”, *Milliyet*, 26 Şubat 1930.

⁸⁶ “Gazimiz kurtardığı İzmir’de”, *Vakit*, 28 Şubat 1930.

⁸⁷ Kızılay o dönemde Hilaliahmer olarak anılıyor.

⁸⁸ “İzmir coşkun bir sevinç içinde”, *Cumhuriyet*, 1 Mart 1930.

⁸⁹ “Gazi Hz. İzmir’de”, *Politika*, 1 Mart 1930.

⁹⁰ “İzmir sevinç içinde”, *Vakit*, 1 Mart 1930.

birlikte İzmir Valisi, milletvekilleri, komutanlar eşlik etmiştir. Paşa hava karargâhını ziyaret etmiştir.⁹¹

Mustafa Kemal, 1 Mart günü İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, başyaver Rüşühi ve Kâtibi Umumi Tevfik Bey ile birlikte Buca'ya gitmiştir.⁹² Burada Buca Eski Belediye Başkanı ve Artvin Milletvekili Mehmet Ali Bey'in evine misafir olmuştu. Ardından tütün ticareti ile ilgilenen Sarıgül'lü Hasan Ağa'nın bahçesini gezmiştir. Ardından Kızılcöğlülü'de yapılan koşu alanını gezmişlerdi.⁹³ Paşa akşam saat 22.45'te Elhamra sinemasında gösteri ve sesli film izlemişti.⁹⁴

2 Mart günü Mustafa Kemal Paşa saat 15-16'ya kadar ikametinden ayrılmamıştı. Akşam saatlerinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve başyaveri Rusuhi ile birlikte Vali Kazım (Dirik) Paşa'nın da bulunduğu bir grupta şehrin belirli semtlerinde teftişte bulunmuştu. Gece Karşıyaka kulübünde verilen bir baloya iştirak etmiştir. Kendisi için koltuk hazırlanmış olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa, sıradan bir sandalyeye oturmuştu.⁹⁵ Ramazan Bayramı'nın birinci günü olan 3 Mart 1930'te vali, belediye başkanı ve parti müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın bayramını tebrik etmeye gitmişti. Gazi Mustafa Paşa öğlen saatlerinde otomobil ile Halkapınar'a gitmişti. Burada İzmir suları ile bahçelerini seyretmişlerdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa bayramın birinci günü Karşıyaka Osman Paşa Camii'ne giderek annesi Zübeyde hanımın kabrini ziyaret etmiş, çelenk bırakmıştı.⁹⁶ Mustafa Kemal Paşa 5 Mart 1930 tarihinde saat 10.30'da İzmir'den özel trenle ayrılmıştı. İzmir'den ayrılmadan önce bir süre istasyondaki halk ile ilgilenmişti. Burada vatandaşların isteklerini dinlemişti. Paşa'nın özel kompartımanında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Kütahya Milletvekili Nuri ve İzmir Milletvekili Vasıf Beyler ile diğer kompartımanında ise Ankara'dan Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelen milletvekilleri bulunmaktaydı. Paşa, İzmir'den oldukça olumlu hislerle ayrılmıştı. Ayrıılırken takdim edilen çiçeği kabul eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, halkın büyük tezahüratları arasında istasyondan ayrılmıştı. Paşa saat 15'te Aydın istasyonuna ulaşmıştı. Mustafa Kemal'i karşılayanların başında Aydın Valisi Hüsnü

⁹¹ "Gazi Hazretleri İzmir'de", *Milliyet*, 1 Mart 1930.

⁹² "Gazi Hz.lerinin dünkü tenahüzleri", *Milliyet*, 2 Mart 1930.

⁹³ "Reisicumhur Hz.", *Cumhuriyet*, 2 Mart 1930.

⁹⁴ "Gazi Hz.", *Vakit*, 2 Mart 1930.

⁹⁵ "Gazi Hz. Bir Türk Tarihi yazıyorlar. Bu eser için tetkikat icra etmek üzere Selçuğa gitmeleri muhtemeldir", *Cumhuriyet*, 4 Mart 1930.

⁹⁶ "Gazi Hz." *Vakit*, 4 Mart 1930.

Bey bulunmaktaydı. Yine karşılayanların arasında Aydın Belediye Başkanı Ahmet Emin Bey ve fırka erkânı bulunmaktaydı. Paşa buradan Antalya'ya geçmiştir.⁹⁷

1.2.5 Beşinci Ziyaret (25 Ocak – 4 Şubat 1931)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 17 Kasım 1930 tarihinde bir inceleme gezisine çıkmış, ancak Menemen'de görülen isyan nedeniyle gezisini yarıda kesmişti.⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın bu seyahate çıkmasının bir sebebi de kısa süre önce kurulan ve faaliyette bulunduğu az zamanda ülke gündemini etkileyen Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması ardından Türkiye'de halkın durumunu yerinde görmektir. Paşa tamamlamak üzere 25 Ocak 1931 günü İzmir'e gitmeye karar vermiştir. 25 Ocak günü saat 21.40'ta İzmir'e hareket eden Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa, bakanlar ve milletvekilleri uğurlamıştı.⁹⁹ Yola çıkmasının ardından önce Uşak'ta duran Mustafa Kemal Paşa 26 Ocak 1931 günü 18.45'te Uşak'tan İzmir'e yola çıkmıştır.¹⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 27 Ocak 1931 tarihinde saat 13.55'te İzmir'e ulaşmıştır.¹⁰¹ 28 Ocak 1931 günü Türk Ocağı binasında gerçekleştirilen C.H.P İzmir Parti Kongresi'ne katılan Gazi Mustafa Kemal Paşa burada bir nutuk söylemiştir. Bu nutkun tamamı şu şekildedir:

“Umumi Reisi olmakla mubahı bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir vilâyeti ve kazalarının murahhasları huzurunda bulunmaktan fevkalâde memnun ve mütehassisim.

Huzuru âlinize çıktığım zaman, namınıza ve bittabi temsil ettiğiniz halk namına Reis Beyefendi, hakkımdaki hissiyatınızı ifade etti. Bu hissiyattan dolayı sureti mahsusada teşekkür ederim.

Burada okunan raporları ve söylenen sözleri fevkalâde alâka ile dinledim. Fevkalâde isabetli buldum. Görülüyor ki, halkın her türlü dertlerini düşünen ve tedbirler arayan kıymetli âzaya malikiz. Her şeyden bahsettiniz. Ziraattan, sanattan, ticareten, maariften bahsettiniz. İktisadiyatın bütün Şubeleri hakkında çok güzel mülâhazaları samimî buldum. Ve bütün bunlar halkın eskâr ve hissiyatına yakından alâkadâr olan, ona lââyık olduğu ehemmiyeti atfeden Hükümeti Cumhuriyet tarafından tamamıyla nazarı itibare alınacak ve icabatına tamamıyla tevessül

⁹⁷ “Gazi Hz. İzmir'den Antalya'ya hareket ettiler”, *Milliyet*, 6 Mart 1930.

⁹⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 716.

⁹⁹ “Gazi Hz.”, *İnkılâp*, 26 Kânunusani 1931.

¹⁰⁰ “Gazi Hz. Uşak'ta hararetle karşılandı”, *İnkılâp*, 27 Kânunusani 1931.

¹⁰¹ “Gazi İzmir'e vasıl oldu”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Kânunusani 1931; “Gazi Hz.”, *İnkılâp*, 28 Kânunusani 1931.

olunacaktır. Şüphesiz hükümetin istinat ettiği fırkamızın, müdürleri de bunların tahakkuku için her türlü takibat ve teşebbüsatta bulunacaklardır.

Fakat bir nokta üzerinde umumun nazarı dikkatini celbetmek isterim. Herhangi bir kazanın ihtiyacı izah olunurken, diğer kaza murahhasları gördüler ki, serdolan talepler yalnız kendi kazalarına ait değildir. Bu ihtiyaçlar birbirine müşabih ve mümasil olarak her kaza ve her vilâyet murahhasları tarafından zikrolunmaktadır. Yalnız bir köy, bir kaza, bir vilâyet düşünüldüğü zaman bütün bu dertlerin süratle halledilebileceği zehabı hâsıl olur. Memleketin umumi vaziyetine göre aynı ihtiyaçların her kaza, her vilâyette mevcut olduğu düşünülürse hepsinin birden ve suhuletle tatmini mümkün olmayacağına kanaat etmek lâzımdır.

Nazarı dikkati celbeden şudur ki, birbirine zıt iki arzu dermeyan olunuyor. Bir taraftan memleketin birçok ihtiyaçlarının sür'at ve suhuletle tatmini istenilirken diğer taraftan bunlar için elzem olan vasıta-i esasiyenin, tenkisi talep olunuyor. Yani şu veya bu verginin tadil veya tahfifi mevzu bahis oluyor. Şüphe yok ki, mümkün olan bütün tadiller, tahfipler yapılmalıdır. Bunun için makul ve mantıklı usulleri bulmak daima elzemdir. Fakat zamanın ve vasıtanın çok mühim olduğunu hatırdan çıkarmamak şarttır. Meselâ: Bazı arkadaşlar Küçük Menderes çayından bahsederken, onun husule getirdiği fecaati, hepimizi mütehassis eden bir şekilde izah ettiler. Fakat memleketin diğer bütün aksamında bataklıklar vücuda getiren ve güzergâhındaki kıymetli araziye istifadesiz bir hale koyan nehirler düşünülürse, şüphesiz bunların, yalnız bunların Küçük ve Büyük Menderes'ten ibaret olmadığı, bütün bu nehirler başka yerlerde servet membarları iken bizim memleketimizde harabî membaıdır. Bunları bertaraf etmek lâzımdır. Behemehâl bertaraf olacaktır. Fakat takip edilen program heyeti umumiyeye şamil olduğu için bittabi bir sıra takip ediliyor ve bu meyanda bazıları geri kalıyor. Hakikaten mahdut miktardaki ihtiyacı düşünülürken zaman bu mülâhazalar varittir. Fakat düşünülmelidir ki, bu ihtiyacı tevdi edeceğimiz hükümet bütün memleket ihtiyaçları ile meşguldür. Bütün memleketin ihtiyaçlarını sıraya koymak ve programa raptetmek mecburiyetindedir.

Şundan bu noktayı tebarüz ettirmek istiyorum. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın maksadı bittabi içinde bulunduğu muhitin her türlü arzularını imtisal etmek ve bunları kabiliyeti tatbikiyeleri derecesinde tatbik etmek üzere icra makamlarına bildirmek. Heyeti aliyenizin kıymetli âzası gibi fırka azasının kendilerini bununla mükellef addetmeleri lâzımdır. Bu alâkayı âzami şekilde idame etmelidir. Yalnız bu temenniler icra kuvvetlerine isal edildikten sonra, hepsi tatbik olunmazsa bundan müteessir olmamak lâzım geldiğini bilmek ve bunu bütün erbabı müracaata ihtar etmek icap eder. Bütün bu raporların muhteviyatı yapılabilecek gibi bir zehap hâsıl olur ve sonra tamamen yaptırılamazsa umumi bir nevmidi meydana gelir. Bu raporları mercilerine isale delâlet edenlere karşı bir itimatsızlık uyanır. Her

temenninin kabili tatbik olup olmadığını düşünmek lüzumunu bütün vatandaşlara anlatılmalıdır. Arkadaşlar, zaman telâkkisi çok mühim bir meseledir. Yollardan bahsolunuyor. Meselâ; Ödemiş kaza merkezinden Kasabasına yol lâzımdır. Bu çok kıymetli bir yoldur. Kezalik Küçük ve Büyük Menderes vadilerini birbirine rapteden yol da çok kıymetlidir. En nihayet bütün memleketi mütalaa ettiğimiz zaman ne kadar çok kilometre yola ihtiyacımız vardır. Bunlar hep yapılacaktır. Fakat zaman meşhumunu idrak etmek lâzımdır. Dünyayı dümdüz zannettikleri zaman dünyayı dümdüz telâkki edenler onun beş altı bin senede vücuda geldiğini zannetmişlerdir. Hâlbuki dünyanın mahiyeti meydana çıktıktan sonra anlaşıldı ki, dünya beş altı bin değil ancak milyonlarca seneler zarfında meydana gelebilmiştir.

Mükemmel bir şehrin anî bir teşebbüsle vücuda gelmesi o kadar kolay değildir. Aynı zamanda düşünmek lâzımdır ki, bu noksanlar yarım asırlık bir tekâsülün neticesi olsaydı belki o kadar düşünmeğe lüzum yoktu. Fakat bütün bu noksanlar asırların teraküm ettirdiği noksanlardır. Bu nesil hattâ bundan sonraki nesiller, çok seneler çalışarak bu noksanları telâfi edebileceklerdir. Her vatandaşın arzu ettiğini yapmağı düşünmek hayalperestliktir. Yapılabilecek şey herkesin arzusu muhassalasının vasatı olabilir.

Arkadaşlar,

Cümlenizce malûmdur ki, Cumhuriyet Halk Fırkası ve ona mensup arkadaşların kâffesi hiçbir zaman yapmadıkları ve yapmayacakları şeyler hakkında efkârı umumiyeye iğfalkâr bir vaidde bulunmamağı bir prensip olarak kabul etmişlerdir. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da böyle bir iğfalkâr siyaset takip edebileceğimizi kimse zannetmesin. Onun için memleketi imar edeceğimiz zaman ancak yapabileceğimiz şeyleri yapacağız. Yoksa bütün asırların ihmal ettiği memleketi, birkaç senede cennete çevirmek hayalini takip edemeyiz. Memleketi imar edeceğimiz derken vatandaşları en hafif mükellefiyetler altında bırakacak değiliz. Bilâkis bütün vatandaşlar icabında ağır mükellefiyetlere ve her türlü fedakârlığa tahammül edeceklerdir. Hep beraber yapacağız. Vatandaşların şunu isterim, bunu isterim, demesi, şunu bunu yapmağa mecburum demektir. Bu yapılması lâzım gelen şeyler için vatandaş maddî, malî ve manevî mevcudiyetini müheyya tutarsa ancak o zaman mefkûreye muvasalat mümkündür. Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan hükümeti cumhuriyenin her nokta-i nazardan vatandaşların hayatiyle, istikbaliyle ve refahıyla alâkadar olması tabiidir. Halkımız tab'an devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimiz tabayii ile fırkamızın programında tamamıyla bir mutabakat vardır. Bu istikametten yürüyeceğiz. Ye muvaffak olacağımızda şüphe yoktur. Mütalaamız içinde iktisadi sahada çok pratik noktalara temas ettiniz. Meselâ: kooperatifler, şurada burada

halk veya münevverlerin teşebbüsü ile fiil sahasına geçen kıymetli hasıllar görülmektedir. Hükümetimizin de teşebbüsleri takviye etmesi lâzımdır. Hükümeti Cumhuriye, bu lüzumu tabii idrak etmektedir. Fakat daima bu meyanda üzerine çok yüklenilen bir müessesesi maliye vardır ki, o da Ziraat Bankasıdır. Banka fazla faiz alıyor. Mütehasıs olmadığım için bu mevzu üzerinde çok fazla söylemeyeceğim. Fakat diğer ecnebi bankaların aldığı faizler mukayese edilirse ancak o zaman nispet meydana çıkar. Herkes kendisine yardım düşündüğü zaman arzu ettiği kadar yardım görmemektedir.

Bazı yerlerde yaptırdığım hesaplara göre, bütün bu temenniler tamamen nazarı dikkate alınırca, bu taleplerin hattâ yarısını tatmin edebilmek için Ziraat Bankasının en aşağı 100 milyon lira sermayeye malik olması lâzımdır. Hâlbuki bugün Ziraat Bankasının sermayesi ancak 25-30 milyon lira kadardır. Bunun için muaveneti ancak bu kadar yapabiliyor. Daha fazlasını beklemek hayal olur. Yalnız muhtelif mıntıkların da ihtiyaçlarının nispetini nazarı dikkate almıyorsa ve parasını müstahak olanlardan ziyade olmayanlara veriyorsa o zaman bu, itiraz ve tenkit edilecek bir nokta olur. Bu takdirde bankanın vaziyeti hakikiyesine gelmesini talep etmek halkın, bilhassa çiftçilerin sarih bir hakkıdır.

Arkadaşlar; bu raporlar ve bu raporlar üzerinde söylenen sözler behemehal nazarı dikkate alınmalıdır. Ben de Umumî Reisiniz olmak itibariyle şahsen alâkadar olacağım. Bütün vilâyetlerin raporları tasnif olunabilir. Aynı cinsten meseleler vardır. Umumi raporlar umumi heyeti idareye bildirilir. Orada tasnif olunur. Hangi işlerin derakap yapılması mümkündür, hangileri tehir edilebilir. Orada bunu tesbit mümkündür. Bunlarla şahsen alâkadar olacağım. Heyet-i aliyyenize vadediyorum. Yalnız söylediğim bir noktaya avdet ederken arkadaşlara rica edeceğim ki, vatandaşlara efkârı umumiye daima hakikati söylemek vazifemiz olsun. Herkese arzularının tamamen kabili is'af olduğuna dair fikir vermek bizim için fayda vermez. Fırkamızın maksadı böyle gün kazanmak değildir.

Bütün hayatımızı hakikî hedeflere sevk etmek ve en nihayet millete birgün eliyle tutacağı hakikî ve maddi eserler vermektir. Fırkamızın sözleri herkesin hoşuna gidecek sözler değil, fakat milleti yükseltecek hakikatler olacaktır. Eğer C. H. Fırkası'nın heyeti aliyyenizi teşkil eden münevver âzası, bu noktadan milleti her gün irşat etmeği vazife bilir ve nihayet kendisi için külfet addetmezlerse hâsıl olacak efkârı umumiye her içtimai heyette daima mevcuttur. Fakat hakiki efkârı umumiye, hariçten kimsenin tesiri olmaksızın tabii olarak mevcut olan efkâr ve hissiyatın yine tabii olarak yarattığı bir havadır. Hâlbuki beşer daima tesir altında kalır. Yalnız yeter ki bu tesir içtimai heyeti vücuda getiren insanların hakikaten onları düşünen ve bütün varlığını onlara hasrî tahsis edenleri tarafından yaratılsın. Bu suretle yaratılacak olan efkârı umumiye bu memleketin istikbalini temin edebilir. Yoksa herhangi esen bir hava ile tebeddül edebilecek bir efkârı umumiye içinde yaşarsak

yarına itimat mümkün olmaz. Türk milletinin sağlam bir fikre malikiyetini temin etmek gayemizdir. Yürüdüğümüz hakikat yolunun milleti saadete isal eden yegâne yol olduğunu anlatmak lâzımdır. Her şeyin husulüne çalışırken bütün mesainin, bütün teşebbüslerin fevkinde Türk efkârı umumiyesini hakikati idrak ve ihtisasa alıştırmak, bu hali ona hali tabii yapmak, şuradan ve buradan gelecek günlük fikirlere ye sahtekâr ve işfalkâr telkinlere asla ehemmiyet vermeyecek bir olgunluk da yaratmaktır. Bunu yapmak heyeti aliyyenize terettübeden bir vazifedir. Fırkamız diğer memleketlerde olduğu gibi herhangi bir politik fırka gibi telâkki edilmemelidir.

Malûmu âlinizdir ki, siyasi fırkalar, mahdut maksatlarla teşekkül ederler. Meselâ; İzmir tüccarları yalnız kendi menfaatlerini tatmin edebilecek bir fırka yapabilirler. Yahut yalnız çiftçilerden ibaret bir fırka olabilir. Hâlbuki bizim fırkamız böyle mahdut bir nazar takip eden bir teşekkül değildir. Bilâkis her sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette, bir diğerini mutazarrır etmeden temin etmeği istihdaf eden bir teşekküldür. Bunu tavrı hareketimiz ispat etmektedir. Bundan sonra da böyle olacaktır. Diğer memleketlerde bu teşekkülün bir müşabihini aramağa lüzum yoktur.

Arkadaşlar, zaman, fani hâdisat, takip ettiğimiz istikamette bizi aldatmamıştır. Bu yol üzerinde her gün daha çok tenevvür ederek hedefe yürüyeceğiz. Bizimle beraber yürümek istemeyenlere bir şey diyemeyeceğiz. Onlar da istedikleri gibi hareket ederler. Bizim hedefimize doğru yürürken isabetli olduğumuza ve en nihayet muvaffakiyetle hedefe vasıl olacağımıza itimadımız o kadar kuvvetlidir ki, şunun ve bunun müteessir olması bizi asla müteessir etmez. Belki tembih eder, daha çok dikkatli yapar. Yalnız bizi geriye götürecek olanların takip edecekleri istikamete asla müsait davranmayız. Kanunlarımız müsait değilse o kanunları tadil ederiz, yeni kanun yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda her şeyin fevkine çıkarak hedefimize yürümekte asla tereddüt etmeyiz.

Bir tarihte İzmir 'de iktisat kongresi oldu. Orada bütün arkadaşlarla beraber ben de bazı sözler söylemiştim. Türk milleti bütün tarihinde harp meydanlarımızda birçok zafer taçları giymiştir. Bununla müftehirdir, daima müftehir olacaktır. Ancak bu meşharet tacını daha çok tezyin ederek milletin başında tutabilmek için, diğer bir sahada behemehâl muvaffak olması lâzımdır. O da iktisat sahasıdır, demiştim. Bu dakikada iftiharla görüyorum ki, kıymetli azanız söz söylerken benim o zaman mütehassis olduğumdan daha yüksek bir tahassüs ile iktisat sahasındaki noktaya parmaklarını koymuşlardır. Bunu görmek benim için mânevi bir mazhariyettir. Bu mazhariyeti bana ihsas ettiklerinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Arkadaşlar, eğer bugüne kadar iktisadi sahada arzu ettiğiniz derecede büyük muvaffakiyetler görülüyorsa, bunu tabii bulmak lâzımdır. Bu demek değildir ki, Türk milleti iktisat

sahasında kabiliyetsizdir. Bunu belki diyenler vardır. Fakat bunlar Türk milletinin hakikî tarihini bilmeyenler ve onu hakikî kıymeti ile tanımamış olanlardır.

Bütün beşeriyete ziraati, sanatı ilk öğreten Türk milleti idi. Türk milletinin dünyaya mürebbilik etmiş olduğuna artık hakikî âlimlerin şüphesi kalmamıştır. Türk milletinin bundan sonra lâyük olduğu derecede iktisadiyat sahasında yükseleceğine kimsenin şüphesi olmamalıdır. Fırkamızın vazifesi bu hedefe biran evvel erişebilmek için millete yol göstermek ve yardım etmektir. Bunu bir vicdan borcu, bir insanlık borcu biliriz. Borcumuza sadığız, daima sadık olacağız.”¹⁰²

Mustafa Kemal Paşa 29 Ocak 1931 tarihinde vilayet konağını ziyaret etmiştir. Ardından belediyeye giden Mustafa Kemal Paşa daha sonra müstahkem mevki kumandanlığına ve oradan Cumhuriyet Halk Partisi’ne gitmişti. Temasları saat 21’e kadar süren Mustafa Kemal Paşa bu sırada halkın arasından geçerken tezahüratlarla karşılaşmıştı. Valilik ve belediyede yerel işlerle ilgilenen Mustafa Kemal, partide nizamname ve teşkilatla ilgilenmiştir.¹⁰³

Gazi Mustafa Kemal Paşa 30 Ocak 1931’de otomobil ile Kemalpaşa ve Armutlu’yu ziyaret etmiştir. Burada temaslarda bulunmuş, köylülerle görüşmüştü.¹⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa 30 Ocak gününü halk ile iç içe geçirdiği söylenebilir.¹⁰⁵ Paşa 31 Ocak 1931’de İzmir’in iktisadi hayatını etkileyen kuruluşlarını ziyaret etmiştir.¹⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa, Ticaret Odası’nda şu konuşmayı yapmıştır:

“Muhterem arkadaşlar,

İzmir’in çok kıymetli ve muteber tüccarları ve tüccarlarının mümessilleri huzurunda bulunmaktan fevkalâde memnun ve mütehassis oldum. Kâtibi umumî beyefendinin Ege iktisat mıntokası hakkında hususî olarak vermiş olduğu izahattan müstefit oldum. Bundan dolayı cümlenize teşekkür ederim. Sureti umumiyyede aldığım his ve intiba şu olmuştur ki, bütün arkadaşlarımız iktisadi hayatımızın tekemmülü için ve terakkisi için icap eden şeylerin yapılmasını çok samimî olarak dermeyer ediyorlar. Hepimizin haturına gelen şeylerdir. Sizin de söylediğiniz gibi bu vergilere ait kanunlar yenidir. Tatbikat ve teferruatında bazı hatalar olabilir. Zamanla bunların zail olacağı kanaatindeyiz. Yine zamanla ve tatbikatındaki tecrübelerle noksan veya fena cihetler sabit oluyor. Bütün bu görüşmeler o kanunların tashihine müncer olmaktadır. Hükümet-i Cumhuriye şüphesiz bunlarla yakından alâkadardır,

¹⁰² “Gazi, Fırka Kongresinde bir nutuk söyledi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Kânunusani 1931. “Gazi Hz. Dün Beklenen Nutkunu, İzmir’de Söyledi”, *İnkılâp*, 29 Kânunusani 1931. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 259-264.

¹⁰³ “Gazi Hz. İzmir’de bazı resmi müesseseleri ziyaret etti”, *İnkılâp*, 30 Kânunusani 1931,

¹⁰⁴ “Gazi Hz. Kemalpaşa kazası köylüleri ile konuştular”, *İnkılâp*, 31 Kânunusani 1931.

¹⁰⁵ “Reisicumhur Hz. İzmir’de bazı köylülerle görüşmeler”, *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Kânunusani 1931.

¹⁰⁶ “Gazi Hz. Dün Ziraat ve İş Bankalarını, Ticaret odasını ziyaret ettiler”, *İnkılâp*, 1 Şubat 1931.

meşguldür. Emin olabilirsiniz ki, bunların cümlesi yapılacaktır. Ticaret ve sanayi erbabı yapılması mümkün bütün teshilâtın gösterileceğine şüphe etmemektedirler.

Liman işlerine ait söylenen sözlere dikkat ettim. Esasen buna müteallik bir itiraz yoktur. Vergilerde olduğu gibi bunlar dahi teferruat ve tatbikata ait ve kabili tashih şeylerdir. Birkaç gün zarfında bana değil, fakat bazı insanlara bedbinlik telkin edebilecek mahiyette mütalaalar ve yazılar görüyorum. Sizlerden, İzmir muhitinden aldığım malûmattan anladığım vaziyeti ve hakikati başka türlü izah edenlerin mevcudiyeti anlaşılıyor. Kâtibi umumi Beyefendinin ve diğer arkadaşların buyurdıkları gibi, bu muntikanın ihracatı 1923 de 33 milyon iken 1928 de 99 milyona çıkmıştır. Yani iki üç misli artmıştır. Hem bu farkı almak için de zeminin ne kadar gayri müsait olduğunu yine siz izah ettiniz. Namütenahi müşkülât ve baştanbaşa harap bir memleket. Bütün bunlara rağmen bu büyük fark şayanı memnuniyettir. Vaziyet böyle iken bu memleketin içinden ve bu memleketin evlâdından —bilmiyorum evlâdından mıdır— bazı insanların bütün hakikatlere göz yumarak efkârı umumiyeye yanlış fikirler ve istikametler göstermesi hakikaten şayanı teessürdür. Bunu yapanlar ya muhitlerini göremeyecek kadar cahil ve ebleh yahut hakikate temas etmeden korkacak kadar alçak ruhlu kimselerdir. Her iki halde de bu gibiler Türk milletinin yüksek efkârı umumiyesi karşısında hiç olmazsa hicap duymalıdır. Kooperatifçilik, sureti umumiyede iktisadi sahada birleşme siyaseti hakkında lehte ve aleyhte bazı mütalaalar dermeyan olundu. Teferruata girişmeyeceğim. Yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyoruz. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat muntikasındaki bütün insanların hasulalarını ve gayretlerini birleştirmesi, muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin sây hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınızdan şüphe etmiyorum. Böyle bir teşebbüs olurken bir takım şikâyetçiler olabilir. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatleri haleldar olacağını düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir. Fakat memleketimiz bakir bir sahadır. Görülecek çok iş vardır. Onları da tatmin edecek birçok meşguliyetler bulunabilir. Hakikî ticaret erbabı için hiçbir zarar tasavvur etmiyorum: Burada geçirdiğim saatlerden müstefit ve mütehassis olduğumu tekrar ederim. Konuşulan şeyleri ehemmiyetle nazarı dikkate alacağım ve hükümet ricalimiz de bunlarla zaten alâkadarlardır.”¹⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa 31 Ocak günü İzmir’de okulları ziyaret etmiştir. Vasıf (Çınar) Bey ile birlikte İzmir Erkek Lisesi’ni gezen Mustafa Kemal, bazı öğrencilere soru sormuş aldığı cevaplardan memnun olmuştur. Bir öğrenci Ziya Gökalp’ten şiir

¹⁰⁷ “Gazi Hz. yeni bir nutuk söylediler”, *Yeni Gün*, 2 Şubat 1931.

okumuştur. Yine bir öğrenci Ziya Gökalp hakkında bildiklerini anlatmıştır. Edebiyat son sınıf bir öğrenci ise Menemen hadisesi sebebiyle yazdığı bir metni okumuştur. Erkek Lisesi'ndeki ziyaretin ardından Kız Lisesi'ne giden Mustafa Kemal Paşa burada sınıfları gezmiştir.¹⁰⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir Kız Lisesi'nde Türk kadını hakkında bir konuşma yapmıştır.¹⁰⁹ Gazi Paşa bu ziyaretin ardından İzmir Kız Lisesi Hatıra defterine duyduğu memnuniyeti dile getiren bir yazı yazmıştır.¹¹⁰ Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 2 Şubat 1931 günü İzmir âsarı atika müzesini ziyaret etmiştir. Fenike ve Lidya dönemlerinden kalan eseri incelemiştir. Bu eserler üzerindeki yazıları inceleyen Mustafa Kemal Paşa, bir yıldır müzede tasnif faaliyetlerinde bulunan Alman profesörlerden bu yazıları okumalarını istemiştir. Yazılar içerisinde kökeni Türkçe olan pek çok kelime olduğunu fark eden Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Ege sahillerindeki en eski medeniyetleri kuranların Türkler olduğunu teyit eden ifadelerden memnun olmuştu. Gazi Mustafa Kemal Paşa müzenin hatıra defterine “*İzmir âsarı atika müzesini gezdim. Büyük himmetle ve dikkatle istifadeli bir hale getirilmiş. Memnun oldum*” yazmıştı. Mustafa Kemal, müzeden sonra milli kütüphaneye gitmişti. Burada lügat ve haritalar üzerinde Türklerin Ege sahilleri ve Anadolu medeniyetine etkileri konusunda aynı hususlarda izleri sormuştu. Bu sırada orada bulunan profesörler ve İzmir tarihi hakkında okuma yapan gençlerle konuşmuştu. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, Türk Ocağı'nı ziyaret etmiştir.¹¹¹ Gazi Paşa 3 Şubat 1931 günü saat 10.00'da İzmir'den Aydın'a hareket etmiştir. İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa, Ordu Müfettişi Fahrettin (Altay) Paşa il sınırına kadar trende eşlik etmişti.¹¹²

1.2.6 Altıncı Ziyaret (31 Ocak – 4 Şubat 1933)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İktisat Bakanı Celal (Bayar) Bey Gülcemal Vapuru ile İzmir'e gitmişti. Paşa ve beraberindekiler saat 13.45'te İzmir körfezine ulaştı.¹¹³ Gülcemal Vapuru sahile henüz iki saat mesafede iken üç deniz uçağı tarafından karşılanmıştı. Halk ve İzmir'in ileri gelenleri de motor ve vapurlarla denize açılarak Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri karşıladı. İzmir'in mülki ve askeri yetkilileri gelenleri Körfez'de karşıladı. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler karaya çıktıktan sonra alkışlar arasında Gazi Konağı'na geçti. Bu sırada

¹⁰⁸ “Gazi Hz. Dün İzmir'de kız ve erkek liselerini ziyaret buyurdular”, *Yeni Gün*, 3 Şubat 1931.

¹⁰⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 265.

¹¹⁰ Atatürk Üzerine Araştırmalar 1, *Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları*, Utkan Kocatürk (der.), Edebiyat Yayınevi, Ankara 1971, s. 14.

¹¹¹ “Gazi Hz. Aydın'da bekleniyor”, *Yeni Gün*, 4 Şubat 1931.

¹¹² Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 739.

¹¹³ “İzmir şenlik içinde”, *Vakit*, 1 Şubat 1933.

tüm vapurlar düdüğ çalmaktaydı.¹¹⁴ Karşılama sırasında şehirde “*Hoş geldin ulu Gazi Büyük başbuğumuz*” levhaları asılıydı.¹¹⁵

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa 1 Şubat 1933 tarihinde İzmir’de çeşitli ziyaretlerde bulunmuştu. Saat 15’te ikametinden ayrıldı.¹¹⁶ Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler vilayete giderek Kazım (Dirik) Paşa’dan Ege bölgesi iktisadi hayatı hakkında bilgi almıştır. İzmir’in genel durumu, ziraat ve kredi kooperatifleri hakkında bilgi almıştı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa komutanlığı ziyaret etti.¹¹⁷ Komutanlık bandonun başında bulunduğu bir grup asker tarafından selamlanmıştı.¹¹⁸ Burada müstahkem mevki komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa ile görüştü. Komutanlık binasında görüşmelerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, burada balkondan halkı selamladı. Ardından belediyeye giden Gazi, Başkan Behçet Bey ile şehrin işleri hakkında istişarelerde bulundu. Mustafa Kemal Paşa buradan ayrıldıktan sonra otomobil ile Reşadiye’den Balçova’ya kadar bir gezinti yaptı.¹¹⁹

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 2 Şubat 1933 tarihinde Bornova Ziraat Mektebi’ni ziyaret etti. Burada öğrencilerle bir süre görülen Gazi Mustafa Kemal Paşa okulun yatakhanesi, okuma odaları, yemek ve konferans salonlarını ziyaret etti. Vali ve okul müdüründen bilgi alan Gazi Paşa 17.30’da konağına döndü.¹²⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa 3 Şubat 1933 tarihinde Isparta’ya gitmesi beklenirken İzmir’de kalmayı tercih etmiştir.¹²¹ Öğleden sonra konağından ayrılan Mustafa Kemal Paşa, Basmane ve Kemer üzerinden Buca’ya gitti. Milli Kütüphane’yi ziyaret eden Gazi, kitaplarla ilgilenmişti.¹²² Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa 4 Şubat 1933 Pazar gecesi saat 03.30’da İzmir’den ayrıldı.¹²³ Cumhurbaşkanının, Bursa’da yaşanan ve halkı dini duygular üzerinden tahrik eden bir olay üzerine hızlıca oraya gitme kararı almıştı. Şehirden gece saati ayrılmasının en önemli sebebi bu tehlikeli olay olmuştu.¹²⁴

¹¹⁴ “Reisicumhur Hz. İzmirde”, *Akşam*, 1 Şubat 1933.

¹¹⁵ “Gazi Hz. nin tetkiklerinin feyizli neticeleri”, *Milliyet*, 1 Şubat 1933.

¹¹⁶ “Gazi Hz. İzmir’de tetkikata başladılar”, *Milliyet*, 2 Şubat 1933.

¹¹⁷ “Büyük reis dün muhtelif ziyaretlerde bulundular”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1933.

¹¹⁸ “Gazi Hz. İzmir’de tetkikata başladılar”, *Milliyet*, 2 Şubat 1933

¹¹⁹ “Gazi Hazretleri İzmir’de”, *Vakit*, 2 Şubat 1933.

¹²⁰ “Gazi Reisimiz”, *Vakit*, 3 Şubat 1933.

¹²¹ “Gazi Hz. nin tetkik seyahati” *Akşam*, 4 Şubat 1933.

¹²² “Gazi Hz. dün muhtelif ziyaretlerde bulundular”, *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1933.

¹²³ “Gazi Hz. Uşak ve Afyonkarahisar’dan geçtiler”, *Milliyet*, 5 Şubat 1933.

¹²⁴ “Bursa’da dini hisleri alet ederek birkaç kişinin halkı teşvik teşebbüsünü haber alan Büyük Gazi derhal Bursa’ya hareket etti, bugün oradadır.” *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Şubat 1933.

1.2.7 Yedinci Ziyaret (9 Nisan – 13 Nisan 1934)

Mustafa Kemal Paşa, 7 Nisan 1934 tarihinde beraberinde Kılıç Ali, Salih, Nuri Beyler ve Kazım Paşa ile saat 20.25'te İzmir'e gitmek üzere trene binmişti.¹²⁵ Mustafa Kemal Paşa yolda bazı şehirlere uğramış, incelemelerde bulunmuştu.¹²⁶ Mustafa Kemal Paşa uğurlama töreni istemediği için yapılmamıştı.¹²⁷ 9 Nisan 1934 sabahı saat 08.30'da Manisa'dan trenle hareket eden Mustafa Kemal Paşa, Menemen'den itibaren Foça'ya kadar arabayla devam etmişti. Foça'ya ulaştığında müstakil topçu bataryasını teftiş etmiş, piyade alayını ziyarette bulunmuştu.¹²⁸ Foça'dan saat 14.40'ta vapura binen Gazi Mustafa Kemal Paşa Uzunada'ya gitmişti. Burada çeşitli temaslarda bulunan Paşa 19.25'te vapura binerek İzmir'e dönmüştür. Dönüşü sırasında halk Mustafa Kemal'i karşılamak için motorlarla denize açılmıştı. Rıhtım ve iskeleyi dolduran halk coşkun tezahüratlarda bulunmuştu. Halkın tezahüratlarına iskelede bulunan vapurlar düdükle çalarak eşlik etmekteydi. Bazı askeri birimleri teftiş eden Mustafa Kemal Paşa, uçakların tatbikatını takip etmişti.¹²⁹

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 10 Nisan 1934 sabah saat 10.00'da İzmir'den incelemelerde bulunmak üzere Selçuk'a gitmişti. Oradan otomobil ile Kuşadası'na gitti. Samsun Dağları'na kadar gezinti yapan Mustafa Kemal Paşa saat akşam 20.00'da İzmir'e döndü.¹³⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa 11 Nisan 1934 tarihinde Seferihisar'a ziyarette bulunmuştur. Saat 09.30'da otomobil ile İzmir'den hareket eden Cumhurbaşkanı, Seferihisar ve Sığacık Limanı'nda bir gezinti yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa buradan Bornova'ya gitti. Mustafa Kemal'in geçtiği güzergâh üzerindeki köyler bayraklarla donatılmıştı. Gazi Paşa'nın Seferihisar'daki karşılanması oldukça coşkulu olmuştu. Mustafa Kemal Paşa halkı selamladıktan sonra zabıt yurdunu denetlemiş, orada öğle yemeği yemişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bornova'da karşılanması ise aynı derecede oldu. Bornova'da otomobilden inen Mustafa Kemal Paşa halkla yakından

¹²⁵ "Gazi Hz. dün İzmir'e hareket buyurdular", *Milliyet*, 8 Nisan 1934.

¹²⁶ "Gazi Hz. nin seyahati", *Milliyet*, 9 Nisan 1934.

¹²⁷ "Gazi Hz. dün akşam İzmir'e hareket ettiler", *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1934.

¹²⁸ *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, Özel Şahingiray (der.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 268.

¹²⁹ "Gazi Hz. İzmir'e vâsıl oldular", *Milliyet*, 10 Nisan 1934.

¹³⁰ "Gazi Hazretlerinin dünkü tenezzühleri", *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1934.

ilgilenmişti. Bir süre buradaki zabıt yurdunda dinlenen Cumhurbaşkanı aynı coşkulu kalabalık tarafından uğurlanarak şehirden ayrıldı.¹³¹

Mustafa Kemal Paşa 12 Nisan Perşembe günü saat 18'e kadar istirahat etti. 18'de ikametinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa Rıhtım'da halk ile beraber yürüyüş yapmaya gitti. Ardından Gazi Paşa otomobil ile Gazi İlkokulunu ziyaret etmiştir. Oradan şehir gazinosuna giden Mustafa Kemal Paşa saat 20'ye kadar burada oturmuştu. Saat 20'de ise İzmir Palas'ta gerçekleşen Çocuk Balosu'na gitmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa baloda iki saat kalarak 22'de ikametine döndü.¹³²

13 Nisan 1934 Cuma günü Mustafa Kemal Paşa sabah saat 8'de Bergama'ya doğru yola çıktı. Yanında birinci ve ikinci ordu müfettişleri İzzettin ve Fahrettin Paşalar ile birlikte yanlarında kolordu, fırka komutanları ve İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa bulunmaktaydı. 10.30'da Bergama'ya ulaştı. Seyahat sırasında iki uçak filosu heyeti takip etti. Ulaştıklarında orada bulunan askeri birimleri denetlemişti. Mustafa Kemal Paşa, Bergama'nın içerisinde halkla birlikte bir süre gezinti yapmış, Halkevi'ne geçmişti. Burada bir süre dinlendikten sonra Bergama'daki tarihi harabeleri ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa eski eserlerle yakından ilgilendi. Mustafa Kemal Paşa buradaki ziyaretinden sonra Halkevi'ne döndü. Öğle yemeğini burada yiyen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa saat 14'te Dikili'ye doğru yola çıktı.¹³³ Mustafa Kemal Paşa, Dikili'de bir süre kaldıktan sonra Ayvalık'a geçmiş geceyi orada geçirmiştir.¹³⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın bu ziyareti bir süre sonra Türkiye'yi ziyaret edecek olan İran Şahı Rıza Pehlevi ile gezilecek şehirlerin yerinde görülmesi ve denetlenmesi amacını da taşımaktaydı.

1.2.8 Sekizinci Ziyaret (22 Haziran – 24 Haziran 1934)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Haziran 1934'te Türkiye'ye gelmiş olan İran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte İzmir'e bir seyahat gerçekleştirdi.¹³⁵ 22 Haziran 1934 tarihinde misafir devlet başkanı ve cumhurbaşkanı Afyon'a kadar tren ile yolculuk yapmış oradan otomobil ile İzmir'e geçmişti. Yol üzerinde Bornova Ziraat Mektebi'ne uğrayan iki devlet başkanı burada bir süre dinlenmişti. Burada İran Şahı ve Mustafa

¹³¹ "Gazi Hz. Seferihisar'ı teşrif ettiler", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1934; Buradaki başlıkta muhtemelen hata var. Seferihisar'ı değil Seferihisar'a olması gerekmektedir.

¹³² "Reisicumhur Hz. Dün İzmir'de, şehir dâhilinde bir tenezzüh yaptılar", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1934.

¹³³ "Reisicumhur Hz. dün Bergama'yı teşrif ettiler", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1934.

¹³⁴ Özel Şahingiray (der), *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 270.

¹³⁵ Mehmet Önder, a.g.e., s. 255.

Kemal Paşa'ya birer buket hediye edilmişti. Kendilerine meyve ve çay ikramı yapıldı. Okulun girişinden itibaren yollar çiçeklerle süslenmişti. Saat 13.00'da Mustafa Kemal Paşa ve Rıza Pehlevi'nin bulunduğu otomobil şehre girmişti. İzmir Belediye Başkanı Doktor Behçet Salih Bey misafirleri karşıladı. Karşılama askeri ve mülki erkân hazır bulunmuştu. Halk Mustafa Kemal Paşa'nın misafirinik ikameti için hazırlanmış Gazi Konağı'nın bulunduğu Kordon boyunu doldurmuştu. Misafir İran Şahı Rıza Pehlevi konakta buldukları sırada balkona çıkarak halkı selamladı. Saat 15'e kadar dinlenen devlet başkanları ve heyetleri hava karargâhına giderek buradaki uçuşları takip etmiş, öğretmen okulunu, Halkevini ve Milli Kütüphane'yi ziyaret etmişti. Akşam yemeğinin ardından Mustafa Kemal Paşa buradan ayrılarak kalacakları Vali Konağı'na geçti.¹³⁶

Gazi Mustafa Kemal Paşa 23 Haziran 1934 tarihinde Gaziemir'e giderek kolorduya ziyarette bulunmuştu. Ziyaret sırasında Türk askeri müfettişleri ile İran Şahı maiyetindeki yetkililer hazır bulunmaktaydı. Bu sırada iki devlet başkanı bir tatbikat yapılmasına karar vermiştir. Mustafa Kemal Paşa ve misafiri askeri manevrayı yakından takip etmiş, tatbikat misafir Rıza Pehlevi'nin oldukça hoşuna gitmiştir.¹³⁷

İzmir'de bulunan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İran Şahı Rıza Pehlevi 24 Haziran 1934 Pazar günü önce kabri Karşıyaka Osmanpaşa Camisi'nde bulunan Zübeyde Hanımı ziyaret etmiştir. Ziyarette İran Şahı Rıza Pehlevi, Gazi Paşa'nın annesinin kabrine çelenk bırakmıştı. Akşam saatlerinde ise misafir devlet başkanı onuruna bir akşam yemeği ziyafeti verildi. Yemeğin ardından Paşa ve misafiri Balıkesir'e hareket etmek üzere istasyona gitti. İstasyonda C.H.P yetkilileri, belediye temsilcileri ve çok sayıda vatandaş hazır bulunmuştu.¹³⁸

Mustafa Kemal Atatürk için Batı Anadolu demek ve daha özelinde İzmir, bağımsızlığın sembolüydü. İzmir'e giden yol ülkenin düşman işgalinden kurtuluşunun yoluydu. Başkomutanlık Meydan Savaşı'nda ilk karargâhını Afyon'da kuran Mustafa Kemal Paşa, Uşak'ta Yunan ordusundan esir alınan generalleri çadırında ağırlamış, İzmir'e girmeden önce şehri hayranlıkla seyretmişti. Tek evliliğini, 1923 yılında İzmirli bir hanım olan Latife Hanım ile yapmış, aynı yıl vefat eden annesi Zübeyde Hanım, Karşıyaka mezarlığına defnedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa İzmir'in modern havasından her zaman etkilenmiş ve yaşamı boyunca İzmirli ile çok sıcak bağlar kurmuştur.

¹³⁶ "İzmirli sevinç içinde", *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1934.

¹³⁷ "Ordumuz dün İzmir'de büyük bir manevra yaptı", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1934.

¹³⁸ "Gazi Hz. ile Şehinşah Hz. dün Balıkesir'i şereflendirdiler", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1934.

2. BÖLÜM: MANİSA, KÜTAHYA, AYDIN ZİYARETLERİ

2.1 MANİSA SEYAHATLERİ

Mustafa Kemal Paşa'nın Manisa'da gerçekleştirdiği ziyaretler İzmir'e yaptığı seyahatler sırasında geçişleri ile birlikte Alaşehir ve Salihli gibi ilçelere hususi olarak gitmelerini de içermektedir.

2.1.1 Birinci Ziyaret (29 Eylül 1922)

9 Eylül'de Türk Ordusunun İzmir'i kurtarışının ardından 10 Eylül 1922'de şehre giden Mustafa Kemal Paşa 29 Eylül 1922 günü dönüş yolunda Manisa'yı ziyaret etti. TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Ali Fethi (Okyar) Bey, Rauf (Orbay) Paşa ve Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in yanlarında bulunduğu sırada ziyaret ettiği Manisa'da düşman tarafından yakılan yerlerin izleri ile karşılaşmıştı. Burada bir süre daha kalması istenmişse de daha sonra geleceğine ve kahve içeceğine söz veren Mustafa Kemal Paşa şehirden kısa sürede ayrılmıştı.¹³⁹

2.1.2 İkinci Ziyaret (25-27 Ocak 1923)

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılı başında Batı Anadolu Gezisi kapsamında Alaşehir, Salihli ve Manisa'yı ziyaret etti. 25 Ocak günü akşam saat 19'da Alaşehir'e ulaşan Mustafa Kemal Paşa kasaba halkı tarafından tezahüratlarla karşılanmıştı. Halk adına Hüseyin Bey adında bir kişi Paşa'ya hitaben hoş geldin konuşması yapmıştı.¹⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa 25 Ocak 1923'te hükümet konağında toplanan kalabalığa bir konuşma yaptı.

“Muhterem Arkadaşlar

Hakkımda gösterdiğiniz tezahürattan dolayı beyanı teşekkür ederim. Birkaç ay evvel buradan geçerken, bu güzel şehrin ateşler içinde bırakıldığını görmüştüm. Bundan hepimiz dilhunuz. Fakat sizin gibi gayur halkın harap ve tırap olan bu şehri tekrar imar ve ihya edeceğine hepimiz emindik. Bu anda aldığım malûmat bu emniyetin süratle fiil haline geldiğini gösteriyor. Bundan bahtiyarım.

Arkadaşlar! Şehrinizin Yunan istilâsı altındaki sefaletini pek âlâ tahattur ediyorsunuz. Ben bu elim hâtıraları tekrar etmekle yaralarınızı tazelemek istemem. Yalnız sizi ve bütün milleti felâkete sürükleyen esbabı lâyıkile düşündüğünüzden

¹³⁹ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 352.

¹⁴⁰ E. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, s. 79.

eminim. Yunanlıları İzmir'e çıkaran bittabi sizin arzu ve temayülünüz değildi. ve olamazdı. Onların İzmir'e çıkmasına ve memleketimizin daha şarkına ilerlemesine kendi kuvvet ve teşebbüsleri de kâfi değildi. Bizi çiğneten bizim başımızda bulunan ve büyük tanıdığımız makamlardı. O makamlar ki, onların saadetine, sıhhatine gece gündüz dua ederdik. Pek katî olarak bilmeniz icap eder ki, bizi halâsa isal eden şey o şekil hükümeti yıkararak, yerine milletin efkâr ve amalini temsil eden bir hükümet tesis etmek olmuştur. O hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'dir. Eğer milletimiz kendi hâkimiyetini bilâ kayd-ı şart elinde tutan bir hükümet teşkil etmemiş olsaydı, bugün istihsal ettiğimiz zaferlere hiç bir vakit nail olamazdık ve memleketimizde şimdiye kadar Sevres muahedesi tatbik edilecek, bütün millet ecnebilerin kölesi olacaktı.

Arkadaşlar! Artık bu felâketli günler gelmeyecektir. Bütün düşmanlarımız, bütün cihan anlamıştır ki, hâkimiyetini pek kıskanç bir surette müdafaa ve muhafaza eden milletimiz memlekete ayak basacak düşmanları kovacak ve mahvedecektir. Memleketimizin mâmur ve milletimizin mesut olması, her ferdin âzami fedakârlığı ile hâkimiyeti milliyeyi muhafaza etmesi ile kabil olacaktır. Arzumuz haricen istiklâl, dahilen bilâ kayd-ı şart hâkimiyeti milliyeyi muhafazadan ibarettir.

Hâkimiyeti milliyemizin velev bir zerresini haleldar etmek niyetinde bulunanların kafalarını parçalayacağımızdan eminim.

Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketinizi halâsı hakikîye sevk etmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyatı askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.”¹⁴¹

Mustafa Kemal Paşa 26 Ocak günü Salihli'ye geçmişti. Alaşehir istasyonu bayraklarla süslenmişti. Sabah saat altı olmasına rağmen çok sayıda vatandaş Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya gelmişti. Paşa, burada toplanan halka bir konuşma yaptı:

“Gösterdiğiniz hissiyata teşekkürler ederim. Buraya kadar, bu kadar erken gelmekliğinizin hakikî hissiyatınızı izhar şevkiyle olduğunu anlıyorum. Bundan fevkalâde bahtiyarım. Ben de size karşı ayın hissiyatla mütehassisim. Muhterem ahali; çok zulüm ve çok elem gördünüz. Fakat artık bunlardan ebediyen kurtuldunuz. O kara günler artık tekerrür edemez. Çünkü milletin intibah ve teyakkuzu pek büyüktür. Bundan sonra memleketimizi katî halâsa isal için pek kuvvetli ve esaslı tedbirler ittihaz eylemek icap eder.

¹⁴¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 71-72. Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında, İstihbarat Matbaası, Ankara 1339(1923), s. 43-44

Bu tedbirlerin en mühimini ve en birincisi ilim ve irfandır. İşte şurada gördüğüm küçük mektepliler, ilim ve irfan ordularını teşkil edeceklerdir. Bu itibarla âtiye emniyetle bakabiliriz. Muhterem ahali; biliyorsunuz ki, hayatımızı, istiklâlimizi, namusumuzu kurtaran Misakı Millimize olan irtibatı tammımızdır. Millet ve milletten doğan ordumuz bu millî misakı süngülerle tahakkuk ettirmiştir. Bunu siyaseten ifade ettirmek için heyeti Murahhasımız Lausanne'da faaliyetle çalışmaktadır. Memleket dahilinde çalışırken diğer taraftan hemen karşımıza çıkması muhtemel düşmanları yere sermek için daima müheyya bulunmalıyız. Bu millet üç buçuk seneden beri çok fedakârlık yapmıştır. İcap ederse bundan sonra da hayat ve namusu için daha çok fedakârlık yapacaktır.”¹⁴²

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Salihli'den ayrıldıktan sonra Kasaba istasyonunda durmuş ve halka hitap etmişti. Buradaki konuşmasından anlaşılan belediye başkanının karşılama için yaptığı konuşmaya cevaben yapıldığı anlaşılmaktadır. Geçmişte yaşanan acı günlerden bahseden Mustafa Kemal Paşa öğrencileri işaret ederek gelecekte olan ümidini dile getirdi ve halka teşekkür etti.¹⁴³ Gazi Mustafa Kemal Paşa buradaki konuşmasının ardından Manisa'ya geçmiştir. 26 Ocak 1923 akşamı ulaştığı Manisa'ya ulaştığında yanında Karabekir Kazım Paşa, Bolu Milletvekili Cevat Abbas (Gürer) Bey, yaveri Muzaffer (Kılıç), Özel Kalem Müdürü Memduh Bey vardı.¹⁴⁴ Manisa'da tren istasyonunda karşılanan Mustafa Kemal bir süre istasyon kumandanlığı dairesinde dinlenmişti. Burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önde gelenleri, şehrin önemli kişileri ve Belediye Başkanı Bahri Bey ile görüşmüştü. Şehirde biraz gezen Mustafa Kemal Paşa meydanda cirit oyunlarını takip etmişti. Belediye başkanının teşekkür konuşmasını yapmasından sonra Mustafa Kemal Paşa cevaben bir hitapta bulunmuştu:

“Muhterem beyefendi ve muhterem ahali,

Livanız dairesine girdiğim dakikadan buraya gelinceye kadar halkın şahidi olduğum tezahüratı beni son derece mütehassis etmiştir. Bilhassa şu dakikada gördüğüm tezahürattan fevkalâde müteşekkirim. Bu tezahürat beni zahirî değil fakat mânevi gözyaşlarına garketmiştir. Bunlar beni müteessir ve mesrur etmiştir. Birkaç ay evvel buradan geçtiğim zaman bu ahaliyi burada görmemiştim. Buralar ateşler içinde idi. Şimdi lehülhamd o günlerin geçtiğini ve halkın bir araya geldiğini ve çalışmaya başladığını gördüm. Şundan dolayı çok bahtiyarım. Muhterem ahali bütün efradımız çok çalışkandır. Feyizli araziye malik bulunuyorsunuz. Bu çalışkan ahalimizin mesaisi ile az zamanda çok nafi neticeler elde edileceğine eminim.

¹⁴² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 72.

¹⁴³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 73.

¹⁴⁴ Mehmet Önder, a.g.e., s. 352-353.

Belediyeniz halkı namına söylediğiniz sözlerden çok mütehassis oldum. Bundan sonra gerek ben ve gerek rüfakayı mesaim memleketin saadet ve selâmeti için var kuvvetimizle çalışacağız. Ancak mesaimizin muvaffakiyetle tetevvüçü için bütün milletin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müzaheretini elzemdir. Bizim kuvvetimiz milletin emniyeti ve itimadıdır. Biz bu itimada mazhar oldukça bu neticeyi hep beraber iktidaf edeceğiz. Tezahüratınızdan dolayı teşekküratı mahsusamı tekrar ederim.”¹⁴⁵

Gazi Mustafa Kemal Paşa 26 Ocak 1923 günü Manisa’dan tezahüratlarla ayrılmıştı.¹⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa Batı Anadolu ziyaretinde 5 Şubat 1923 tarihinde Akhisar’a tekrar giderek Türk Ocağı’nda konuşma yapmıştı.¹⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa Salihli’den Manisa’ya her yerde halkın sevgisi ile karşılaşmıştı. Paşa, Batı Anadolu Gezisi’ni sürdürmek üzere İzmir’e hareket etmiştir.

2.1.3 Üçüncü Ziyaret (10-11 Ekim 1925)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Eylül 1925’te çıktığı seyahat sırasında İzmir’e yol alırken Akhisar ve Manisa’ya gelmişti. Bu seyahat sırasında Mustafa Kemal Paşa’nın yanında TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa, Rize Milletvekili Fuat, İzmir Milletvekili Haydar Rüştü beyler vardı. 10.30’da Soma’ya ulaşan Mustafa Kemal Paşa, burada çay içtikten sonra Akhisar’a doğru devam etmişti. Akhisar istasyonunda Mustafa Kemal Paşa’yı Manisa Milletvekili Reşat Bey ve halk karşılamıştı.¹⁴⁸ Akhisar’da Türk Ocağı’nı ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa burada bir konuşma yaptı:

“İnkılâbın temellerini her gün derinleştirmek, takviye etmek lâzımdır. Muhterem ahali, birbirimizi aldatmayalım. Medeni cihan çok ilerdedir. Buna yetişmek, o daire-i medeniyete dahil olmak mecburiyetindeyiz. Bütün safsataları bertaraf etmek lâzımdır. Şapka giyelim mi, giymeyelim mi gibi sözler mânâsızdır. Şapka da giyeceğiz, garbın her türlü asarı medeniyesini de alacağız. Efendiler, medeni olmıyan insanlar medeni olanların ayakları altında kalmağa maruzdurlar.”

Ziyaret sırasında Türk Ocağı Başkanı Dr. Şemsettin Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya olan sevgi ve saygısını *“Sen yalnız bir şahıs değil bütün bir milletsin, senin şahsın, firkan bütün milletin şahsı ve firkasıdır. Yaşa var ol”* sözleri ile anlatmak

¹⁴⁵ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 74.

¹⁴⁶ “Başkumandanımız bu gün İzmir’de”, Akşam, 27 Kanunusani 1923.

¹⁴⁷ Konuşmanın tam metni için Bkz.: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 92-94.

¹⁴⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 385-386.

istemmişti.¹⁴⁹ Bu sözlere cevap veren Mustafa Kemal Paşa parti vurgusuna bir ekleme yaparak Halk Partisi'nin tüm milletten oluştuğunu söylemişti.¹⁵⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa 10 Ekim 1925 günü Manisa'ya geçmiştir. Akşam saatlerinde Manisa Belediyesi, Cumhurbaşkanı şerefine ziyafet verdi.¹⁵¹ Bu ziyafet sırasında belediye başkanının yaptığı konuşmaya cevaben Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle orada bulunanlara hitap etmişti:

“Manisa'nın muhterem ahalisi,

Yaptığınız bu coşkun tezahürat ve sevinçle hasıl olan heyecanın şiddeti zail olmadan bana müsaade ediniz, sizi kemali samimiyetle selâmlayayım ve hakkımdaki tezahürattan dolayı teşekkür edeyim.

Muhterem arkadaşlar, sizin eşkârınızı, temayülâtınızı pek veciz bir suretle ifade eden Belediye Reisi Beyefendinin sözlerini ikiye ayıracağım: Birincisi şahsıma ait iltifatlarınızdır. Buna arzı minnet ederim. İkinci cihet ki, en mühimi en esaslısıdır. O da sizin terakki ve teceddüt yollarında atmakta olduğunuz hatvelerin mânası, medhulüdür. Bunları da kemali takdirle yad ederim. Muhterem ahali, bu noktada mucibi mefharetimiz olan bir ciheti arz edeyim. Görülüyor ki, bizim kalbimiz, bizim fikrimiz tamamı ile sizin hissiyat, eşkâr ve amalinize tetabuk etmektedir (hay hay sesleri). Bu vesile ile tekrar etmek isterim. Bütün memleket bütün cihan bilsin, ki, Türkiye halkı rüesasiyle, müdiraniyle ve rüesa, müdiranı da halkı ile beraber aynı yolun yolcusu, hemfikir insanlardır.

Aziz Manisahlılar, ben Manisa'yı yangınlar içinde harap ve türap bir halde görmüştüm. Muhterem Manisahlılar, ben sizi zulmetten, ateşten, esaretten henüz kurtulduğunuz bir zamanda görmüştüm. Fakat o günkü halleri itiraf ederim, hakikî teessürle telâkki etmedim. Gerçi siz zulüm ve taarruzun şiddetli darbelerinden henüz kurtulmuşunuz. Fakat ben emindim ki, bu kadar şiddetli darbeler insanların imanlarını takviye eder. istidadi, cevheri olan bir millet öyle darbelerden mütenebbih olur. Maziye nisbeten âtisini daha çok parlak yapabilir. Muhterem arkadaşlar, felâketler insanları, akılları başında olan milletleri daima azimkar hamlelere sevk eder ve işte siz de o hamleleri yapmaktasınız. Bugün mâmuriyet itibariyle gördüklerim bu hamlelerin çok bariz tezahürleridir. Arkadaşlar, bugünkü teyakkuzlarınızın, azminizin çok az zamanda çok feyizli neticeler vereceğine emin olarak sizi tekrar hürmetle selâmlarım.”¹⁵²

¹⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 224.

¹⁵⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 386.

¹⁵¹ “Gazi Başkumandanımızın Manisa'ya muvasalatı”, Cumhuriyet, 11 Ekim 1925.

¹⁵² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 224-225.

Gece Mustafa Kemal Paşa'nın şehirde olmasından dolayı fener alayı düzenlenmişti. Ardından Manisa'da kalacağı vali konağına giden Mustafa Kemal Paşa ve seyahati sırasında yanında bulunan TBMM Başkanı Kazım (Özalp) Paşa buradaki meydanda gençler tarafından sergilenen zeybek gösterisini izledi. 11 Ekim sabahı şehirde kısa gezinti gerçekleştiren Gazi Mustafa Kemal Paşa, Manisa'dan ayrılarak İzmir'e hareket etmiştir. Manisa Belediyesi ise bir karar alarak 10 Ekim gününü şeref günü ilan etmiş, Mustafa Kemal Paşa'ya olan bağlılık ve sevgilerini ortaya koymuştu.¹⁵³ Gazi Mustafa Kemal Paşa, kısa Manisa ziyaretinden oldukça memnun olarak İzmir'e hareket etmişti.

2.1.4 Dördüncü Ziyaret (8-9 Nisan 1934)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir'e gitmek üzere çıktığı yolculuk sırasında 8 Nisan 1934 günü Manisa'ya uğramıştı. Saat 19.30'da ulaştığı Manisa'da karşılanan Mustafa Kemal Paşa çeşitli garnizonları denetlemiştir.¹⁵⁴ Paşa Manisa'ya ulaştığında yanında 2. Ordu Müfettişi İzzettin Paşa ve kolordu komutanları bulunmaktaydı.¹⁵⁵

2.1.5 Beşinci Ziyaret (22 Haziran 1934)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'ye ziyarete gelmiş bulunan İran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte İzmir'e giderken Manisa'yı 22 Haziran 1934 tarihinde ziyaret etti. Ankara'dan Manisa'ya hususi tren ile seyahat eden iki devlet başkanı Manisa'dan İzmir'e otomobil ile devam etmişti.¹⁵⁶ Saat 10.10'da Manisa'ya ulaşan tren binlerce kişi tarafından karşılanmış, bu sırada İran ve Türk Milli Marşları çalınmıştı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e ve İran Şahı Rıza Pehlevi'ye buket takdim edilmişti. Buradan otomobille devam edecekleri için yol zafer takları ve halılar ile süslenmişti ve iki devlet başkanı araçlarına bu şekilde geçtiler. Yine misafirin ve Mustafa Kemal Paşa'nın gelişi şerefine 21 pare top atışı yapılmıştı. Alkışlar arasında araçlarına binen Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve İran Şahı, Manisa Hastanesi'ni ziyaret etti. Ardından İzmir'e doğru yola çıkan Mustafa Kemal ve Rıza Pehlevi köylerden halkın davul zurna eğlenceleri ve alkışlarının arasından geçmişti.¹⁵⁷ Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konuk devlet başkanı ile yaptığı bu ziyaret Ege seyahatleri açısından önemli bir özellik olarak

¹⁵³ Mehmet Önder, a.g.e., s. 354

¹⁵⁴ "Gazi Hz.nin seyahati", *Milliyet*, 9 Nisan 1934.

¹⁵⁵ "Reisicumhur Hz. dün 19.30 da Manisaya muvasalat ettiler", *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1934.

¹⁵⁶ "İzmirliiler sevinç içinde", *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1934.

¹⁵⁷ "Şehinşah Hz. ile büyük reis İzmir'de candan karşılandılar", *Milliyet*, 23 Haziran 1934.

görülebilirdi. Manisa'dan itibaren otomobil ile İzmir'e gitme kararının ise zafer yolunu tam anlamıyla konuk devlet başkanına anlatabilmek amacı taşıdığı söylenebilir.

2.2 KÜTAHYA SEYAHATLERİ

2.2.1 Birinci Kütahya Ziyaret (6 Ağustos 1920)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa milletvekilleri ile ordunun durumu hakkında çeşitli görüşmeler yaptığı dönemde bir heyet kurularak ordunun durumunun yerinde analiz edilmesi gerekliliğini görmüştü. Bunun için milletvekillerinin oluşturduğu bir heyeti 17 Temmuz 1920 tarihinde batı cephesinde görevlendirdi. Kendisi 6 Ağustos 1920 günü Pozantı Kongresi'nden dönüşte Afyon'da heyetle bir görüşme gerçekleştirmiş, onlarla birlikte Kütahya'ya geçmişti. Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti misafirleri için bir karşılama töreni düzenlemişti. Karşılama töreni sırasında Gazi Mustafa Kemal Paşa, Kütahya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin yakın zaman önce kurduğu Milli Alay'ı denetledi. Kütahya'da halkın milli mücadeleye desteğini gören Mustafa Kemal Paşa durumdan oldukça memnun olmuştu. Geçit töreni ardından Hükümet Konağı'nda Kütahya'nın ileri gelenleri ile görüşen Gazi Paşa, Kütahya'dan ayrıldıktan sonra Mutasarrıf Sait Bey'e çektiği telgrafla duyduğu memnuniyeti iletmişti.¹⁵⁸

2.2.2 İkinci Kütahya Ziyaret (24 Mart 1923)

Mustafa Kemal Paşa, çıktığı Anadolu gezisinden Ankara'ya dönerken son durak olarak Kütahya'ya uğramıştı. 24 Mart 1923 günü saat 13.00'da ulaştığı Kütahya İstasyonunda coşkulu bir kalabalık tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayan halk ile birlikte valilik, belediye, dernekler ve askeri temsilciler hazır bulunmaktaydı. Karşılama sırasında halk “*Bizim Gazimiz*” ve “*Yaşa var ol*” sloganları atmaktaydı. Kütahya'da büyük ilgi ile karşılanan Gazi Mustafa Kemal Paşa ardından vilayet ve belediyeyi ziyaret etmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Eşi Latife Hanım'ın ziyaretinden oldukça memnun olan Kütahya halkı adına Kütahya Lisesi'nde bir çay ziyafeti verilmiştir.¹⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa çay ziyafeti sırasında şu konuşmayı yapmıştı:

“Muallime Hanımlar ve Muallim Efendiler,

¹⁵⁸ Mehmet Önder, a.g.e., s. 338.

¹⁵⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 181.

Bu irfan sakfı altında hepimizi bir arada görmekten ve cümlelerinizi de selâmlamaktan fevkalâde memnun ve bahtiyarım. Müdür Beyefendinin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, heyeti içtimaiyemizi hedefi hakikate, hedefi saadete isal için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, âlidir, feyizlidir, muhteremdir, fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine müreccahtır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatîdir

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için Şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.

Muhterem muallime Hanımlar ve muallim Beyler, biz iki ordudan birincisine, vatani çığnemeğe gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki, pek mükemmelen malikiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felâkette sonra yoktan var olan bu ordu vatani yok etmeğe gelen düşmanı vatanın harimi ismetinde boğup mahvetti. Yalnız işimiz, yalnız bu orduya malikiyetle bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle hitama ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusu ile kaimdir. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun semerati ufuleder. Milletimizi hakiki saadet ve selâmete isal etmek istiyorsak ve milletimize emin ve müstefiz bir âti bahşeylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü şekli idareimizin ebediyetini isliyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

Eski idarelerin, eski hükümet gençlerinin en büyük fenalıklarından biri de irfan ordusuna lâyük oldukları büyük ehemmiyeti vermemeleridir. Eğer bu ehemmiyet verilseydi istikbali ellerine tevdi ettiğimiz, sizlere, istikbal kadar emin bir mevki verilmek lâzım gelirdi. Henüz üç buçuk dört senelik bir hayata malik olan millî idareimiz de, vakti irfan ordusuyla lâyük olduğu kadar iştigal edememiştir. Fakat bundaki zarureti milletin münevverleri olan sizler elbette ki herkesten daha iyi takdir edersiniz. Bütün kuvvetlerimizi yalnız cepheye hasrettiğimiz, bütün metanetimizi cephedeki orduda temerküze mecbur olduğumuz bu kısa müddet içinde, bittabi irfan ordusu ile lâyikiyle meşgul olamazdık. Lâkin Cenabıhakkı binlerce hamdü sena olsun ki, düşman karşısındaki aziz ordular için sarf ettiğimiz bütün emekler mes'ut semeratını verdi. Artık bundan sonra aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı himmetle irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi bu ikinci ordudan dahi emeklerimizin, faaliyetlerimizin, himmetlerimizin mes'ut ve muzaffer semerelerini aynı parlaklık ve aynı feyzü bereketle istihsal edeceğiz.

Arkadaşlar, asker ordusu ile irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arz etmiş olmak için Şunu da ilâve edeyim: kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyeti zabitan ve kumanda heyetidir, deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir, istiklâl mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için, yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılâp mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehli umumiye mağlûp ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğinize eminim. Hepinizi bu emniyetle selâmlarım. Muhterem arkadalar.”¹⁶⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Eşi Latife Hanım 14.30’da gerçekleştirilen çay ziyafetinden sonra alkış ve marşlar eşliğinde okuldan ayrılmıştı. Çini fabrikasını ve Yeşil Cami’yi ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa 18.00’da Kütahya’dan ayrılmıştır.¹⁶¹ Mustafa Kemal Paşa’nın bu ziyareti milli mücadele yıllarında ilgilerinden pek memnun kaldığı Kütahya’ya zaferden sonra gerçekleştirdiği ilk ziyaret olmasından dolayı önemliydi.

2.2.3 Dumlupınar Ziyareti (30 Ağustos 1924)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa 1924 yılı sonbaharında bir yurt gezisine çıkmaya karar vermişti. Bu seyahatin ilk adımı için Başkomutanlık Meydan Muharebesi’nin bir diğer söylemlerle Büyük Zafer’in yıldönümü, “Şehit Asker” anıtının temelini atılması amacıyla Dumlupınar seçilmişti.¹⁶² Mustafa Kemal Paşa seyahate çıkarken yanında eşi Latife Hanımefendi, Başbakan ve Dışişleri Bakanı İsmet (İnönü) Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ve bazı bakanlar ile birlikte mebuslar bulunmaktaydı. Tüm bu kişilerle birlikte başyaver Rusuhi Bey gezinin başından sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olmuştu. Trenle seyahat etmekte olan Mustafa Kemal Paşa güzergâh boyunca her istasyonda halk tarafından büyük coşku ile karşılanılmaktaydı. Eskişehir istasyonuna gelindiğinde, Başkomutanlık Meydan Savaşı sırasında kolordu komutanı olan Kemalettin Sami Paşa seyahate katılmıştır.¹⁶³ 30 Ağustos sabahı Afyonkarahisar’da iki uçak gelmekte olan treni selamlamıştı.

¹⁶⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 163-164.

¹⁶¹ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 182-183.

¹⁶² Atatürk’ün Sonbahar Gezileri, Fehmi Akın (çev.), Anekdot Kitaplar, Ankara 2008, s. 15.

¹⁶³ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 247.

Beklenmeyeceği bilinmesine rağmen oldukça fazla sayıda kişi Afyon'da karşılamaya gelmişti. Tren öğlen saatlerinde Silkkisaray'a¹⁶⁴ ulaşmıştı. Burada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın treninden önce ulaşan vatandaşlar Paşa'nın trenini beklemekteydi. Trenden inen Mustafa Kemal Paşa ve Eşi Latife Hanım'a özel hazırlanan iki vazo hediye olarak sunulmuştu.¹⁶⁵ Bu sırada Çalköy ve Silkkisaray arasında çalışan otomobiller davetlileri tören alanına taşımaktaydı.¹⁶⁶ Özel hazırlanmış Zafer Tak'ından geçildikten sonra Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler kendileri için hazırlanan çadıra geçti. Bu çadırda özel bir telgraf merkezi de kurulmuştu.¹⁶⁷ Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ve beraberindekiler burada bir süre dinlendiler. Ardından Meçhul Asker Anıtı'nın yapılacağı yere giden Mustafa Kemal Paşa'nın yanında çok sayıda halktan insan bulunmaktaydı. Mezarın olduğu yer kısa süre içerisinde çiçeklerle süslendi. Türk Ocağı ve İzmir Belediyesi başta olmak üzere pek çok yerden çiçekler gönderilmişti.¹⁶⁸ Burada yapılan takın üzerinde askerin ağzından büyük harflerle şu yazılmıştı:

*"İki yıl önce şuracıkta, Sevr Antlaşmasını yırtan kılıcınız Türk'ün tarihi olan İnönüleri, Dumlupınarları ile Sakaryaları milli ün ve onuruna armağan etmişti. Zaman geldi akıl, ileri görüş ve kahramanlıkla dolu siyasetinizle de eski ve yeni dünyalar Türk'ün hakkının büyüklüğünü kabule başladılar. Dünya hep böyle milli mateme taptıkça gurur kaynağı olan şu gördüğünüz şehitlik ebediyen sevinçli olacak, millet de sizi yalnız başının üstünde değil kalbinin içinde taşıyacaktı.."*¹⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa eşi Latife Hanım ile birlikte anıtın ilk taşını koymuştur. Cumhurbaşkanı, hazırlanan tahta kürsünün gölge köşesine oturmuştur. Ardından ilk konuşmayı Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa yaptı.¹⁷⁰ Daha sonra Darülfünun adına Rektör İsmail Hakkı Bey konuşma yaptı. Basının sözcüsü olarak Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet Bey konuştu. Türk Ocakları adına konuşan İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey olmuştu. Yargı adına Muhiddin Baha Bey, Öğretmen Birliği adına Nüzhet Haşim Bey, sporcular adına Ali Sami Bey, Kızılay adına Muhtar Bey, TBMM adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Fethi Bey konuşmalarını

¹⁶⁴ Silkkisaray, Yıldırım Kemal-Dumlupınar arasında Çalköy'e yakın bir istasyondur. Dumlupınar törenine gidenleri taşıyan trenler burada durmaktaydı; *Atatürk'ün Sonbahar Gezileri*, s. 17.

¹⁶⁵ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 248.

¹⁶⁶ *Atatürk'ün Sonbahar Gezileri*, s. 17.

¹⁶⁷ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 250.

¹⁶⁸ *Atatürk'ün Sonbahar Gezileri*, s. 18.

¹⁶⁹ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 250-251.

¹⁷⁰ *Atatürk'ün Sonbahar Gezileri*, s. 18-19.

yapmışlardır. Konuşmaların ardından kürsüye Gazi Mustafa Kemal Paşa gelmiştir.¹⁷¹ Mustafa Kemal Paşa şu tarihi nutkunu söylemiştir:

“Efendiler,

Erkânı Harbiye-ı Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar Afyonkarahisar – Dumlupınar Meydan Muharebesinin ve netice-i katiye veren 30 Ağustos muharebesinin sureti cereyanı hakkında bir fikri icmal edinmişlerdir. Beş gün bilâ fasıla geceli gündüzlü devam eden en büyük meydan muharebesinin mahiyeti hakikiyesi bugün verilen tafsilâttan ziyade, yarın tarihin hakemleri erbabı tettebbuun tetkik ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha şümüllü bir surette anlaşılacaktır. Beni, milletim, Türk milleti, emniyet ve itimadına lâıyk görerek bu harekâtın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hâtırasını milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin arzuyu vicdanisine, ihtiyacı hakikisine, yalnız onun irade-i âliyesine tevfikân yapmış olanlara mahsus bir istirahat. Vicdan ile bugün muvacehinizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem.

Efendiler, tıpkı bugün gibi otuz sekiz senesi Ağustosunun otuzuncu günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmişim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman on birinci fırkamız, şu karşiki tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuvva-ı asliyesine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çal Köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren saikın ne olduğunu izah için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim.

29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Garp cephesi harekât şubesi Müdürü Tevfik Bey, bermutat o saate kadar muhtelif karargâhlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinden tespit ve işaret ettiği vaziyeti umumiyeyi cephe kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da derhal paşaya göster emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da Belediye dairesinde bana tahsis olunan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şu idi ki, ordularımız düşman kuvva-ı mühimmesini şimalden, cenuptan, garptan ihataya müsait bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Şu halde tasavvur ettiğimiz ve âzami netayıç temin edeceğini ümit eylediğimiz vaziyetler tahakkuk ediyordu. Derhal Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınz dedim. Üçümüz toplandık. Vaziyeti bir daha mütalaa ettik ve katiyetle hükmettik ki, Türk'ün hakiki halâs güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün şaşasiyle tulü edecektir. Bu karara göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (saat 6.30 evvelde).

¹⁷¹ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 251.

Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddet talep ediyordu ki, bu tahriri emirlerle iktifa etmek muvafığı ihtiyat olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretlerinden, bizzat Altıntaş ve cenubundan hareket eden ikinci ordumuzun ve bunun daha garbinde bulunan süvari kolordumuzun nezdine giderek tasavvurumuza göre harekâtı tanzim buyurmasını kendilerinden rica ettim.

Dördüncü kolordusu ile istihdaf ettiğimiz düşman kısmı küllisini cenuptan takip eden birinci ordu karargâhına da ben bizzat gidecektim. İsmet Paşa'nın karargâhta kalıp vaziyeti umumiye idare etmesini münasip gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri şimale hareket ederken ben de otomobil ile şimendifer güzergâhını takiben garba hareket ettim. Akçasar'da birinci ordu karargâhına saat 9 dan evvel idi ki vasil olmuşum. Ordu kumandanına bir taraftan cephenin tahriri emri tevdi olunurken ben de kendisine şifahen vaziyeti izah ettim ve dördüncü kolordunun tek mil fırkaları ile ve sürat ve şiddetle işte bu köyün, Çal Köyü'nün garbindaki düşman kısmı küllisini ihata edecek surette muharebeye mecbur etmesini emrettim. Ve ilâve ettim ki, düşman ordusu behemehâl imha olunacaktır. Ordu kumandanı benim yanımda telefonla kolordu kumandanı Kemalettin Sami Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu tebliğ etti. Bir müddet bu karargâhta kaldım. Mütemadiyen gelen muhtelif rütbedeki esir zabitanla görüştim. Bunlardan biri erkân-ı harp zabiti idi. Zavallı verdiği malûmat meyanında istemeyerek başkumandan vazifesini alan General Trikopis'in ve ikinci kolordu kumandanı General Digenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifade etmiş oldu. Derhal yanımda bulunan ordu kumandanına: Kemalettin Paşa'yı bulunuz. Bizzat Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini behemehâl esir etmesini söyleyiniz dedim. Bu emir derakap telefonla tebliğ olundu. Zavallı esir zabıt benim bu emrimi işitir işitmez ikram ettiğim çayı içemeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu ordu karargâhında kalamazdım. Muharebe vaziyetini gözümle görmek benim için mukavemetsiz bir ihtiyaç oldu. Ordu kumandanını da beraber alarak dördüncü kolordu kumandanının tarassut için bulunduğu Çu istikametteki bir tepeye geldik (Arpalık civarında).

Çal Köyü garbında ve şimalinde patlayan topların tarakalarını işitiyordum. Oradan vaziyeti dürbün ile tetkike uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kat'î bir lüzum ve ihtiyaç hissediyordum ve bu noktayı, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. Oraya gitmek lâzımdır ve buyurun gidelim dedim. Otomobillere atladık bu tepeye gelen yola dahil olduk. Ara sıra güzergâhımızın soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü kolordunun fırkaları şarktan garba güzergâhımızı katederek seri hatvelerle ilerliyorlardı. Biraz evvel dediğim gibi saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen ihate etmek ve düşmanın muannidane müdafaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hücumları ile dahil olarak netice-ı kat'îye almak

elzemdi. Bunun için bütün kıtaatın âzami fedakârlıkla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hattâ mesturiyete bakmaksızın, ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki kumandanlar bu nokta-ı nazarlarımı anlar anlamaz derhal ve en asabi bir surette faaliyete geçtiler. Maatteessüf şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan bir süvari zabıtine birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini şimalden saran ikinci orduya gönderdim. Ve şifahen burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu zabıt vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek malûmat da vermişti. On birinci fırkanın kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu kumandanı Kemalettin Paşa cenuptan ve garptan düşmana saldırdığı diğer fırkalarına yeniden yeniye teşdit ve tesri harekât için emirlerini isal ediyordu. İkinci ordunun on altıncı ve altmış beşinci fırkaları düşmanla ciddî muharebeye girişiyorlar, diğer fırkaları da ihate dairesini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvari kolumuzun daha garptan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren süvari zabiti söylemişti.

Arkadaşlar! Saat ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu idi: Düşman başkumandanının şu karşiki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve helecân vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimalden ve cenuptan birbirini velyeden avcı hatlarımızın, guruba yaklaşan güneşin son şuaatıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülmüyordu. Düşman mevziini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasilasız ve amansız ateşleri düşman mevziini, içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hiss olunuyordu. Biran sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halâs güneşinin tulü edebilmesi için bu inhidam lâzımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler, Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kamilen mahvolmuş perişan bir bakiyetüssüyuf kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pürhavf ve lerzân, bîşekil bir kitle, acayip bir halita halinde firar için fırce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar şarktan tulûuna intizarı zarurî kılıyordu.

Efendiler, ertesi günü tekrar bu muharebe meydanını dolaştığım zaman, ordumuzun ihraz ettiği zaferin azameti ve buna mukabil hasım ordusunun duçar edildiği felâketin dehşeti beni çok mütehasis etti. O karşiki sırtların genlerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün mahfuz ve mestur yerler bırakılmış toplarla, otomobillerle ve namütenahi teçhizat ve malzeme ile ve bütün bu metrukâtın aralarında yığınlar teşkil eden ölülerle, toplanıp karargâhlarımıza sevk olunmakta

bulunan sürü sürü esir kafileleri hakikaten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve savlet çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik bakiyetüssüyuftan ibaret idi. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmağa muvaffak olamayarak başlarında başkumandanları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardı.

Efendiler, Ağustosun otuz birinci günü takriben zevalde idi ki, yine bu Çal Köyü'nde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Feyzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağrı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki vaziyeti mütalaa ettik. Kazandığımız meydan muharebesinin bütün seferi hitama erdirebilecek bir azamet ve ehemmiyette olduğunda ittifak ettik. Şimdi Bursa istikametinde çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün orduyu aslı ile bilâaram İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler, bugünden sonra İzmir'de Akdenizli, Mudanya'da Marmara'yı görmek için 8-9 günlük bir zaman kâfi gelmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal köyüne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibaren sarf ettiğimiz zaman tam bir senedir. Fakat bu tespit ettiğimiz zaferi ihzar edebilmek için bir seneyi çok bulmazsınız zannederim. Çünkü efendiler, harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, harslarıyla, hulâsa bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız kuvve-ı cismaniyenin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlâkî ve harsı kuvvetin tefevvukunu mertebe-ı sübuta vardırır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün mevcudiyeti maddiye ve manevisiyle mağlûp sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Mahvü izmihlal yalnız cidâl sahasında bulunan orduya münhasır kalmaz. Asıl ordunun mensup olduğu millet feci akıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki tacıdarların, hâris politikacıların bir takım hayalî emellerle, vasıtası mevkiine düşen müstevli orduların, müstevli milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle malamâldir.

Efendiler, Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini umumi, maşerî bir fikir haline koymağa çalışanların da lâyük oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin talihi tevdi olunan adamlar, milletin, kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakikî ve kabili istihsal menfaatleri yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi zapt ve işgal etmek o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için kâfi değildir. Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete

hâkim obuanın imkânı yoktur. Hâlbuki asırların mevlûdu olan bir ruhu milliye, kavi ve daimî bir irade-ı milliyeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez.

Mahkûm olmak istemeyen bir milleti, tahtı esaretinde tutmağa muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadelâtiyle, bilhassa burada ihraz ettiği zaferle, izhar ettiği azim ve irade ile malûm olan bu hakayiki bir defa daha sine-ı tarihe çelik kalemle hak etmiş bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar - Dumlupınar meydan muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarihi millimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz, ettiği zafer kadar netice-ı katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte katı tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyetinin temeli burada tarsîn olundu. Hayat-ı ebediyesi burada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden Çehit ruhları devlet ve Cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz şehit Askerî âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklerle Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif âmilleri fevkinde en mühimi ve alîsi Türk milletinin bilâkaydüşart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hâdisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkılâp olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hâdisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilâfet ve saltanat unvanı ile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâyük olduğu akıbete isal etti.

Efendiler, hâkimiyeti milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından taa şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun istihkak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk'ten gayrı unsurlara istinat ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından tardı, düşmanların denize dökülmesinden daha rehakâr bir harekettir. Türk milletinin mübarek vedia-ı ecdat olan bu topraklardan tam manası ile efendi olarak yaşaması ancak o fuzulî ve bîmâna olduktan başka, mevcudiyetleri mahz-ı zarar ve felâket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemeleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felâketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatani yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehal hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlâtlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lâzımdır. Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryat eden, fakat müstebitlerin, muğfillerin, cahillerin vücuda getirdikleri mânialarla canhıraş sedasını milletin kulağına isma edemeyen zavallı vatan, bugün diyor ki can kulağımızı harap olmuş, sinesinde en derin ıstıraplar duymuş valdenizin samimî bitabına daima açık bulundurunuz. Efendiler, Asya 'da, Avrupa 'da, Afrika 'da hükümran olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş olan ecdadımız vaktinde bu sedayı işitmekten menedilmemiş olsalardı, Türk camiasının, Türk mefkûresinin, Türk menafinin mahfuz ve feyizdar olacağı ana vatana bugünkü şekl-ı harabisinde mi tevarüs ederdik? Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. Glim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, hakikî varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddî bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telâfi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selâmet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatan için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedakâr bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkilâbatın kiskanç müdafidir de. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürütmekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler, milletimiz hâkimiyetini eline aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır, en karanlık felâketlerin, en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Kuvve-ı maddiyesi yıpratılmış, vesaiti müdafaası gasp olunmuş, maneviyatı, mukaddesatı duçarı tecavüz olmuş elim bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcudiyetini ve istiklâlini kurtarmağa karar verdi. Bu kararında muvaffak olabilmek için bütün

milletin kendine bir hedef ve hareket tespit etmesi lâzım geliyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde behemehâl muvaffak olmayı gaye-i emel telâkki etmesi icap ediyordu. Millet bütün mevcudiyetiyle, bütün fedakârlığı ile bütün imanı ile o hedefe beraber yürüsün ve behemehâl muvaffak olsun lâzımdı. Efendiler, o hedef burası idi. Gaye-i emel olan muvaffakiyet burada ihraz olunan zafer idi.

Efendiler, milletimiz bundan sonraki mesaisinde de muvaffak olabilmek için, millî hedefini bütün vuzuh ve katiyetle, tekmil vatandaşların nazarında ve vicdanında bütün parlaklığı ile tespit etmiş bulunuyor, isterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz milletin mefkûresi tesmiye ediniz. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayalî bir mânaya kendimizi kapturmayalım.

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manası ile medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakkı hürriyet ve istiklâli, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştan başa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şart-ı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyet-ı umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir, içtimai hayatta, iktisadi hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihani tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-ı mevcudiyet mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuk-ı tabiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzım edendir.

Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakrî sefâletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimai ve siyasi felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesi ile mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl müdafası için vücudu lâzım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafı ile mükemmel olabilir.

Milletimizin muttasıf olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşin milliyetperverlik iktisadi muvaffakiyetten nebeân edecek feyizlerle de lâıyk olduğu derecede takviye olunmak zaruridir. Asır mübarezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadi hayat teminini istihdaf eden umumi maarif ve terbiye sistemlerimiz, her gün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayat ve insaniyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir. Bunlara mugayir olan rivayetler ahlâk ve imana esas olmaz. Hakikat tecelli edince kizp ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her türlü teali ve tekemmüle müsteit olan milletimizin içtimai ve fikrî inkılâp hatvelerini kısaltmak isteyen mâniler behemehâl bertaraf edilmelidir.

Efendiler, son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler;

Cesaretimizi tavkiye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarını terk ederken Şehit Asker'i hep beraber hürmet ve tazimle selâmlayalım."¹⁷²

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa konuşmasının ardından dinmek bilmeyen alkışlarla kendisi için hazırlanmış olan çadıra döndü. Bu sırada tüm alanda duyulan top sesleri başlamıştı. Törenler askerlerin geçişi ile son buldu. Saat 21.30'da kalkan bir tren ile Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ve beraberlerinde olan kişileri taşıyan tren Silkisaray'dan ayrılmıştı.¹⁷³ Bu anlamlı tören Mustafa Kemal Paşa'nın zaferi safhalarıyla anlattığı nutku ile iz bıraktığı önemli bir gün olmuştu.

2.2.4 Üçüncü Kütahya Ziyaret (23-24 Ocak 1933)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, yurt gezisini sürdürürken Balıkesir'den Antalya'ya gittiği sırada Kütahya'da durmuştu.¹⁷⁴ Saat 15.40'ta Değirmisaz'daki istasyonda kalabalık halk tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa halka aynı sıcaklıkla yanıt

¹⁷² "Gazi Paşanın 30 Ağustosunda canlandırılan büyük nutku", *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1924; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, s. 173-182.

¹⁷³ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 258.

¹⁷⁴ Mehmet Önder, a.g.e., s. 340.

vermişti. Değirmisaz İstasyonu'nda Kütahya Valisi Saip Bey başkanlığında bir heyetle karşılanan Mustafa Kemal Paşa için halk davul ve zurna ile karşılama yapmıştı. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın gelişine kurban kesildi. Köylüler sevinç içerisinde zeybek oynayarak karşılama renk katmıştı. Gazi Mustafa Kemal Paşa trene kabul ettiği Kütahyalılardan şehrin işleri hakkında bilgi aldı. Tren yoluna devam ederek saat 14.00'da Tavşanlı'ya ulaştı. Burada da coşkulu bir karşılama vardı, Mustafa Kemal Paşa kurban kesilmek üzere olduğunu fark ettiğinde bu sefer engel olmuştu. Cumhurbaşkanı, istasyonda hazır bulunan belediye ve C.H.P üyeleriyle bir süre konuştu. Tren Tavşanlı İstasyonunda iken kaymakam ve belediye temsilcilerinden kaza hakkında bilgi almıştır. Saat 15.00'da tren Kütahya şehrine ulaştı.¹⁷⁵ Belediye binasında bir süre dinlendikten ve şehir işleri hakkında görüşmeler gerçekleştirdikten sonra Kiremit fabrikasını gezmiştir. 24 Ocak 1933 tarihinde ise şehirden ayrılarak Afyon'a doğru yola çıktı.¹⁷⁶

2.3 AYDIN SEYEHATLERİ

2.3.1 Birinci Ziyaret (3 Şubat 1931)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, yurt çapında gerçekleştirdiği inceleme gezisinin ikinci kısmında İzmir'den sonra Aydın'a gitti. 3 Şubat 1931 tarihinde sabah saat 10.00'da İzmir'den hareket eden Mustafa Kemal Paşa'nın beraberinde İzmir milletvekili Vasıf Bey bulunmaktaydı. İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey ve Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa, İzmir ili sınırlarından çıkana kadar trende bulunmaktaydı. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler saat 15.00'da Aydın'a ulaştı. Aydın'da yağın yağmura rağmen çok sayıda kişi karşılama gelmişti. Mustafa Kemal Paşa istasyondan ikamet edeceği vali konağına tezahüratlar eşliğinde geçmiştir.¹⁷⁷

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Aydın'da 3 Şubat 1931 günü saat 16.00'da belediye ve Cumhuriyet Halk Partisi binasını ziyaret ederek aza ve halk temsilcileri ile görüşmüşlerdi. Belediyede şehrin meseleleri hakkında açıklamaları dinleyen Mustafa Kemal Paşa, parti binasında ihracat malzemeleri ve kooperatiflerin çalışmaları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Buradan sonra Cumhurbaşkanı,

¹⁷⁵ "Gazi Hz. Kütahya Bayram İçinde", *Milliyet*, 24 Kânunusani 1933.

¹⁷⁶ Atatürk'ün Nöbet Defteri, s. 133.

¹⁷⁷ "Gazi Hz. Aydın'da", *Yeni Gün*, 5 Şubat 1931.

Türk Ocağı'na gitmişti.¹⁷⁸ Bu sırada Aydın Türk Ocağı Başkanı olan Fevzi (Germen) Bey Mustafa Kemal Paşa'yı karşıladı.¹⁷⁹ Türk Ocağı'ndaki ilgililerle görüşen Mustafa Kemal Paşa burada şu konuşmayı yapmıştı:

“...Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkasının has şubeleridir. Fikri hayattan millete mürebbilik yapacak ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edeceklerdir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifeleri için mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar...”¹⁸⁰

Gazi Mustafa Kemal Paşa, kendisine araç yetmediği bahanesi ile köylere ulaşamadıklarını söyleyen gence amaçları bulunan kişilerin birtakım zorlukları görmezden gelebileceğini söyleyerek gerekçesinin makul olmadığını anlatmıştı.¹⁸¹ Mustafa Kemal Paşa geceyi Aydın'da geçirmiş, sabah 08.30'da Denizli'ye hareket ederek Aydın'dan ayrılmıştır.¹⁸²

2.3.2 İkinci Ziyaret (9 Ekim 1937)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk 8 Ekim 1937 tarihinde ordunun ege manevralarını takip etmek üzere İzmir'e yola çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında Nazilli'de yapılmış olan basma fabrikasının açılışını bizzat yapmak için Mustafa Kemal Atatürk, Aydın'a gitti.¹⁸³ Atatürk, yakın zamanda başbakanlıktan ayrılmış olan İsmet İnönü ile birlikte bu seyahate çıkmıştır. Bu yolculukta Mustafa Kemal Atatürk'e Başbakan Vekili Celal Bayar, milletvekilleri ve banka direktörleri eşlik etmekteydi. 20.50'de trenle Eskişehir'e ulaşan Atatürk ve beraberindekiler 21.15'te Aydın'a hareket etti.¹⁸⁴

Mustafa Kemal Atatürk ve ordu manevralarını takip eden heyet 9 Ekim 1937 tarihinde saat 14.00'da Nazilli tren istasyonuna ulaşmıştı. Atatürk, Nazilli'ye ulaşırken yanında Afet İnan ve İsmet İnönü bulunmaktaydı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk istasyondan iki otoray ile fabrikaya geçmiştir. Fabrikada Sümer Bank İdare Meclisi Başkanı Safa, Genel Direktör Nurullah Sümer, Fabrika Müdürü Fazlı Targa,

¹⁷⁸ “Gazi Hz. nin Ankar'da ziyaret ve beyanatları”, *Yeni Gün*, 5 Şubat 1931; Haber başlığında Ankar ifadesi muhtemelen bir dizgi hatasından kaynaklanmıştır. Burada bahsedilen Aydın ziyaretidir.

¹⁷⁹ Mehmet Önder, a.g.e., s. 64-65.

¹⁸⁰ “Gazi Hz. nin Ankar'da ziyaret ve beyanatları”, *Yeni Gün*, 5 Şubat 1931; Haber başlığında Ankar ifadesi muhtemelen bir dizgi hatasından kaynaklanmıştır. Burada bahsedilen Aydın ziyaretidir.

¹⁸¹ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 740.

¹⁸² “Gazi Hz. Denizli'de”, *Yeni Gün*, 6 Şubat 1931.

¹⁸³ Mehmet Önder, a.g.e., İstanbul 1998, s. 65.

¹⁸⁴ “Atatürk bugün Nazilli basma fabrikasını büyük merasimle açacaklar”, *Akşam*, 9 Teşrinievvel 1937.

Trakya Umum Mufettişı General Kazım Dirik, basın temsilcileri ve halk dahil çok kişi tarafından karşılanmıştı.¹⁸⁵ Açılış sırasında Celal Bayar bir nutuk söylemiş ardından geçit töreni gerçekleştirilmişti. Tören sırasında Nurullah Sümer, Mustafa Kemal Atatürk'e altın anahtar takdim etmiştir. Ardından duvardaki Atatürk Büstünü işaret eden Nurullah Sümer, “*Dünya durdukça büstünüz burada duracaktır*” diyerek iltifatta bulunmuştu. Mustafa Kemal Atatürk fabrikada incelemeleri sırasında fabrika müdüründen neredeyse tüm makinalar hakkında bilgi aldı. Bu sırada Genel Direktör Nurullah Sümer, Atatürk'e makinelerin çalışması için emrini beklediğini ilettilti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk gerekli emri vermiş ve 480 makine aynı anda çalışmaya başlamıştı. Ortaya çıkan yoğun makine sesi karşısında Atatürk; “*İşte halka refah verecek ses*” ifadesini kullanarak duyduğu memnuniyeti ve umudu dile getirmişti.¹⁸⁶ Saat 16'da fabrikadan ayrılan Atatürk halkın büyük sevgisi ile karşılaşmıştı. Çevredeki köy ve kasabalardan sevgi gösterileri arasında geçen Atatürk ve beraberindekiler saat 19.50'de Söke'ye ulaşmış, geceyi burada geçirmiştir.¹⁸⁷

Mustafa Kemal Atatürk, Ege manevraları kapsamında fabrika açılışından üç gün sonra tekrar Aydın'a geçmiştir. Atatürk 12 Ekim 1937 tarihinde manevralardaki mavi kuvvetlerin harekâtını yakından takip etmişti.¹⁸⁸ Tüm gün boyunca manevraları takip eden Atatürk hükümet binasında çeşitli görüşmeler de yapmıştı.¹⁸⁹ İsmet İnönü ve Afet İnan ile beraber Mustafa Kemal Atatürk 12 Ekim 1937 Cumartesi günü Ankara'ya dönmüştü.¹⁹⁰

Aydın, Mustafa Kemal Atatürk'ün Ege seyahatleri sırasında çok defa geçtiği bir yer olmasına rağmen iki kez ziyaret ettiği kent olmuştu. İzmir'e oldukça zaman ayıran Mustafa Kemal Atatürk, İzmir yolculukları sırasında pek çok Ege kentini ziyaret etmiş ancak kısa süreli uğramaları olmasından dolayı basında ve diğer kayıtlarda yeterli bilgi bulunamamıştır.

¹⁸⁵ “Atatürk, altın bir anahtarla dün, Nazilli ilk basma fabrikasını açtı”, *Kurun*, 10 Teşrinievvel 1937.

¹⁸⁶ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar*, Arı İnan (hızl.), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 232.

¹⁸⁷ “Nazilli Basma Fabrikası dün Atatürk tarafından altın bir anahtarla açıldı”, *Akşam*, 10 Teşrinievvel 1937.

¹⁸⁸ “Manevralarda kati netice bugün bekleniyor”, *Kurun*, 13 Teşrinievvel 1937.

¹⁸⁹ Mehmet Önder, a.g.e., s. 67.

¹⁹⁰ “Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar ve vekiller Ankara'ya döndüler”, *Kurun* 13 Teşrinievvel 1937.

3. BÖLÜM: AFYON, DENİZLİ, UŞAK ZİYARETLERİ

3.1 AFYON SEYAHATLERİ

2.3.1 Birinci Ziyaret (2,6 Ağustos 1920)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Haziran 1920'nin sonundan beri geri çekilmeye mecbur kalan milli ordunun durumu hakkında endişeye kapılmıştı. Yaşanan kötü durumun çıkış yolu için yoğun görüşmeler gerçekleştirilmişti. Tartışmalar sonucunda bir heyetin kurularak cephelere gönderilmesine karar verildi. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığını yapacağı heyetin üyeleri Milli Savunma Bakanı Fevzi (Çakmak) Paşa, Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) Paşa, 12. Kolordu Fahrettin (Altay) Paşa bulunmaktaydı. Bu heyet 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyon'a gelmiştir. Afyon'da Mutasarrıf Ethem Bey ve Belediye Başkanı Halil Ağa tarafından ağırlanan heyet Konya'ya devam etmiş, Ankara dönüşünde 6 Ağustos'ta tekrar Afyon'a uğramıştı.¹⁹¹ Bu ziyaretle birlikte Mustafa Kemal Paşa 2 Ağustos 1920 tarihinde ilk kez Afyon'a gelmiş oldu.

2.3.2 İkinci Ziyaret (28 Ağustos 1920)

1920 yılında Kurban Bayramı'nın ilk günü Milli Savunma Bakanı Fevzi (Çakmak) Paşa, Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) Paşa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan trenle Eskişehir'e gitti. 28 Ağustos 1920 tarihi 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa ile Afyon'da Uşak Cephesi üzerine görüşme yapmıştı. Günün akşamında Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Eskişehir üzerinden Ankara'ya dönmüştür.¹⁹² Bu ziyaret Afyon'a ikinci ziyaret olmakla birlikte Afyon'un işgalinden önceki son ziyaret olmuştu.

2.3.3 Üçüncü Ziyaret (27-30 Ağustos 1922)

Mustafa Kemal Atatürk'ün Afyon'a üçüncü gelişi Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının Başkomutanı olarak Büyük Taarruz günlerinde olmuştu. 26 Ağustos 1922 sabahı Mustafa Kemal Paşa'nın ordugâhı Kocatepe'nin güneyine kurulmuştu.¹⁹³ Türk Ordusu 27 Ağustos 1922 Pazartesi günü Afyon Cephesi'nde Yunan kuvvetleri üzerine

¹⁹¹ Mehmet Önder, a.g.e., s. 26.

¹⁹² Mehmet Önder, a.g.e., s. 27.

¹⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, *Gazi M. Kemal Nutuk-Söylev*, İsmail Arar – Uluğ İğdemir – Sami N. Özerdim(hzl.), TTK, 9. Baskı, c. II, 2012, s. 898.

yoğun taarruz gerçekleştirmektedir.¹⁹⁴ İki gün içerisinde Türk Ordusu, düşman kuvvetlerini Afyonkarahisar'ın doğusundaki müstahkem mevkiilerini düşürmüştü. Aslıhanlar¹⁹⁵ mevkiinde gerçekleşen muharebeler sonucu kesin zafer elde edilmiş, Yunan Ordusu Başkomutanlık görevindeki General Trikapis esir alınmıştı.¹⁹⁶

Salih Bozok anılarında Afyonkarahisar'ın kurtuluşundan bir gün sonra gelinen şehirde yaşadıklarına yer vermişti. Bozok anılarında belediye binasında kalınan ilk gece yarısı Mustafa Kemal Paşa'nın harita başında oldukça neşeli olduğundan bahsetmeydi. Mustafa Kemal Paşa burada haritaya bakarak çevrilmiş düşman kuvvetlerinin durumunu Manastır Askeri İdadisinde Tırıl lakaplı İbrahim Bey'den öğrendikleri düzen olduğunu anlatmıştır. Ertesi gün cepheye giderek savaşı yakından takip eden Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Artık bu iş bitmiştir" diyerek Dumlupınar'a gitmek üzere hazırlık yapılmasını emrettiğini anlatan Salih Bozok ısrarlarına rağmen Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğinden vazgeçmediğinden bahsetmiştir.¹⁹⁷

Mustafa Kemal Paşa muharebeler sırasında karargâhını Afyon'da bulundurmuş, Afyon Belediye binasını başkomutanlık karargâhı olarak kullanmıştır.

2.3.4 Dördüncü Ziyaret (23 Mart 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1923 Mart ayında eşi Latife Hanım ile bir yurt gezisine çıkmıştı. Paşa ve beraberindekiler 23 Mart 1923 Cuma günü saat 13.30'da Afyon İstasyonu'na ulaştı. Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım ve yanındakiler coşkulu bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştı. İstasyondan şehir merkezine yarım saatlik yol bu topluluk ile beraber yaya olarak yürünmüştü.¹⁹⁸ Afyon Belediye Binası'na gelindiğinde Gazi Mustafa Kemal Paşa buradaki kalabalığa bir konuşma yaptı:

"Muhterem Ahali

Evvelce müteaddit defalar şehrinize gelmiştim. Lâkin o zamanlar sizi meyas, düşünceli, elemli görürdüm. Çünkü düşman yakınınızda idi ve içinize girmek ihtimali vardı. Nitekim düşman içinize girdi, burada aylarca icrayı zulüm, icrayı gadr, icrayı şenaat eyledi. Çok elemeler, ıstıraplar, matemler çektiniz. Lâkin emin

¹⁹⁴ "Ordumuz Afyonkarahisar cephesinde Yunan hatlarına taarruz etti", *Akşam*, 28 Ağustos 1922.

¹⁹⁵ Kütahya, Dumlupınar'da Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin gerçekleştiği yerdir. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'ta Yunan ordusunun bu mevkiide çevirdiğini anlatmaktadır.

¹⁹⁶ M. Kemal Atatürk, *Gazi M. Kemal Nutuk-Söylev*, c. II, s. 900.

¹⁹⁷ S. Bozok, C. Bozok, a.g.e., s. 199-200.

¹⁹⁸ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 174.

olunuz, ben bütün çektiğiniz elemeleri, duyduğunuz ıstırapları biliyordum, ben de sizin elemelerinize iştirak ediyordum, ben de sizin hıçkırıklarınızla beraber hıçkırıyor, ben de sizinle beraber ağlıyordum. Elhamdülillah bugün cümlelerinizi çok şen, çok şatır, çok sevinçli görüyorum. Sizi böyle görmekle ben de sizinle beraber bahtiyarım, mesudum. Bütün o elemeli, karanlık günlerden sonra elhamdülillah, işte size şetaret, bahşeden güneşli günlere erdiniz. Sizi bu günlere mazhar eden Cenabı Hakkın sizlerden bundan sonra beklediği noktayı da tabii pekiyi bilirsiniz. Cenabı Hak artık hepimizden bir daha öyle kara günlere düşmemenizi bekliyor.

Ey ahali

Gördüğünüz bütün o felâketlerden sonra, sizleri o felâkete sürükleyen esbabı elbette pek salim fikirlerle anlamışsınızdır. Ve o felâketlerden, nasıl kurtulduğunuzu elbette vuzuhla takdir etmişsinizdir. Sizler ve bütün millet o felâketlere kendi benliğine hâkim olmadığı, mukadderatını şunun bunun eline verdiği, şunun bunun esiri olduğu için giriftar olmuştu. O, felâketlerden ancak milli benliğinize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz; gayeye doğru yekpare bir millet halinde yürüdünüz; üzerinize çöken felâketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz. Bundan sonra da hâkimiyetinizi hirzi can edinerek hâkimiyeti milliyenize, namusunuz, mukaddesatınız gibi dört elle sarılarak hemahenk mesaiyle, yekpare bir halde istikbale doğru yürüyecek, bugünden daha saadetli, daha Şerefli, müreffeh ve mesut günlere kavuşacağız.

Ey Ahali

Cenabı Hak müttehit, mütesanit çalışan, şerefini, namusunu muhafaza eden kavimleri mesut eder. Biz de bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da bu ittihat, bu tesanitle çalışırsak, Allahtan böyle bir saadete haklı olarak intizar edebiliriz. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da, ben ve arkadaşlarım, sizler için, milletin saadeti ve selâmeti için, milletin kendi hâkimiyetine sahip olarak bir daha şunun bunun esiri olmaması ve lâyıık olduğu ikbale mazhar olması için, gücümüzün yettiği kadar hasri mesai edeceğiz. Bu mesaimizde bize kuvvet verecek, bize istinat olacak sizlersiniz. Sizlerde bu emniyet ve itimadı gördükçe bütün arkadaşlarımla emin ve kuvvetli olarak çalışacağız. İleride daha müsait zamanlarda, daha etraflı görüşmek üzere şimdilik allahısamarladık, ey muhterem ahali. ”¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa, eşi Latife Hanım ile birlikte belediyedeki konuşmanın ardından Türk Ocağı'na gitti. Burada paşa ve eşi onuruna verilen çay ziyafetine katıldı. Gazi Mustafa Kemal Paşa burada Türk Ocağı'ndaki gençlerle yakından ilgilenmişti.²⁰⁰

¹⁹⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 156-157.

²⁰⁰ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 176.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa burada gençlere bir konuşma yaptı:

“Muhterem genç arkadaşlarım,

Afyonkarahisar'ın Türk Ocağı'nda geçen bu kıymetli zamanlar pek çok inşirahımı ve bahtiyarlığımı mucip oldu. Genç arkadaşımızın memleketin ehemmiyet ve ahalisinin kabiliyet ve faaliyeti hakkındaki izahatından fevkalâde memnun kaldım. Hakikaten Karahisar üç şimendifer hattının noktai telâkisinde bulunmakla beraber mevkiinin bu ehemmiyetiyle mütenasip bir manzarai ümran göstermiyorsa kabahat halkta, kabiliyet ve faaliyeti pek bariz olan halkta değil; bütün kabahat, bütün Anadolu'yu baştan başa harabe halinde bırakan idare-ı sabıkadadır. O idare yüzündendir ki, Anadolu bu halde kaldı. Sarayların terfihi içindir ki, Anadolu böyle bakımsız bırakıldı. O idareyi kökünden atıp koparan milletin intibah ve teyakkuzu, artık bundan sonra Anadolu'nun az zamanda bu harabazar halinden kurtarılacağına beraati istihlâktir. Ocağımızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen ibraz ettiği mesai ve iktifa eylediği semeratı cidden Gayanı takdir görürüm. Memleketin âlimleri, muallimleri, münevverleri tarafından kıymetli mesai neticesinde iktifat edilen bu semerat daha ilk hatvede el ile hissedilecek bir şekilde tecelli etmektedir. Bize serbestli harekâtımızı, serbesti-ı tefekküratımızı, serbestli faaliyetimizi bahşeden millî idaremizin sayesinde kusurlarımızı, noksanlarımızı, zararlarımızı, mahrumiyetlerimizi az zamanda telâfiye muvaffak olacağımıza eminim.

Arkadaşımızın şahsım hakkında gerek ocak namına gerek halkın hissiyatı namına okuduğu destandan ayrıca mütehassisim. Milletın her vesile ve her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor, vaktim olmadığı için görülen zarurete binaen kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbıhalde bulunamayacağıma müteessirim. Yalnız bu teessürümü sununla tadil etmekteyim ki, memleketiniz güzergâh üstündedir. Buraya suhuletle gelmek her vakit mümkündür, inşallah ileride daha etraflı ve mufassal görüşmek mümkün olur.”²⁰¹

Konuşma sırasında bir genç ayağa kalkarak paşaya şu sözleri söyledi:

“Büyük Gazimiz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihî kimseler olduk. İleride bizim bir bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen ahfadımız, sizin için diyecekler ki: o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür, bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi”

²⁰¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 157-158.

Mustafa Kemal Paşa gencin konuşmasına üzerine şöyle devam etti:

“Ben zannediyorum ki, efradı umumiye-ı milletin hiçbirinden fazla yüksekliğe malik değilim. Bende fazla teşebbüs görüldüyse bu benden değil, milletin muhassalasından çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdanî temayülâtınız bana nokta-ı istinat teşkil etmemiş olsaydı; bendeki teşebbüsün hiçbirisi olamazdı. Millete ait meziyetleri yalnız eşhasa atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usul meselesinden neşet ediyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve devletlerin mahiyeti teşekkülü sırf bir şahsın menafîini ve arzularını tatmine matuf idi. Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden katiyen nasibedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atf olunurdu. Bugün bu hal mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, şekli hazırın mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkie çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkındaki sözleri beni mütehassis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimiyeti, bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti, ancak bugünkü şekli idarenin muhafazasında göstereceğiniz celâdetle sabit olacaktır”²⁰²

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım şerefine belediye binasında akşam yemeği ziyafeti verildi. Ziyafet sırasında belediye meclis üyelerinden Hafız Bekir Efendi, Afyonkarahisar halkı ve meclis üyeleri adına bir konuşma yapmış, Mustafa Kemal Paşa cevaben bir hitapta bulunmuştu:

“Efendiler,

Karahisar’ın muhterem ahalisini temsil eden belediye heyetiyle bu gece burada bulunmaktan mesut ve memnunum ve Karahisar belediyesiyle hazirunu ve Karahisar halkını hürmetle selâmlarım. Karahisar’ın düşmanın gadri cefasına düşmeden evvelki bir günü hatırlıyorum. Yine burada, bu dairenin içinde; şu odada muhterem Karahisar halkı ile karşı karşıya dertleşmiştik. O günkü hazin vaziyeti tamamen tahattur etmekteyim. O zaman düşman Karahisar’ı işgal edebilecek bir vaziyette ve ordumuz henüz buna mâni olamayacak bir mevkiye idi. Halk vaziyeti lisanı hal ile benden anlamak istiyor, ben hakikati izahtan imtinaa çalışıyorum. Nazarlarımızın mütekebil manalarında gelecek felâketin endişeleri okunuyordu. Ağzımdan tesliyetbahş kelimeler dökülmekle beraber masum halk benim çehremden, tereddüdünden, vaz’u tavrımdan hakikati sezmişti. Lâkin buna rağmen metindi, mütevekkildi, azm-u iman ile mukadderatına tevekkül gösteriyordu. O mukadderat ki, bu beldenin Yunanın pençesine düşmesiydi, işte bu beldenin halkı o zaman onu metanetle karşılamıştı; bunu bilâhare fiilen de ispat etti. Bu belde muvakkat bir

²⁰² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 158-159.

zaman için bizden ayrı kaldı. Buna rağmen zehirli çember içindeki kardeşlerin tecellüdünü ve yüksek hissiyatını öğreniyorduk. Düşmanın her türlü tazyike, hunharlığına rağmen halkın yine vatanperverane hissiyatını göstermekten içtinap etmediklerini öğrenmekle iftihar ediyordum. Nihayet bu kıymetli beldeyi düşmandan kurtarmak ve düşmanı vatandan atmak zamanı gelmişti. Son taarruz vaki oldu. Karahisar ve Karahisar'ın fedakâr ve muhabbetli halkına, aylarca düşmanın gadri zulmünü çeken cefakâr ahalisine biran evvel kavuşmak için bu şehire girdim. Lâkin kendileriyle o zaman temasa meydan kalmadı. Düşmanı takip etmek zarureti burada kalmağa mâni teşkil ediyordu. O günden bu güne kadar muhterem Karahisarlılarla yakından temas etmeği çok derin iştiyaklarla arzu ediyordum. Maatteessüf birtakım mevaniin haylûletiyile buna muvaffak olamadım. Nihayet bugün Karahisarlıların içinde bulunmakla, o arzu ve iştiyakımın tahakkukunu görmeye memnun ve bahtiyarım. Bilhassa hakkımda gösterdiği çok samimî, çok hararetli tezahürat bende hürmetler, muhabbetler, hassasiyetler hâsıl etti. Bugün muhterem Karahisar halkına alenen teşekkür etmişim, şükranlarımın bir defa daha halka iblâğım burada heyeti aliyenizden tekrar rica ederim. Bekir Efendi Hazretlerinin maziye ait mütaleati, harbi umumiyi müteakip mütareke zamanlarına ve milletin o zamanki ahvaline dair muhakematı çok şayanı istifade ve istifazadır.

Bu hakayiki bu kadar vuzuh ve kuvvetle gören, mazi ile hal arasında bu kadar güzel mukayeseler yapan Efendi hazretlerine teşekkürü vecibe bilirim. Evvelâ kendi şahsî hislerini göstermiş, saniyen halkın hissiyatına salâhiyet ve belâgatle tercüman olmuştur. Ve söylediği sözlerde bilinmesi lâzım gelen hakikatlere ihata ile muttali oluşu şayanı iftihadır. Hakikaten bütün efradı millet ve bütün halk bu hakayiki tanıdıktan, milletin çektiği acıları ve gördüğü felâketleri böyle idrak ettikten, halâs yolunu böyle vuzuhla anladıktan sonra o kara günlerin avdetine imkân ve ihtimal yoktur. Ben bir ferdi millet sıfatı ile sizlerde bu vukuf ve idraki görmeye haz ve saadetler içindeyim. Bekir Efendi hazretlerinin beyanatı sırasında bilmünasebe hakkımda ibzal buyurdıkları iltifatkârane sözlerden dolayı hassaten teşekkür ederim. Her vakit tekrar mecburiyetinde kalıyor ve tekrarı da faydalı görüyorum ki, eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir teşebbüsle önyak olmuşsam bu hizmet ve teşebbüsün membaı aslîsi hürmetler ve muhabbetlerle merbut olduğum, bundan sonra da hürmet ve muhabbetle saadet ve ikbaline hasrı vücut, vakfî hayat edeceğim aziz milletime, sizlere racidir. Efendiler, bir millette güzel şeyler düşünen insanlar, fevkalâde işler yapmağa kabiliyetli kahramanlar bulunabilir, lâkin öyle kimseler yalnız başına hiçbir şey olamazlar, meğerki bir hissi umuminin âmili, ifadesi, mümessili olsunlar. Ben milletin efkâr ve hissiyatına yakından vakıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadede başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hissiyatına olan vukufumla müftehirim. Milletimdeki bugünkü muzafferiyatı tevliid edebilecek hassayı görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım iÇte bundan ibarettir. Bekir Efendi Hazretleri

tarihî bir zemin üzerinde idare-ı kelâm ettiler. Bazı cihangirlerden, fatihlerden bahis buyurdular.

Filhakika vakayii tarihiyeyi bu suretle tetkikten, kahramanlar ve cihangirleri vakayii tarihiye ile karşılaştırarak mukayeseden tevellüt edecek faideler pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu arz ederim ki, tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar millî noktadan fazileti haiz değildir. Meselâ hakikaten kudreti askeriye sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin hakikî ve millî menfaatlerine değil, kendi âmâlî cihangiranesini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca güzide evlâdını eritti ve nihayet hepinizin bildiğiniz akibete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen harekâtı da aynı noktadan tetkik, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.

...

Efendiler,

Milletlerden ibaret heyeti içtimaiyeler, birer hükümet teşkili zaruretindedirler. Lâkin bu zaruret heyet-ı içtimaiyenin kendisini muhafaza etmesi içindir. Hükümetlerin maksadı teşekkülü, gayesi, mefhumu bundan ibarettir. Hâlbuki bizim eski hükümetlerimiz bunu düşünmediler, hükümetlerimizin başındakiler şark ve garbe seri harekât icra ettiler, yalnız haricî siyasetler yapmak istediler. Hâlbuki haricî siyaset bir heyet-ı içtimaiyenin teşekkülü dâhilîsi ile sıkı surette alâkadardır. Çünkü teşekkülü dâhiliye istinat etmeyen haricî siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyeti içtimaiyenin teşekkülü daimisi ne kadar kuvvetli, metin olursa, siyaseti hariciyesi de o nisbette kavi ve rasîn olur. Hâlbuki Osmanlı hükümdarları asla âmâlî hariciyelerini, siyaseti hariciyelerini şark ve garbin uzak iklimlerine yapılan o zararlı sergüzeştleri milletin ihtiyacat ve teşekkülâtı dâhiliyesine göre icra etmediler; bunun için bütün o seferler zayıf neticeler verdi. Nihayetinde ne o haricî emeller takarrür eyledi, ne de dâhilî vaziyette bir istikrar husule geldi. Bütün edvarı tarihiyede muhtelif milletlerde, muhtelif insanların yaptığı harekât hep bu şekilde tetkik ve mütalea edilebilir. Böyle devletlerin âkibeti izmihlaldir. Nitekim Osmanlı devleti de, milleti değil şahısları düşündüğü için, milletin hayatî ihtiyaçlarını temin değil, eşhasın şan ve ihtirasını tatmin ile hareket ettiği için inhitata ve sukuta başladı. Nihayet âdemin mezarına gömüldü. Milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, asırların bu kadar tahribatından sonra, binihaye yoksulluklara rağmen yeniden intibah bulmuş, azmü iman ile yeniden ayağa kalkmış, münkariz Osmanlı devleti yerine yeni Türkiye devleti halinde arzı mevcudiyet eylemişse, bu milletimizin kendi hukukuna, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olmasından, hukukundan ve millî menfaatleri haricinde emellerden içtinap eyleyerek

yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe hakikaten ebed müddet olacağına şüphemiz olmamalıdır. Bu yolda yüründükçe şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Cenab-ı Hakkın lütfu bizimle beraber olacaktır. Benim şahsen kuvvet ve kudretim, halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir. Bu itimat devam ettikçe ben de bu itimada kesbi liyakat etmekte devam edecek ve âtiye bu müteakabil emniyetle hep beraber yürüyerek inşallah pek az zamanda millete refah ve saadet verecek olan büyük gayemize varacağız.”²⁰³

Mustafa Kemal Paşa için gün oldukça yoğun geçmişti. Geç saat olmasına rağmen şehirden ayrılışı esnasında halk uğurlamaya gelmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım günün sonunda trenle Afyon’dan ayrılmıştır.²⁰⁴

2.3.5 Beşinci Ziyaret (16 Ekim 1925)

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 16 Ekim 1925 tarihinde İzmir’den Konya’ya giderken Afyon’da bir süre kalmıştır. Uşak’ta bir süre görüşmeler yaptıktan sonra gittiği Afyon’da gece saati olmasına rağmen kalabalık bir gurup karşılamıştı. Karşılayanlar arasında Konya’dan karşılamaya gelen heyet de vardı.²⁰⁵ Gazi Mustafa Kemal Paşa, Afyon’da trenden bir süre inerek halkla ve istasyonda bulunan heyetlerle görüşmeler yapmıştı.²⁰⁶ Gece saat 03.30’da tekrar trene binen Mustafa Kemal Paşa, Konya istikametine devam etti.²⁰⁷

2.3.6 Altıncı Ziyaret (21 Ekim 1925)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Konya’dan dönüşünde 21 Ekim 1925 tarihinde tekrar Afyon’a uğramıştı. Sabah saat 11’de istasyona ulaşan Gazi Mustafa Kemal Paşa oldukça kalabalık bir heyet tarafından karşılandı. Vali, belediye başkanı, Türk Ocağı heyeti, Öğretmenler Birliği heyeti, sivil ve askeri memurlar ile birlikte halk tarafından karşılamada hazır bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa daha önce yaptığı gibi istasyondan vilayete yürüyerek gitti. Ardından belediyeye uğrayan Gazi Mustafa Kemal Paşa daha sonra Türk Ocağı’nı ziyaret etti.²⁰⁸ Türk Ocağı’nda kendisine yönelik yapılan bir konuşmaya karşılık Mustafa Kemal Paşa bir hitapta bulundu:

“Efendiler,

²⁰³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, s. 158-163.

²⁰⁴ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 181.

²⁰⁵ “Gazi Paşa Hazretleri Konya yolunda”, *Cumhuriyet*, 17 Teşrinievvel 1925.

²⁰⁶ “Konyalılar Gaziyi ağıuşlarına aldı”, *Cumhuriyet*, 18 Teşrinievvel 1925.

²⁰⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 396-397.

²⁰⁸ Ertuğrul Zekai Ökte, a.g.e., s. 400-401.

Afyonkarahisar'ın muhterem ahalisi tarafından hakkımda izhar olunan samimî hissiyat, yapılan bu coşkun tezahürata karşı arzı minnet ve şükran eylerim. Halkın hissiyatını tercüme eden genç arkadaşımızın sözlerinden çok mütehassis oldum. Bilhassa kendilerine bir noktadan dolayı teşekkür edeceğim. O da, bana vazifemin henüz bitmemiş olduğunu ihtar etmeleridir. Vazifemin bitmediğini, deruhte ettiğim mesuliyetin yüksek ve çetin olduğunu müdrikim. Arkadaşlar, bu vazife bitmeyecektir. Ben toprak olduktan sonra dahi devam edecektir. Ben seve seve, sevine sevine bütün mevcudiyetimi bu kutsi vazifeye hasredeceğim ve onun yüksek mesuliyetini deruhte etmekle mesut olacağım. Vazifeme muvaffakiyetle devam edebileceğim. Çünkü büyük milletimizin kalp ve vicdanında, bana karşı sarsılmaz bir emniyet ve itimat taşımakta olduğunu görüyorum. Bu benim için büyük kuvvettir, büyük salâhiyettir. Efendiler, bu binanın sakfı altında ne mesut, ne tatlı hâtıralarımı ihya ediyorum. Bir gece ben Çu odada, Fevzi Paşa bu odada İsmet Paşa da bu odada yatıyorduk. Erkânı Harbiyemiz şu odada çalışıyordu. Düşman ordusunu tamamen sarsmak ve imha etmek kararı şu odada çıktı. Afyonkarahisar, son büyük zaferin kilidi oldu. Esası oldu. Afyonkarahisar, tarihî mücadelemizde unutulmaz bir parlak sahifeye maliktir. Burada; buranın aziz halkı ile beraber bulunmaktan duyduğum zevk ve saadet büyüktür. Bana bu saadeti bahşeden sizlere muhabbet ve teşekkür.”

Mustafa Kemal Paşa Afyonkarahisar'da Türk Ocağı'nda yaptığı bu konuşmasının ardından yurt gezisini tamamlamıştı. Halkın gösterileri eşliğinde istasyona giden Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya doğru yola çıkmış, 22 Ekim 1925'te ulaştı.²⁰⁹

2.3.7 Yedinci Ziyaret (2 Mart 1931)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, yurt çapında gerçekleştirdiği inceleme gezisinin ikinci kısmını tamamlarken son olarak Afyon'a uğramıştır.²¹⁰ Afyon Milletvekilleri Ali ve Haydar Beyler, Vali, Belediye ve Cumhuriyet Halk Partisi yetkililerinden kurulu heyet, kolordu kumandanı ile birlikte Çay İstasyonu'nda Mustafa Kemal Paşa'yı karşıladı.²¹¹ 13'te Afyon'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa karşılamadan sonra belediyenin verdiği öğle yemeğine katıldı. Ardından yürüyerek Kolordu Komutanlığı'nı ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, Ordu Evi ve Memleket Okuma Salonuna gitti. Daha sonra yeni yapılmış olan Cumhuriyet Halk Partisi binasını teftiş etmiştir. Mustafa Kemal Paşa parti binasından sonra hapishane atölyesini inceledi. Oradan valiliğe giden Gazi

²⁰⁹ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e.s. 401.

²¹⁰ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 763.

²¹¹ “Reisicumhur Hz. bugün Ankara'da”, *Yeni Gün*, 4 Mart 1931.

Mustafa Kemal Paşa şehir hakkında bilgi almıştır. Belediyede bir süre dinlenen Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa belediye meclisinin üyelerini kabul etti. Gazi Cumhurbaşkanı bu ziyareti sırasında Afyon'da yapılması planlanan zafer anıtının da projesini incelemiş onay vermiştir.²¹² Mustafa Kemal Paşa 18.30'da hususi trenle Ankara'ya hareket etti.²¹³

2.3.8 Sekizinci Ziyaret (24 Ocak 1933)

Gazi Mustafa Kemal Paşa yurt gezisi sırasında 24 Ocak 1933 günü gece 22.30'da Afyon'a uğramıştır.²¹⁴ Afyon İstasyonu'nda Mustafa Kemal Paşa'yı Afyon Valisi, belediye başkanı ve şehrin ileri gelenleri karşılamıştı.²¹⁵ Afyon Vali'sinin başkanlığındaki bir heyet ve Kolordu Komutanı Mustafa Paşa ile bir süre görüşen Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa bir saat kadar şehir işleri hakkında bilgi almıştı. Paşa bir saat sonunda Kütahya'ya doğru yola devam etti.²¹⁶

2.3.9 Dokuzuncu Ziyaret (21 Haziran 1934)

Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa misafiri İran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte bir Ege seyahatine çıkmıştır. Güzergâha göre Eskişehir'den Afyon'a geçilmesi planlanmıştı. Saat 12'de Mustafa Kemal Paşa ve misafiri Afyon'a doğru hareket etmiştir.²¹⁷ Afyon'a giden trende Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve misafir devlet başkanı İran Şahı Rıza Pehlevi vardı. Saat 5'te ulaştıkları Afyon'da halkın coşkulu tezahüratları ve alkışları ile karşılandılar. Misafirin selamlanması için 21 pare top atışı yapıldı. Afyon sokakları İran ve Türkiye bayrakları ile süslenmişti. Rıza Pehlevi ve Mustafa Kemal Paşa, beraberindekilerle birlikte, kolordu bahçesine geçmiş, bir süre istirahat etmiş ve çay içmişti. Bahçedeki vişnelere misafir devlet başkanına ikram edilmiştir. Bu sırada Gazi Mustafa Kemal Paşa orada bulunan harita üzerinden Rıza Pehlevi'ye Afyon Muharebeleri hakkında bilgi verdi. Konuk Rıza Pehlevi ve Mustafa Kemal Paşa 06.30'da şehirden ayrıldı.²¹⁸

²¹² Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 763.

²¹³ "Reisicumhur Hz. bugün Ankara'da", *Yeni Gün*, 4 Mart 1931.

²¹⁴ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, s. 133.

²¹⁵ Mehmet Önder, a.g.e., s. 31.

²¹⁶ "Gazi Hz. Afyonda bir müddet kaldılar", 25 Kânunusani 1933.

²¹⁷ "Şehinşah Hz.le Gazi Hz. hava kıt'alarımızı teftiş buyurdular", *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1934.

²¹⁸ "Gazi Hazretleri ve büyük misafirleri bugün İzmir'i şereflendirecek", *Milliyet*, 22 Haziran 1934.

2.3.10 Onuncu Ziyaret (20 Kasım 1937)

Mustafa Kemal Atatürk, yurt gezisinden Ankara'ya dönüşte Afyon'a uğramıştır. Vali, komutan ve şehir halkı tarafından saat 13'te ulaştığı Afyon İstasyonunda karşılanan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, karşılamada kendini selamlayan asker, izci ve öğrencilere iltifatta bulunmuştu. Ardından Atatürk ve yanındakiler otomobil ile istasyondan şehre gitti. Atatürk yanındakiler ve şehrin idarecileri ile birlikte bir süre belediye parkını gezdikten sonra anıtı tetkik etmiştir. Afyon'da Atatürk'ün gelişi ve ayrılışı sırasında top atışı yapılmıştır.²¹⁹ Atatürk Asri Mezarlığı ziyaretinden sonra Eskişehir'e geçmek üzere 14.15'te şehirden ayrılmıştır.²²⁰

Atatürk'ün şehirden ayrılışı sırasında yaşanan bir olay ise seyahatin ilginç anekdotlarından olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün şehirden ayrılışı esnasında istasyonda bulunan Afyon Vali Vekili Raif Tek farkında olmadan Ordu Müfettişi İzzettin Çalışlar'ı dirseği ile itmiş, durumu fark eden yetkililer İçişleri Bakanlığınca gönderilen bir yazı ile Vali Vekili Raif Tek'in Orgeneral İzzettin Çalışlar'dan özür dilemesini istemiştir. Vali vekili hem kendisine gönderilen yazıya cevaben o günün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan hem de ayrı bir yazı ile Orgeneral İzzettin Çalışlar'dan özür dilemişti.²²¹ Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar özrü kabul ettiğine dair yazıyı Başbakanlık Özel Kalem'e doğrudan bildirmiştir.²²²

3.2 DENİZLİ SEYEHATLERİ

3.2.1 Birinci Ziyaret (6 Mart 1930)

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir ziyaretinin ardından Antalya'ya geçerken çeşitli istasyonlara uğramıştı. Bu ziyaretler kısa süreli olmasından dolayı ve kapsamında önemli temaslar bulunmamasından dolayı yeterli veri bulunmamaktadır. Denizli şehrine ilk ziyareti olarak kabul edilen 6 Mart 1930 tarihindeki seyahati oldukça kısa sürmüştü. 18.46'da ulaştığı Denizli'de trenden inerek bir süre halk ile görüşmelerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, 15 dakika dinlenmişti.²²³ Paşa kısa süre kaldığı Denizli'den hususi tren ile Antalya yönüne devam etmiş, istasyonda yaptığı temaslar Mustafa Kemal Paşa'nın ilk Denizli ziyareti olarak

²¹⁹ "Büyük Şef Ankara'da, Atatürk, seyahatlerini bitirerek dün gece Ankara'ya avdet ettiler", *Tan*, 21 Teşrinisani 1937.

²²⁰ *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, s. 674.

²²¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937.

²²² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 64.430.23, Tarih: 05.12.1937.

²²³ "Reisicumhur Hz.", *Cumhuriyet*, 7 Mart 1930.

görülmüştü. Mustafa Kemal Paşa şehirden tekrar, özel olarak Denizli'ye, geleceğine dair söz vermişti.²²⁴ Aslında Mustafa Kemal Paşa buna benzer ziyaretleri pek çok şehre yapmış ancak yalnızca muhabirlerin bilgi geçtiği seyahatlerin içeriğine ulaşılabilmektedir.

3.2.2 İkinci Ziyaret (4 Şubat 1931)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, inceleme gezisine devam ederken bir yıl önce söz verdiği Denizli'ye de vakit ayırmıştı. 4 Şubat 1931 tarihinde saat 13.00'da Denizli İstasyonu'na ulaşan Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı coşkulu bir halk karşılamıştı. Alkışların arasında "Yaşa Ulu Gazi, Var ol Kurtarıcı" sloganları duyulmaktaydı.²²⁵ İstasyona ulaşan Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Afet İnan, Fahrettin (Altay) Paşa, Recep (Peker) Bey, Vasıf (Çınar) Bey ve yaverleri bulunmaktaydı. Denizli'de Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri karşılayanlar ise Denizli Valisi Halit (Aksoy), Belediye Başkanı ve şehrin önemli isimleri ile birlikte öğrenci ve öğretmenler vardı. Bu karşılama sırasında bir öğrenci hoş geldin konuşması yapmıştı.²²⁶ Gazi Paşa karşılamadan sonra heyetle birlikte caddeye çıkmış, kısa bir gezinti yapmıştı.²²⁷

Denizli'de kalacağı parti binasını ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa, bir kahve içtikten sonra otomobil ile Çamlık'a gitti. Gazi Mustafa Kemal Paşa Çamlık'ta kısa bir geziden sonra ortaokul ve Köy Öğretmen okulunu ziyaret etmişti. Öğrencilere soru soran Paşa aldığı cevaplara göre değerlendirmelerde bulunmaktaydı. 16.00'da Denizli Valiliği'ne ziyarette bulunan Mustafa Kemal Paşa ardından parti binasına gitmişti. Oradan sonra memleket hastanesini ziyaret eden başhekim Dr. Hamdi'den (Berkmen) ihtiyaçlar konusunda bilgi aldı.²²⁸ Ardından Belediye'ye giden Mustafa Kemal Paşa burada halk temsilcileri ile bir toplantı yapmıştı. Belediye'den ayrılırken başkana yönelik şu sözleri söylemişti:

"Gerek geçen defaki gelişimde, gerek bugün Denizli halkının hakkımda gösterdiği hissiyattan çok mütehassisim, teşekkür ve muhabbetlerimin muhterem halka iblâğımı rica ederim. Sizinle fazla konuşmaya hacet görmedim. Zira hakikati anlamış ve

²²⁴ Mehmet Önder, a.g.e., s. 130.

²²⁵ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 740.

²²⁶ Mehmet Önder, a.g.e., s. 131.

²²⁷ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 740.

²²⁸ Mehmet Önder, a.g.e., s. 131.

*firkamıza tamamet merbut bir muhit içinde bulunduğumu hissediyorum.
Allahaismarladık arkadaşlar.”²²⁹*

Belediyeden ayrıldıktan sonra Çarşı’da gezinti yapan Mustafa Kemal Paşa için gece saatlerinde fener alayı düzenlenmiştir. Denizli’de bir gün kalan Mustafa Kemal Paşa 5 Şubat 1931 sabahı saat 09.30’da şehirden ayrıldı.²³⁰

3.3 UŞAK SEYAHATLERİ

3.3.1 Birinci Ziyaret (2-4 Eylül 1922)

30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Savaşı, Türk Ordusu’nun kesin zaferi ile sonuçlandıktan sonra Ege’de hızlı bir askeri harekât başlamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin verdiği yetki ile Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın komuta ettiği ordu işgal altındaki şehirleri bir bir kurtarmaktaydı. Ordunun öncü birlikleri 1 Eylül 1922 günü Uşak’a ulaşmış, yangınlarla mahvolmakta olan şehirde söndürme faaliyetlerine başlamıştı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ise Uşak’a bir gün sonra gitti. Gazi Mustafa Kemal Uşak’a gittiğinde yanında Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa, Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Paşa, I. Ordu Komutanı Nurettin ve IV. Ordu Komutanı Kemalettin Sami Paşa vardı. Heyet 2 Eylül gününü Uşak’ta geçirmiş, 3 Eylül 1922 günü savaşın gidişatı üzerinde değerlendirme yapılırken Yunan Ordusu Başkomutanı General Trikopis ve karargâhının esir düştüğü haberi alınmıştı. Esir alınan komutanlar Uşak’a getirilerek Mustafa Kemal Paşa ile görüştürülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, General Trikopis ile görüşmesinin ardından 4 Eylül 1922 günü İzmir’e doğru yola çıktı.²³¹

3.3.2 İkinci Ziyaret (18-19 Şubat 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Uşak’a ikinci gelişi İzmir İktisat Kongresi’nden dönüş yolunda olmuştu. Bu sırada yanında Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa, Karabekir Kazım Paşa, Salih Bey, Kılıç Ali, Zamir (Damar Arıkoğlu) Bey ve yaverleri bulunmaktaydı.²³² Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 19 Şubat 1923 Uşak’ta coşku ile karşılandı. Uşak şehri bayraklarla süslenmişti. Uşak Kaymakamı, belediye başkanı ve şehrin ileri gelenleri karşılamada hazır bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa’nın gelişi şerefine kurbanlar kesilmiş, top atışı yapılmıştı. Halkın coşkulu alkışları arasında

²²⁹ “Gazi Hz. nin Denizlide ziyaretleri”, *Yeni Gün*, 6 Şubat 1931.

²³⁰ Mehmet Önder, a.g.e., s. 132.

²³¹ Mehmet Önder, a.g.e., s. 454-455.

²³² Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e.s. 115.

hükümet konağına giden Mustafa Kemal bir süre çay içtikten sonra balkondan halkı selamladı. Ardından Türk Ocağı'na giden Mustafa Kemal Paşa burada gençlerin konuşmalarını dinledi. Mustafa Kemal Paşa konuşmalar sırasında kendisinin Napolyon'a ve Bismark'a benzetilmesine karşı çıkmıştı. Gazi Paşa bir taraftan Napolyon'un taç meraklısı bir maceraperest, diğer taraftan Bismark'ın ise taca hizmet eden birisi olduğunu söylemişti. Kendisinin bunlardan olamayacağını açıklamıştı.²³³

3.3.3 Üçüncü Ziyaret (16 Ekim 1925)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Uşak'a üçüncü gelişi 16 Ekim 1925 tarihinde olmuştu. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Konya'ya gitmek üzere trendeydi. Saat akşam beşi yirmi geçe ulaştığı Uşak İstasyonu'nda mola veren belediye binasına giderek bir süre orada kalmıştı.²³⁴ Milli kültür üzerine gençlerle sohbet eden Mustafa Kemal Paşa onuruna bir çay ziyafeti verildi. Burada Uşak şehrinin yöneticilerinin yanında Afyon, Kütahya valileri, Cumhuriyet Halk Partisi yetkilileri, Türk Ocağı yöneticileri vardı.²³⁵ Mustafa Kemal Paşa Türk Ocağı'ndan bir genç ile konuşmasında milletin medeni duyguları sayılacak edebiyatını ve müziğini geliştirmesinin önemi üzerinde durmuştu.²³⁶ Kurtuluş Savaşı şehitlerinin çocuklarının kaldığı Şefkat Yurdu'nu ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa bir şehit çocuğunun konuşması karşısında oldukça duygulanmıştı.²³⁷ Mustafa Kemal Paşa gece saatlerinde Uşak'tan ayrılmıştı.²³⁸

3.3.4 Dördüncü Ziyaret (26 Ocak 1931)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, İzmir seyahati sırasında Uşak'a uğramıştı. Uşak'a yedi kilometre mesafede olan Uşak Şeker Fabrikası'nı gezen Mustafa Kemal Paşa, üretim hakkında bilgi aldı. Burada alınan bilgilere göre fabrikanın su ihtiyacının karşılanması talimatı verildi. Ardından Uşak İstasyonu'na devam eden Gazi Paşa halk tarafından yoğun tezahüratlar eşliğinde karşılandı. Trenden inen Mustafa Kemal Paşa yirmi dakika boyunca şeker kooperatifleri ve ziraat hakkında halk ile görüşmüştür. Gazi Mustafa Kemal Paşa saat 18.45'te Uşak'tan ayrıldı.²³⁹

²³³ Mehmet Önder, a.g.e., s. 455.

²³⁴ "Gazi Konya'da", *İkdam*, 18 Teşrinievvel 1925.

²³⁵ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 395.

²³⁶ Mehmet Önder, a.g.e., s. 456.

²³⁷ Ertuğrul Zekâi Ökte, a.g.e., s. 396.

²³⁸ Mehmet Önder, a.g.e., s. 456.

²³⁹ "Gazi Hz. Uşakta hararetle karşılandı", *İnkılâp*, 27 Kânunusani 1931.

3.3.5 Beşinci Ziyaret (8 Nisan 1934)

Mustafa Kemal Paşa, Ege seyahatlerinde çok defa Uşak'a uğramıştı. 4 Şubat 1933 tarihinde İzmir yolculuğunda 15 dakika kadar kalmış, ancak istasyondan ayrılmamıştır. Afyon'a devam etmiştir.²⁴⁰ 7 Nisan 1934 günü İzmir'e gitmek üzere Ankara'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan günü Uşak'ta mola vermişti. 7 Nisan gecesini trende geçiren Cumhurbaşkanı sabah 11'de uyanmış, 14'te Uşak'taki topçu kıtalarını teftiş etti. Mustafa Kemal Paşa hemen ardından İzmir'e hareket etti.²⁴¹

3.3.6 Altıncı Ziyaret (21-22 Haziran 1934)

Mustafa Kemal Paşa'nın İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyareti sırasında misafiri ile beraber yaptığı Ege seyahatinin bir durağı Uşak olmuştu. Önceki gelişlerinde kısa süre kaldığı Uşak'ta bir gece kalmıştı. 21 Haziran 1934 akşamı ulaştığı şehirde kolordu karargâhını denetlemiş, ertesi sabah topçu kıtasını teftiş ettikten sonra şehirden ayrılmıştır.²⁴²

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Zafer sonrası; ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık mücadelesini başlattı. Lozan'la başlayan bu mücadele, Cumhuriyetin ilanı ile devam etti. Ülkenin iktisadi bağımsızlığı ve gelişimine katkı sağlayan yatırımların bir kısmı Batı Anadolu bölgesinde yapıldı. Gazi Mustafa Kemal Paşa, yapılan yatırımları, kültürel gelişmeleri, halkın sıkıntı ve isteklerini yerinde izleyen bir liderdi. Bu yüzden yurt gezilerine çok önem vermiştir. Atatürk, Batı Anadolu şehirlerine yaptığı ziyaretlerde bölgenin gelişimini yerinde izlemiş, ekonomik ve kültürel değişimden duyduğu ve memnuniyeti birçok defa dile getirmiştir.

---

²⁴⁰ "Büyük Reis İzmir'den ayrıldı", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1933.

²⁴¹ *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, s. 268.

²⁴² *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, s. 293.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi döneminden itibaren çok defa yurt gezisi yapmıştı. Başlangıçta Kurtuluş Savaşı'nın yaralarını sarma amacı ile şehirlerde incelemelerde bulunan Mustafa Kemal Atatürk, gerek inkılapların topluma anlatılması gerekse cumhuriyet karşıtı hareketlerin bastırılması sürecinde Anadolu seyahatleri gerçekleştirmişti.

Atatürk'ün Ege bölgesine yaptığı seyahatlerin temelinde İzmir yolculukları olduğu görülmüştür. İlk defa 10 Eylül 1922'de ziyaret ettiği İzmir'de bulunmayı çok sevmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk hayatındaki tek evliliği İzmirli bir aile olan Uşakizadelerin kızı ile yapmıştır. Atatürk'ün İzmir seyahatlerinden birisi eşi ile ailesinin bayramda ziyaret edilmesi için olmuştu. İktisat kongresini gerçekleştirdiği İzmir bağımsızlık mücadelesinin sembolü olmuştu. İzmir ziyaretlerinde kullanması için bir konak dahi hediye edilmiş olan Mustafa Kemal Atatürk 1934 yılından sonra vefatına kadar İzmir'e gidememiştir.

Mustafa Kemal Atatürk İzmir'e yaptığı seyahatler sırasında güzergah üzerinde olan Manisa, Afyon ve Uşak'a çok defa uğramış, kimisinde bir saatten az kaldığı şehirlerde trende veya belediye, vilayet binalarında yaptığı görüşmelerde halkın ihtiyaçlarını öğrenmeye çalışmıştı. Denizli'ye diğer illerden geç sayılabilecek bir vakitte ilk ziyaretini gerçekleştiren Atatürk, bu şehre yalnızca iki kez gitmişti. Zaferin önemli şehirlerinden olan Kütahya'ya ise oldukça önem vermiş olsa da sadece üç defa ziyarette bulunmuştu. Bugün Kütahya sınırlarında olan ve zaferin en önemli noktalarından Dumlupınar'a gidişi Kütahya ziyaretlerinden değerlendirilmiştir. Ege bölgesinde ziyaret ettiği son şehir olan Aydın'a sadece iki kez giden Mustafa Kemal Atatürk 1937 yılında yaptığı ziyaretin amacı ordu manevralarını takip etmektir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün seyahatlerinde önem verdiği yerlerin Türk Ocakları ve Halkevleri olduğu görülmüştü. Millet'in bilimsel ve edebi gelişimini önemseyen Atatürk, mektepler, Türk Ocakları, Halkevleri, kütüphaneler ve benzeri yerlerde gençlerle görüşmekten oldukça memnun olmaktadır. Atatürk'ün ziyaretlerinin bir diğer önemli noktası ise fabrikalar olmuştu. Nazilli Basma Fabrikası'nda makinaların çalışma sesinden duyduğu memnuniyeti dile getiren Mustafa Kemal

Atatürk üretimden, iktisadi bağımsızlıktan duyduğu memnuniyeti gittiği her yerde dile getirmekteydi.

Atatürk'ün 1934 yılının Haziran ayında yaptığı seyahatte misafiri İran Şahı Rıza Pehlevi'ye zaferin taç şehirlerini gezdirmesi hem bu bölgeye verdiği önemi hem de bağımsızlık yolunun tüm dünya tarafından anlaşılması çabasını göstermekteydi. Bu seyahat sırasında takip edilen ordu manevrası da Türk askerinin her daim hazır olduğunun gösterilmesi için önemliydi. 1930 yılında Ağrı ayaklanmaları sebebiyle sıkıntı yaşanan İran'ın Şahı ile yapılan bu seyahat iki devlet ilişkileri açısından önemli bir gelişmeydi.

Mustafa Kemal Atatürk, halkın ona olan ilgisinden oldukça memnun olmaktadır. Ancak kendisine yapılan iltifatlara karakterinin bir özelliği olarak görülen tevazu ile cevap vermekteydi. Kendisini Napolyon'a benzeten bir gence verdiği cevaptan da bu özelliği anlaşılan Atatürk, halkını maceralara sürüklemekten değil halkıyla iç içe olmaktan memnun olan bir lider özelliği göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İnkılâp

Kurun

Milliyet

Tan

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Yeni Gün

3. Araştırma Eserleri

Atatürk, Mustafa Kemal, *Gazi M. Kemal Nutuk-Söylev*, İsmail Arar – Uluğ İğdemir – Sami N. Özerdim(hzl.), TTK, 9. Baskı, c. II, 2012

Atatürk Üzerine Araştırmalar 1, *Atatürk'ün Hatıra Defterlerine Yazdıkları*, Utkan Kocatürk (der.), Edebiyat Yayınevi, Ankara 1971.

Atatürk'ün Sonbahar Gezileri, Fehmi Akın (çev.), Anekdot Kitaplar, Ankara 2008.

Atay, Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri, Pozitif Yayınları, İstanbul 2017.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, c. II, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1971.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, c. III, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1969.

Bozok, Salih, Bozok, Cemil S, *Hep Atatürk'ün Yanında Baba Oğul Bozoklardan Anılar*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985.

Çankaya, Necati, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1985.

İnan, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar*, Ari İnan (hızl), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

İnce, Nilgün, "Kurtuluş'tan Sonra Atatürk'ün İzmir'e Gelişi – İzmir'de İlk Günleri ve Demeçleri", Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, c. II, Ankara 1996.

Kinros, Lord, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Necdet Sander (çev.) Altın Kitaplar, 28. Baskı, İstanbul 2016.

Konukçu, Enver, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emri: İlk Hedefiniz Akdenizdir, İleri...İlerleyişinin Eşme, Alaşehir ve Salihli Kesiti, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012 / Uşak*, Arzu Güvenç, c. II, Murat Saygın (hızl.), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 919-932.

Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından, *Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında*, İstihbarat Matbaası, Ankara 1339(1923).

Ökte, Ertuğrul Zekâi, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, c. 1, Tarihi Araştırmalar Vakfı İstanbul Merkezi, İstanbul 2000

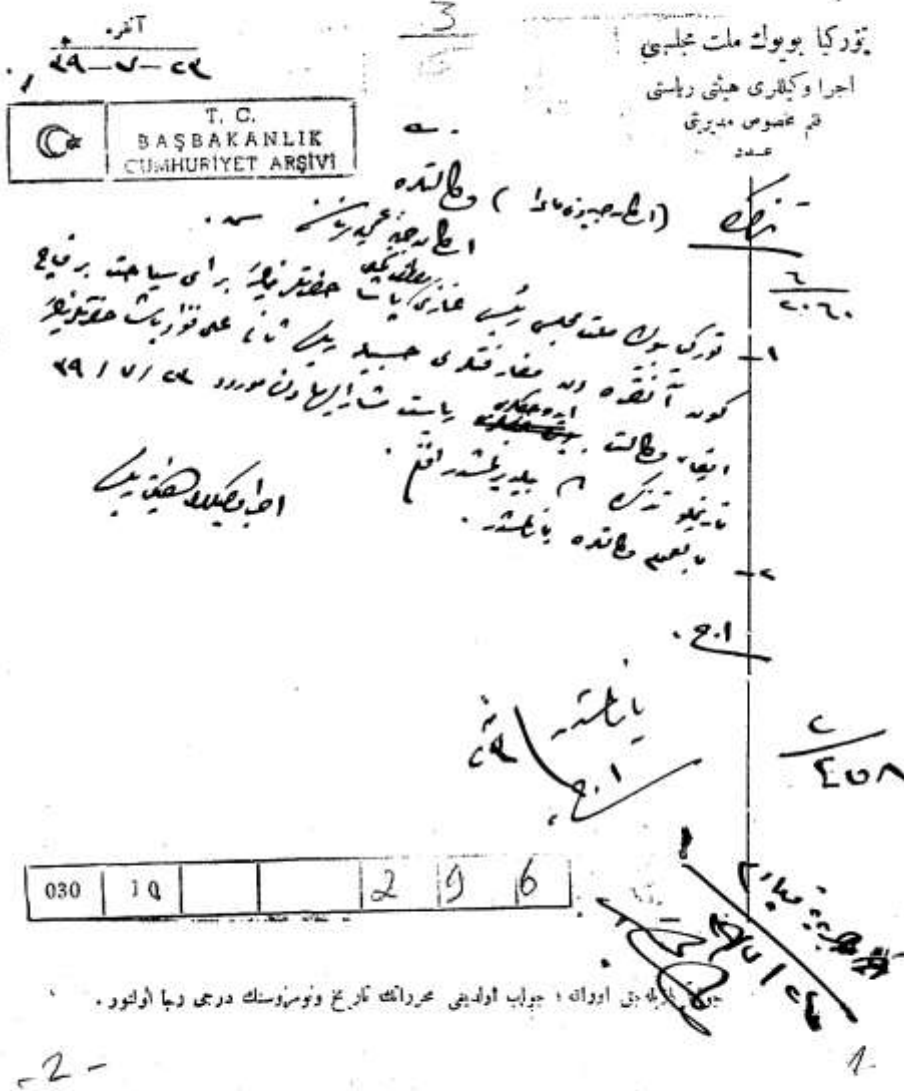
Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, Özel Şahingiray (der.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1955.

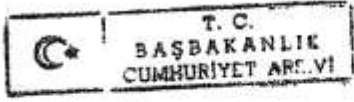
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1961.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964.

EK 1. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 2.9.6; İzmir seyahatine çıkacak olan Mustafa Kemal Paşa'ya Ali Fuat Paşa'nın vekalet etmesine dair işlemine dair arşiv belgesi.

3

قائم مقام وزیر اعظم
Mustafa Kemal Paşa

انقره
۲۹/۷/۲۴

امدادی تهره هبه باشه

ای سیاحت قیام کرده آنقره در مفارقت ایچه
تو-با برول من مبله میبه
غانی

2

030	10			2	9	6
-----	----	--	--	---	---	---

EK 2. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 2.9.6; İzmir seyahatine çıkacak olan Mustafa Kemal Paşa'ya Ali Fuat Paşa'nın vekalet etmesine dair işlemine dair arşiv belgesi.

EK 3. E. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, s. 249; Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Eşi Latife Hanım 30 Ağustos 1924 günü Dumlupınar Zaferi'nin yıldönümü ve Şehit Asker anıtının temel atma töreni için gittikleri alandan fotoğraf.

EK. 4. E. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, s. 250; Mustafa Kemal Paşa askerleri selamlarken eşi Latife Hanım yanında.

EK 5. E. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, s. 741; 4 Şubat 1931 günü Mustafa Kemal Paşa'nın Denizli'de karşılanışı.

EK 6. E. Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri*, s. 741; Mustafa Kemal Paşa Denizli Ortaokulu'nda.

Gazi Hz. Aydına davet edildi Gazi Hz. bir Türk tarihi yazıyorlar. Bu eser için tetkikat icra etmek üzere Selçuğa gitmeleri muhtemeldir

İzmir'e avareti mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken

İzmir 2 (İzmir'e giden mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken)

İzmir 2 (İzmir'e giden mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken)

İzmir 2 (İzmir'e giden mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken)

İzmir 2 (İzmir'e giden mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken)

İzmir 2 (İzmir'e giden mahsusada giden fotografçumuzun rezinlerinden: Gazi Hz. Karsıyaka'daki halaya tefrif ederlerken)

Gazi Hz. nin İzmir'deki muhtelif ziyaretlerine ait iki intiba

bul'dan üeri olduğunu kabul etmek lazım. Meselâ telefon tesisiatı kısmen otomatik hale halbedilmişdir. Başka işletme yerlerinde zarif telefon köşkerlerinde istediğiniz numara ile (S) kurşun delikten atılan sonra görüşmek mümkündür. Eğer süplendiği gibi bugünlere mübharat değilse halindeki ve sayıde temizlik işlerinde de lüzumlu'a nisbeten bürsün içine fark püçüllüyor.

Büyük Gazi'nin yazıdekları eser Bıraz da İzmir'in aziz misafirlerinden bahsedeyim: Büyük müteâ,

büyük bir Türk tarihi kaleme almaktadır. Nâirpalıkta gündüzleri saat 15-16 ya kadar meşgul olmakta ve bu meşgulleri hâzırlemakta bulundukları kıymetli eserini temallere çalışmaktadır.

Akşama doğru, esakâtlarında Dahiliye Veziri Şehit Kaya, katliamını Tevlik, sayıyıcıları Rüşhi, Kâbir Ali, İstanbul'dan gelen Recep Zübür, Selih (Yıngeç), Nuri (Kütahya), C. H. F. U. katibi Safet B. İnce Vali Kâzım Pa. ve diğer bazı zevat aldıkları halde, olumsuzluklar...

EK 7. 4 Mart 1930 Cumhuriyet Gazetesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın ege seyahati hakkında haber.

EK 8. 21 Haziran 1934 Vakit Gazetesi haberinde İran Şahı Rıza Pehlevi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ege seyahatlerinden bahsedilmiştir.

Atatürk, İsmet İnönü, Celâl Bayar ve Vekiller İzmire gittiler

Büyük Önder Eskişehir'den geçerlerken binlerce halk tarafından şiddetle alkışlanmışlardı

Manevralar

Donanma himayesinde karaya asker çıkarıldı

Kuşadası bölgesinin Şimal ve Cenup istikametlerinde çetin bir kıyı muharabesi devam etmektedir

Ankara 8 (Husulî) — Cumhurreisi Atatürk, Nazilli fabrikasının açılma rasminde bulunmak ve Egede yapılacak manevraları takip etmek üzere bugün saat 14,45 de şehrimizden ayrıldılar. Refakatlerinde Başvekil İsmet İnönü ve diğer zevat vardır. Tren İsmet İnönü'nün vagonu da bağlanmıştır. Aynı trende Recep Peker de bulunmaktadır.

Büyük Şef istasyonda siyasi müsteşarlar, meb'uslar, generaller, vekâletleri gelenlerle Ankara valisi ve emniyet direktörü ve büyük bir kalabalık tarafından uğurlanmışlardır.

Vekillerin hareketi

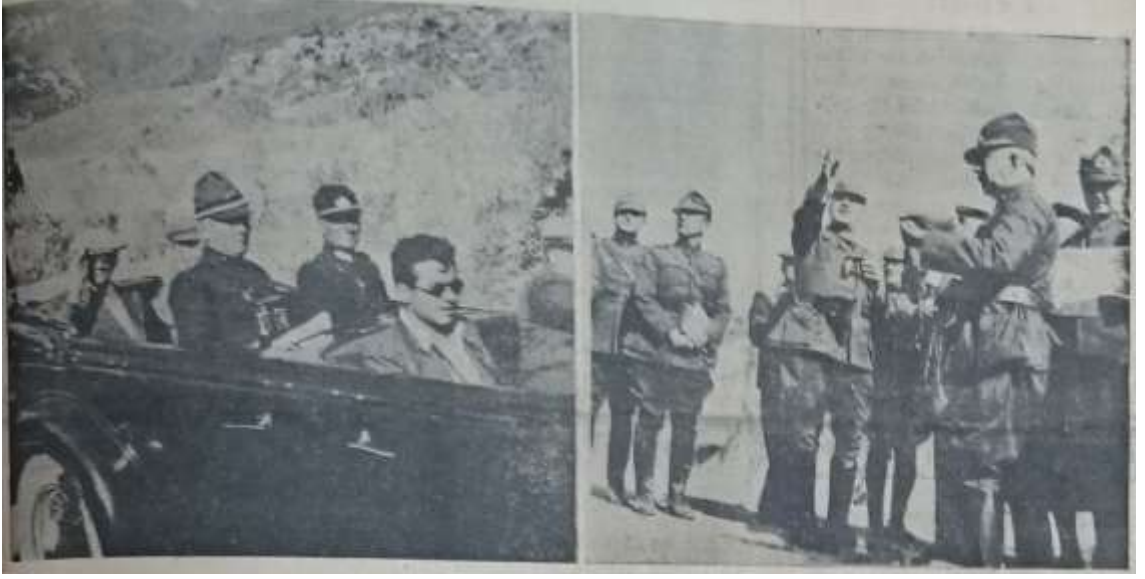
Başvekil vekili ve İktisat Vekili (Devamı 15 inci sayfada)

Nazilli fabrikası bu sabah merasimle açılıyor

Başvekil vekili Celâl Bayarın İzmir valisi fabrika binası önünde Nazilli 8 (Husulî) — Şehirde bir bayram havası hüküm sürmektedir. Her taraf bayrak ve yeşilliklerle süslenmiştir. (Devamı 15 inci sayfada)

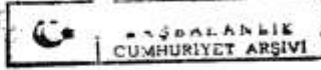
EK 9. 9 Eylül 1937 tarihli Son Posta gazetesinden Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar ve beraberindekilerin İzmir'e seyahatleri ve bu seyahat zamanında açılan Nazilli Basma Fabrikası'nın önündeki fotoğrafları.

EK 10. 14 Eylül 1937 tarihinde Ege Manevraları sırasında Mustafa Kemal Atatürk ve komuta heyetini gösterir Cumhuriyet gazetesinden fotoğraf.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

29.11.1937

Sayın Celâl Bayar,
Başvekil.

137

Afyon istasyonundan ayrılırken Vali Vekilinin Orgeneral İzzettin Çalışlar'a ve yüksek makamına karşı mecbur olduğu dikkat ve ihtimamda kusur ettiğinden dolayı Vali Vekiline yazdığım mektupla - aldığım cevabın suretini, Orgeneral'a arz nitizari için tarafımdan yazılan mektubun suretini bağlı olarak takdim ediyorum.

Bilvesile saygılarımı sunarım.

Dahiliye Vekili

S. Kaya

10 1 321

-6-

EK 11. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Afyon Vali Vekili Raif Tek'in dirseğinin Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar'a çarpması olayı dolayısıyla Başbakanlık'a gönderdiği bilgi yazısı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü
I/I63

Ş i f r e : 22.II.937

Bay Raif Tek,

Afyon Vali Vekili.

Atatürk istasyondan ayrılırken zati âlini zin, istasyonda hazır bulunan ve mümtaz ve askerî bir vekar ve haysiyetle Atatürk'ü selâmlayan Orgeneral İz zettin Çalışlar'ı dirseğinizle iterek tekaddüm ettiği niz görüldü. Atatürk maiyetindeki zevat ta vaziyeti te essürle müahede etmişlerdir.

Yüksek ve güzide ve kahraman bir Kumandan olan Ordu Müfettişi Orgeneral Çalışlar'a şahsen ve muv kian göstermek mecburiyetinde olduğunuz hürmet ve sayg ile gayri mütenasip bu hareketiniz heyecan ve telâşa da atfedilse derhal tashihi icabeden bir harekettir.

Binaenaleyh Sayın Orgeneral'e mektup yazarak itizar etmenizi yerinde buldum. Yazdığınız mektubu, suretini bekliyorum. Ben de kendilerine sizin hareketi nizden dolayı itizar mecburiyetinde kaldığımı bildiri rim.

Dahiliye Vekili

030	10	1	1	3	21
-----	----	---	---	---	----

2

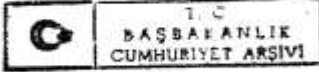
EK 12. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937; İçişleri Bakanı tarafından Afyon Vali Vekili'nin yaşanan hadiseden dolayı özür istenmesine dair mektubun Başbakanlık'a iletilen sureti.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kaleme Müdürlüğü
I/I64

Ankara: 22.II.937

Sayın Orgeneral İzzettin Çalışlar,
İkinci Ordu Müfettişi.

Afyon istasyonundan ayrılırken Afyon Vali Vekilinin zata devletlerinizin güzide ve mümtaz şahsiyetlerine ve yüksek makamlarına mecbur olduğu dikkat ve ihtimamda kusur ettiği görüldü.

Kendisine yazdığım şifrenin suretini aynen gönderiyorum.

Vali Vekilinin hareketinden dolayı hissettiğim teessürü arz ve itizarımın kabulünü rica ederim, sayın Orgeneral.

Dahiliye Vekili

030	10			1	3	21
-----	----	--	--	---	---	----

3

EK 13. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937; Afyon Vali Vekili Raif Tek'e gönderilen mektup ve yaşanan hadise hakkında İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar'a bilgi verildiğine dair İçişleri Bakanlığı yazısı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

Afyonkarahisar: 23.II.937

27

Bay Şükrü Kaya,

Sayın Dahiliye Vekili,

Hususi Kalem I/163 numaralı şifreye cevaptır:

Emrinizi hürmetle aldım. Sayın Orgeneral'e karşı nerede ve nasıl yaptığımı hâlâ hatırlayamadığım bu hareketten ve zati devletlerini karşılaştırdığım mecburiyetten dolayı hissettiğim teessürü ifade edebilmeme imkân yoktur.

Atatürk'ün hareketlerinden sonra, sayın ve çok kıymetli Orgeneral'den, daha evvel tanışıp arzi hürmet etmeğe imkân bulamadığımdan dolayı af talep ettiğim gibi, önce Halkevinde hazırlattığım yemekte yanlarında bulundum ve istasyona da götürdüm.

Bütün bunları yapan bir kimsenin, emir buyurulan hareketi yaptığının farkında olması takdirinde derhâl itibarıyla kusur etmemesi kabil değildir.

O zaman farkında olmadığım ve bu gece ihtar edilen hareketimden dolayı af talebini havi hemen yazdığım mektubun örneğini yüksek huzurunuzda takdim ediyorum.

Yüksek Amirimi müşkil mevkide ve bir mecburiyet karşısında bırakmış olduğumu düşünmenin verdiği ızdırabı bu hareketin bilinmeden yapılmış olması da tadil edemiyor. Emir zati şâhillerindedir. Sonsuz saygılarımı sunarım

Afyon Vali Vekili
Raif Tek

030	10		1	13	21
-----	----	--	---	----	----

EK 14. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937; Afyon Vali Vekili Raif Tek'in durumun kendisine bildirilmesinin ardından İçişleri Bakanlığı'na verdiği cevap.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Husuf Kalem Müdürlüğü

22-23.II.937

Orgeneral İzzettin Çalışlar'a yazılan mektubun sureti.

Sayın ve kıymetli Orgeneralim,

En büyüğümüz Atatürk'ü Afyon'dan uğurladığımız sırada, yüksek şahsiyetinize karşı göstermeğe mecbur olduğum saygı ile kabili telif olmayan bir harekette bulunduğum bu gece bana ihtar edildi. Bu ihtara rağmen nerece ve nasıl yaptığımı hâlâ hatırlayamadığım bu hareketin farkında olsaydım derakap hiç olmazsa Afyon'da beraber geçirdiğimiz gece esnasında bunu affettirmeğe şitabederdim. Netekim hususi trenin hareketinden sonra derhal yanınıza gelerek, daha evvel tanışıp arzı hürmet edemediğimden dolayı af dilemiştim.

Türk Ordusunun, zati devletleri gibi çok yüksek ve kıymetli bir Generaline karşı farkında olarak en ufak bir nezaketsizlikte bulunmaklığım kabil olmadığını takdir buyurarak telâş ve heyecan içinde vaki olduğu anlaşılan bu hareketimi nazarı af ve müsamaha ile görmenizi sonsuz saygılarımla rica ederim, sayın Generalim.

Afyon Vali Vekili
Raif Tek

030 10 1 3 27

5-

EK 15. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 1.3.21, Tarih: 29.11.1937; Afyon Vali Vekili'nin Orgeneral İzzettin Çalışlar'a gönderdiği özür mektubu.

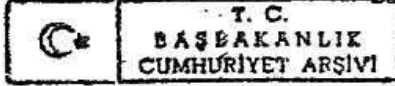
T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

5.12.937

1/183

71
23

Başvekâlet Yüksek Makamına

Hususi Kalem 1/180 sayı ve 29.11.937 tarihli tezkereye ektir.

Atatürk'ün son seyahatlerinde Afyon istasyonundan ayrılırken Vali vekilinin Orgeneral İzzettin Çalışlar'a ve yüksek makamına karşı mecbur olduğu dikkat ve ihtimamda kusur ettiğinden dolayı Vali vekiline yazdığım mektupla aldığım cevabın ve Orgeneral'e arzı itizar için yazdığım mektubun suretlerini takdim etmişim. Bu defa Orgeneralden aldığım 1.12.937 tarihli mektubun bir suretini de bağlı olarak sunuyorum.

Derin saygılarımı tekrarlarım.

Dahiliye Vekili

S. Kaya
9.12.937

S. Kaya

- 2 -

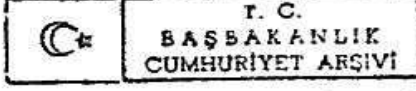
030	10			64	430	23
-----	----	--	--	----	-----	----

1

EK 16. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 64.430.23, Tarih: 05.12.1937; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar'dan gelen cevap ile ilgili Başbakanlık'a yazısı.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ (s u r e t)
Hususi Kalem Müdürlüğü

21
23

Sayın Bay Şükrü Kaya
Yüce Dahiliye Vekili.

Afyon Vali Vekili Raif Tekin Afyon istasyonunda şahsıma karşı dikkatsizlik ve ihtimamsızlık gösterdiği ve bu sebepten benden özür dilemesi kendisine emir buyrulduğu hakkındaki mektubu ve emirlerinizi saygı ile aldım. Bahis buyrulan hareketin pek farkında olmadığım gibi Bay Raif tek gerek Afyonda kaldığım bir gece sarfında ve gerek gönderdiği (özür dileyen) yazısında resmi ve hususi vaziyetine karşı saygı ve sevgiyi göstermiş olduğumu ve istasyondan ayrılırken yüksek dikkat nazarları celp eden bir hareket vaki işe o da tesbit buyrulduğu gibi Ulu Önder Atatürk'ün karşısında fazla meşguliyet ve heyecandan ileri geldiği de muhakkaktır. Bu mesele yüzünden zatı devletlerinin özür dilemesini yüksek iltifat ve teveccüh eseriniz olarak saygıyı hürmetle arz eder derin sevgi ve saygılarımı sunarım.

2. O. Mf.
Org.
İ.Çalışlar.

030	10			64	430	23
-----	----	--	--	----	-----	----

2

EK 17. BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer Numarası: 64.430.23, Tarih: 05.12.1937;
Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın özrü kabul ettiğine dair mektubu.

EK 18. Atatürk Kitaplığı Kartpostal No: 26894; Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü İzmir’de klasik otomobilde görünüyor. Tarih bilgisi bulunmamaktadır.

EK 19. Atatürk Kitaplığı Kartpostal No: 16923; Atatürk ve İran Şahı Rıza Pehlevi, İzmir’de otomobilde

EK 20. Atatürk Kitaplığı Kartpostal No: 16918; Atatürk, İran Şahı Rıza Pehlevi, İsmet İnönü ve Fahrettin Altay Afyonkarahisar’da harita üzerinden incelemelerde bulunmakta.